

การแสดงผลงานพิเศษ

“ป่วย อังภากรณ์”

ครั้งที่ ๖

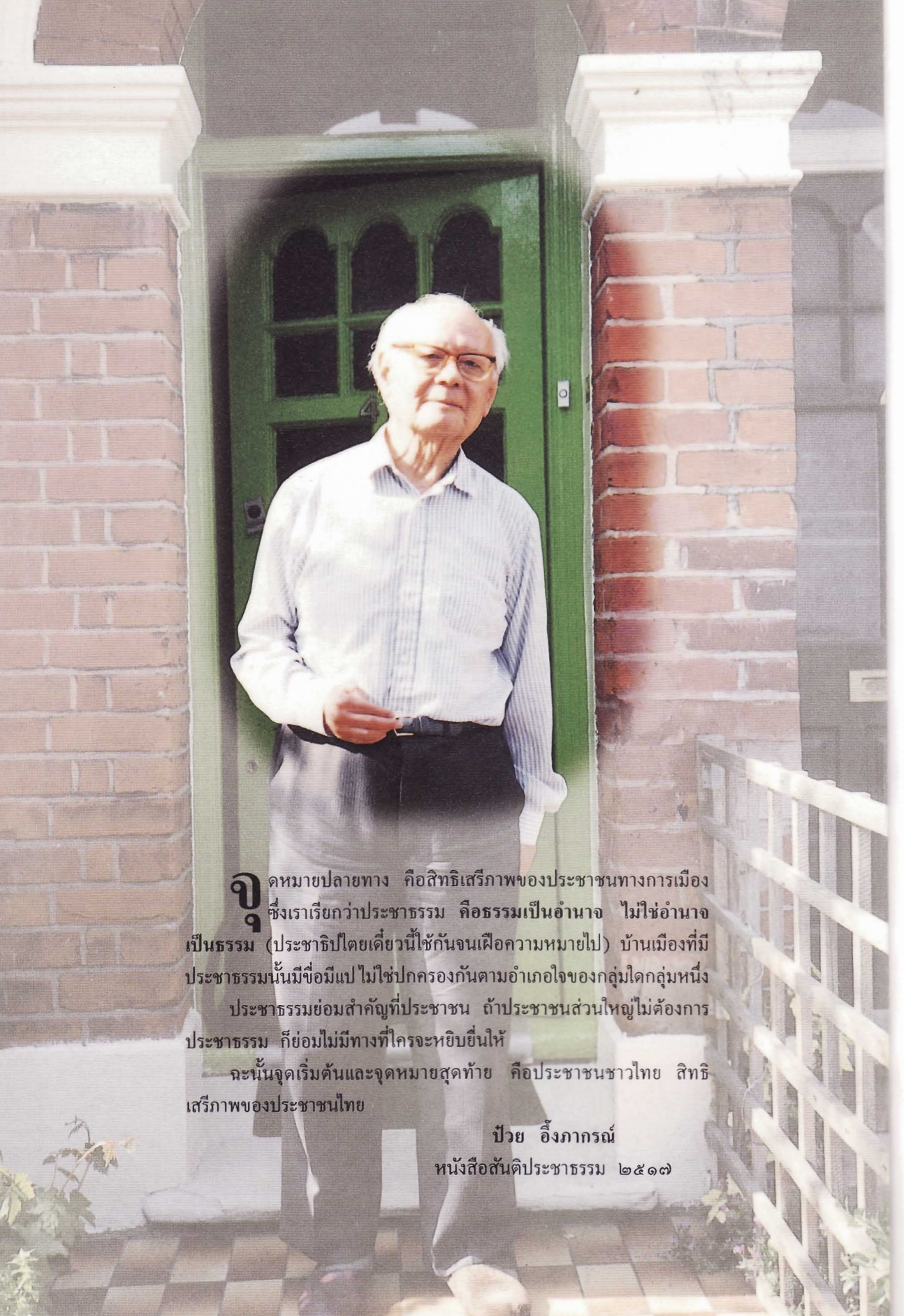

โดย

ศาสตราจารย์นายแพทย์ ประเวศ วะสี

จัดโดย

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

จุดหมายปลายทาง คือสิทธิเสรีภาพของประชาชนทางการเมือง
ซึ่งเราเรียกว่าประชาธิปไตย คือธรรมเป็นอำนาจ ไม่ใช่อำนาจ
เป็นธรรม (ประชาธิปไตยเดี๋ยวนี้ใช้กันจนเพื่อความหมายไป) บ้านเมืองที่มี
ประชาธิปไตยนั้นมีชื่อมีแป๊ะ ไม่ใช่ปกครองกันตามอำเภอใจของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง
ประชาธิปไตยย่อมสำคัญที่ประชาชน ถ้าประชาชนส่วนใหญ่ไม่ต้องการ
ประชาธิปไตย ก็ย่อมไม่มีทางที่ใครจะหอบยื่นให้
ฉะนั้นจุดเริ่มต้นและจุดหมายสุดท้าย คือประชาชนชาวไทย สิทธิ
เสรีภาพของประชาชนไทย

ป่วย อังภากรณ์

หนังสือสันติประชาธรรม ๒๕๑๗

การแสดงปาฐกถาพิเศษ

“ป่วย อังภากรณ์”

ครั้งที่ ๖

โดย

ศาสตราจารย์นายแพทย์ ประเวศ วะสี

จัดโดย

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	๕
คำขอบคุณ	๗
กำหนดการ	๘
คณะกรรมการคัดเลือกปาฐก ครั้งที่ ๖	๙
คณะกรรมการดำเนินการจัดงานปาฐกถาพิเศษ ครั้งที่ ๖	๑๐
บันทึกประวัติ : ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ประเวศ วะสี	๑๓
ชีวิตและงานของอาจารย์ประเวศ วะสี	๒๙
ยุทธศาสตร์ชาติ เพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและศีลธรรม	๔๓

๒. เพื่อสนับสนุนและประกาศเกียรติคุณแก่ปราชญ์ที่บำเพ็ญคุณงามความดี
อันเป็นที่มา และ

คำนำ

ปาฐกถาพิเศษ 'ป่วย อังภาภรณ์' ครั้งแรกได้จัดขึ้นเมื่อวันศุกร์ที่ ๒๗
กุมภาพันธ์ ๒๕๓๐ โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ

๑. เพื่อเผยแพร่ชื่อเสียง เกียรติภูมิของศาสตราจารย์ป่วย อังภาภรณ์
๒. เพื่อส่งเสริมสนับสนุน และเผยแพร่การศึกษาทางเศรษฐศาสตร์ให้มีความ
เป็นเลิศทางวิชาการ

๓. เพื่อสดุดี และประกาศเกียรติคุณนักเศรษฐศาสตร์รุ่นใหม่ที่มีผลงานทางวิชา
การอันดีเด่น และมีความรับผิดชอบต่อสังคม

ปาฐกถาพิเศษครั้งนี้ นับเป็นปาฐกถาพิเศษ ครั้งที่ ๖ ศาสตราจารย์ นายแพทย์
ประเวศ วะสี ได้รับการเสนอชื่อจากคณะกรรมการคัดเลือกปาฐกถาของคณะเศรษฐศาสตร์เป็น
ปาฐก

หากวัตถุประสงค์ของปาฐกถาพิเศษป่วยจะได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมบ้าง
ดังปรากฏในคำนำของผู้จัดปาฐกถาพิเศษ ครั้งที่ 5

.....
"๒. เพื่อสดุดีและประกาศเกียรติคุณนักวิชาการที่มีผลงานทางวิชาการ
อันดีเด่น และมีความรับผิดชอบต่อสังคม
๓. เพื่อส่งเสริมสนับสนุนและเผยแพร่การศึกษาและค้นคว้าที่มีความ
เป็นเลิศทางวิชาการ"

แต่การเปลี่ยนแปลงนี้นับว่าสอดคล้องกับหลักในการคัดเลือกปาฐกถาที่คณะ
กรรมการคัดเลือกชุดแรกได้กำหนดไว้ คือ

"ผู้ที่ได้รับเกียรติเป็นผู้บรรยาย จักต้องเป็นผู้มีผลงานอันดีเด่นในสาขาวิชา
สังคมศาสตร์ และมีเกียรติประวัติอันแสดงถึงคุณธรรม และจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาสังคม
ไทย"

จึงปรากฏว่าผู้ที่ได้รับเกียรติให้เป็นปาฐก ไม่จำเป็นต้องเป็นนักเศรษฐศาสตร์
แต่ทุกท่านมีคุณสมบัติ ซึ่งเด่นชัดเหมือนกันอย่างน้อยสามประการคือ มีความสนใจในการศึกษา
ค้นคว้าหาความรู้อยู่ตลอดเวลา มีเกียรติประวัติอันแสดงถึงคุณธรรม และมีจิตสำนึกในการรับใช้
และแก้ไขปัญหาสังคมส่วนรวม

กำหนดการจัดแสดงปาฐกถาพิเศษป่วย อังภาภรณ์ และรายนามของปาฐก ๕
ครั้งที่ผ่านมามีดังต่อไปนี้

- ครั้งที่ ๑ ๒๗ ก.พ.๒๕๓๐ ศาสตราจารย์นิคม จันทรวีฑูร
"แรงงานกับรัฐ-สามทศวรรษแห่งการพัฒนา"
ศาสตราจารย์ ดร.อัมมาร สยามวาลา
"เกษตรกรกับรัฐ"
- ครั้งที่ ๒ ๙ มี.ค.๒๕๓๒ ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก
"เศรษฐกิจการเมืองเรื่องวิทยาศาสตร์
และเทคโนโลยี"
- ครั้งที่ ๓ ๙ ก.ย.๒๕๓๓ รองศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา
"วัฒนธรรมตะวันตกกับพัฒนาการสังคมไทย"
- ครั้งที่ ๔ ๙ มี.ค.๒๕๓๖ ศาสตราจารย์ ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์
"วีรบุรุษในวัฒนธรรมไทย"
- ครั้งที่ ๕ ๙ มี.ค.๒๕๓๘ ผู้ใหญ่บุญลย์ เข้มเฉลิม
"รากฐานชีวิต"

ผู้ที่รู้จักอาจารย์ป่วย ย่อมประจักษ์ว่าคุณสมบัติเช่นนั้นไม่เพียงแต่มีอยู่พร้อมในตัวของอาจารย์ แต่อาจารย์ยังได้ทำให้มันปรากฏ เป็นเยี่ยงอย่างแก่บุคคลทั่วไป ปาฐกถาพิเศษ 'ป่วย อังภากรณ์' ได้เกิดขึ้นก็เพื่อให้คุณสมบัติเช่นนั้นดำรงอยู่และสถิตสถาพรสืบไปในสังคมไทย

คณะกรรมการดำเนินการจัดงาน
ปาฐกถาพิเศษ ป่วย อังภากรณ์ ครั้งที่ ๖
๙ มีนาคม ๒๕๔๑

ภาควิชาสังคมวิทยา

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

โครงการประชุมสัมมนาวิชาการ "สังคมไทยกับการพัฒนา" ประจำปี ๒๕๔๑

ศูนย์วิจัยและพัฒนาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

๓๐๐ หมู่ ๖ ตำบลสุเทพ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

คำขอบคุณ

การจัดงานปรากฏาพิเศษ ป่วย อังภาภรณ์ ครั้งที่ ๖ ซึ่งปรากฏต่อสาธารณชน ในวันจันทร์ที่ ๙ มีนาคม ๒๕๔๑ ณ ห้องประชุมชั้น ๔ ตึกอเนกประสงค์ ครั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นการจัดการแสดงนิทรรศการ การผลิตวีดีทัศน์ จนถึงการจัดทำประวัติและผลงานของศาสตราจารย์ นายแพทย์ ประเวศ วะสี ล้วนแต่ได้รับการสนับสนุนและร่วมแรงร่วมใจอย่างดียิ่งจากบุคคลและสถาบันหลายฝ่ายซึ่งมีความรัก ความศรัทธา ในผลงาน อุทิศการและคุณงามความดีของ อาจารย์ป่วยทั้งสิ้น

คณะเศรษฐศาสตร์ขอขอบพระคุณบุคคลและสถาบันต่อไปนี้เป็นอย่างสูง

นายแพทย์ชูชัย ศุภวงศ์

คุณสุวัฒน์ เรียวโชติสกุล

คุณจักรพันธ์ ยมจินดา

คุณสันติ อิศรพันธ์

คุณวนิดา จันทนทัศน์

คุณมาเรียม พิบูลศิริ

รศ.ดวงทิพย์ วรพันธ์

มูลนิธิหมอชาวบ้าน

มูลนิธิเพื่อนหญิง

สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร

และ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ประเวศ วะสี

กำหนดการปาฐกถาพิเศษ ป่วย อังภาภรณ์ ครั้งที่ ๖

วันจันทร์ที่ ๙ มีนาคม ๒๕๕๑

ณ ห้องประชุมชั้น ๔ ตึกอเนกประสงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

- ๐๘.๓๐ - ๐๙.๓๐ น. พิธีสงฆ์ ณ ห้องอนุสรณสถาน ปรีดี พนมยงค์
รับประทานน้ำชา-กาแฟ ณ ห้องประชุมสัญญา ธรรมศักดิ์
- ๐๙.๓๐ - ๑๐.๐๐ น. ลงทะเบียน ณ ห้องประชุมชั้น 4 ตึกอเนกประสงค์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ๑๐.๐๐ - ๑๐.๑๐ น. พิธีเปิดโดย รองศาสตราจารย์ นรนิติ เศรษฐบุตร
อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ๑๐.๑๐ - ๑๐.๒๐ น. ประวัติและแนวคิดคุณภาพแห่งชีวิตของศาสตราจารย์
ดร.ป่วย อังภาภรณ์
- ๑๐.๒๐ - ๑๐.๓๐ น. ประกาศเกียรติคุณและประวัติของปาฐก
“ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี”
โดย รองศาสตราจารย์ ดร.สิริลักษณ์ คอมันตร์
คณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ๑๐.๓๐ - ๑๑.๔๕ น. การแสดงปาฐกถาพิเศษ ป่วย อังภาภรณ์
เรื่อง “ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคม
และศีลธรรม”
โดย ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี
- ๑๑.๔๕ - ๑๒.๐๐ น. อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มอบโล่แก่ปาฐก
คณบดีมอบพวงมาลัยแก่ปาฐกและพิธีปิด

คณะกรรมการคัดเลือกปาฐก
ปาฐกถาพิเศษ ป่วย อังภากรณ์ ครั้งที่ ๖

รศ.ดร.สิริลักษณ์	คอมนันท์	ประธานกรรมการ
ศ.ดร.นิธิ	เอียวศรีวงศ์	กรรมการ
ม.ร.ว.ปรีดิยาธร	เทวกุล	กรรมการ
รศ.ดร.จักรทิพย์	นาถสุภา	กรรมการ
รศ.ดร.ประยงค์	เนตยารักษ์	กรรมการ
ผศ.ชูศรี	มณีเพ็ญักษ์	กรรมการ
ผศ.ดร.สมชาย	สุขสิริเสรีกุล	กรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการดำเนินการจัดงาน
ปาฐกถาพิเศษ ป่วย อีภภภภภภ ครั้งที่ ๖

๑. รศ.ดร.สิริลักษณ์	คอมันตร์	ประธานกรรมการ
๒. ผศ.ดร.สมชาย	สุขสิริเสวีกุล	รองประธานกรรมการ
๓. ผศ.ชูศรี	มณีพฤษ์	กรรมการ (ฝ่ายหนังสือที่ระลึก)
๔. อ.เกรียงไกร	เดชกานนท์	กรรมการ (ฝ่ายงานสไลด์)
๕. รศ.ดร.ดาว	มงคลสมัย	กรรมการ (ฝ่ายเวที)
๖. ผศ.วรวรรณ	ศุภจรรยา	กรรมการ (ฝ่ายออกบัตรเชิญ)
๗. ผศ.ดร.วัชรียา	โตสงวน	กรรมการและเลขานุการ
๘. นางดาราวรรณ	รักษ์สันติกุล	ผู้ช่วยเลขานุการ

พิธีมอบรางวัล
จากมูลนิธิเพื่อ
การพัฒนาเด็ก

บันทึกประวัติ : ศาสตราจารย์นายแพทย์ ประเวศ วะสี

วัน เดือน ปีเกิด

๕ สิงหาคม ๒๔๗๔

อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี

ครอบครัว

ภริยา แพทย์หญิงจันทพงษ์ วะสี

บุตร นายอรุณ วะสี

นางสาวนงา วะสี

การศึกษา

๒๔๙๐ จบมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนประจำจังหวัดกาญจนบุรี

๒๔๙๒ จบมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา

๒๔๙๘ แพทย์ศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหิดล

๒๕๐๓ Ph.D. มหาวิทยาลัยโคโลราโด ประเทศสหรัฐอเมริกา

๒๕๐๔ มนุษย์พันธุศาสตร์ มหาวิทยาลัยลอนดอน ประเทศอังกฤษ
(Human Genetics)

การรับราชการ

๒๕๐๔ อาจารย์โท คณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล

๒๕๑๕ รองศาสตราจารย์

๒๕๑๙ ศาสตราจารย์

๒๕๒๒-๒๖ รองอธิการบดีฝ่ายพัฒนาและวางแผน มหาวิทยาลัยมหิดล

๒๕๒๗-๓๐ ผู้อำนวยการศูนย์ประสานงานทางการแพทย์และสาธารณสุข
กระทรวงสาธารณสุข

๒๕๒๘-๓๐ หัวหน้าภาควิชาอายุรศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล

๒๕๓๐-๓๖ ประธานคณะกรรมการระบดศัพทวิทยาแห่งชาติ

และ ประธาน รองประธาน และกรรมการขององค์กรต่าง ๆ ทั้งในและ
ต่างประเทศ รวมทั้งมูลนิธิ และสถาบันทางวิชาการอื่น ๆ รวมกว่า ๖๐ ชุด

ตำแหน่งปัจจุบัน

ประธานกรรมการและกรรมการองค์การพัฒนาเอกชน

กรรมการมูลนิธิอนันทมหิน্দล

กรรมการมูลนิธิศิริราช

กรรมการมูลนิธิโกมลคีมทอง

กรรมการมูลนิธิหมอชาวบ้าน

กรรมการมูลนิธิรางวัลมหิดล

ประธานกรรมการมูลนิธิเด็ก

ประธานกรรมการพัฒนาท้องถิ่น

ประธานกรรมการมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ

ประธานกรรมการและกรรมการในมหาวิทยาลัย สถาบัน และองค์กรของรัฐ

คณะกรรมการสภามหาวิทยาลัยมหิดล

คณะกรรมการสภามหาวิทยาลัยศิลปกร

คณะกรรมการสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คณะกรรมการสภามหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์

คณะกรรมการสภามหาวิทยาลัยขอนแก่น

คณะกรรมการสภามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

คณะกรรมการสภาสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

คณะกรรมการสภาสถาบันราชภัฏ

คณะกรรมการสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น

คณะกรรมการสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาแห่งประเทศไทย

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

คณะกรรมการสำนักงานพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ประธานสถาบันวิจัยสาธารณสุขไทย

รางวัลและเกียรติยศ

๒๔๙๘ ได้รับรางวัลเหรียญทองในฐานะที่ได้คะแนนเป็นที่ ๑

ตลอดหลักสูตร

๒๕๐๐ ได้รับพระราชทานทุนส่วนพระองค์ และต่อมาทุนมูลนิธิ

“อานันทมหิน্দล” ไปศึกษาต่างประเทศ

๒๕๑๒ ได้รับรางวัลพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีในฐานะครูแพทย์ที่ดี

เป็นคนแรกของคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล

- ๒๕๒๔ ได้รับรางวัลแมกไซไซ สาขาบริการรัฐ
- ๒๕๒๖ ได้รับรางวัลนักวิทยาศาสตร์ดีเด่น ประจำปี ๒๕๒๖
- ๒๕๒๘ ได้รับเลือกเป็นบุคคลดีเด่นของชาติ สาขาการแพทย์
ได้รับเหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา
- ๒๕๓๑ ได้รับเลือกเป็นนักวิจัยดีเด่นแห่งชาติ สาขาวิทยาศาสตร์
การแพทย์
- ๒๕๓๓ ได้รับเหรียญเชิดชูเกียรติ "Tobacco and Health" ของ WHO

บรรณานุกรมผลงานของ ศาสตราจารย์นายแพทย์ ประเวศ วะสี

หนังสือและตำรา

๑. *กรณีพระประจักษ์-การอนุรักษ์ป่า ทางออกที่สร้างสรรค์ คนรักต้นไม้*.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๔.
๒. *กระแสใหญ่ในสังคมไทยกับความมั่นคงของประเทศไทย*. พิมพ์ครั้งที่ ๑.
กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๓.
๓. *การดำรงชีวิตที่มีคุณค่าในสังคมสมัยใหม่*. พิมพ์ครั้งที่ ๕ [แก้ไขและเพิ่มเติม].
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๘.
๔. *การเดินทางแห่งความคิด : ปฏิรูปการเมือง*. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๐.
๕. *การปฏิรูปทางการเมือง ทางออกของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๘.
๖. *การปรับทรศนะทางการแพทย์และสาธารณสุข*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, [๒๕๓๔?]
๗. *การพัฒนาประชาธิปไตยและการปฏิรูปทางการเมือง*. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๗.
๘. *การพัฒนาหลังสร้างสรรค์ขององค์การ (วิธีแก้ปัญหาที่ยากและสลบซับซ้อน)*.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๕.
๙. *ก้าวสู่มหาวิทยาลัยให้มือนาคต*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกลดคิมทอง, ๒๕๓๒.
๑๐. *คนมีเงินกับการช่วยพัฒนาสังคม*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๓.
๑๑. *ความสุข*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๓.
๑๒. *ความหลากหลายทางชีวภาพกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน*. พิมพ์ครั้งที่ ๑.
กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, [๒๕๓๖]. (ร่วมกับผู้อื่น ; วิวัฒน์ คติธรรมนิธย์ บรรณาธิการ)
๑๓. *คุยกันเรื่องความคิดกับ ศ.นพ. ประเวศ วะสี*. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกลดคิมทอง, ๒๕๓๕. (ธนา นิลชัยโกวิทย์ สัมภาษณ์ ; อรศรี งามวิทยาพงศ์ บรรณาธิการ)

๑๔. **คู่มือการใช้ยาสาธารณสุขมูลฐาน. ทำอย่างไรจึงจะไม่เจ็บป่วยและอายุยืน.** พิมพ์ครั้งที่ ๓ (แก้ไขและเพิ่มเติม). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๒.
(ร่วมกับ กลุ่มศึกษาปัญญา)
๑๕. **คู่มือการดูแลรักษาสุขภาพสำหรับประชาชน.** กรุงเทพฯ, มูลนิธิโกลดคิมทอง, ๒๕๑๘. (ร่วมกับผู้อื่น)
๑๖. **คู่มือผ่าตัดเล็ก.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๒๑. (แต่งโดย เกษียร ภัทคานนท์ ; บรรณาธิการ ประเวศ วะสี)
๑๗. **คู่มือรักษาสุขภาพสำหรับประชาชนฉบับหมอชาวบ้าน.** กรุงเทพฯ : คณะอนุกรรมการจัดทำวารสารไทย คณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๗. (ร่วมกับผู้อื่น)
๑๘. **จิตใจดีเสียอย่างทุกอย่างจะดีเอง จริงหรือ.** [กรุงเทพฯ] : ธรรมสภา, ๒๕๓๕.
๑๙. **ชุมชนพัฒนา. ฉบับพิเศษ, วิถีถิ่นหมู่บ้านไทย. ทางออกและอนาคตอยู่ที่ไหน?** กรุงเทพฯ : หมู่บ้าน, ๒๕๓๒. (บรรณาธิการโดย พิทยา ว่องกุล)
๒๐. **แต่คุณครู กลัวยามมิตรของสังคม.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๔.
๒๑. **ต้อนรับชีวิตใหม่เมื่อไทยเป็นนิคส์.** กรุงเทพฯ : โครงการวนาพิทักษ์, ๒๕๓๔.
๒๒. **ทิศทางอนาคตไทยเพื่อความสุขถ้วนหน้า.** กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๒๙.
๒๓. **ธรรมและศิลป์ในการบริหาร.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๔.
๒๔. **ธรรมิกสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๑.** กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกลดคิมทอง, ๒๕๓๘.
๒๕. **แนวคิดและยุทธศาสตร์สังคมสมานุภาพและวิเศษ.** พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกลดคิมทอง, ๒๕๓๖.
๒๖. **แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย. [ขอนแก่น] : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, [๒๕๓๖?] (บรรณาธิการโดย สมพันธ์ เตชะดิถิก)**
๒๗. **บนเส้นทางชีวิต.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๕.
๒๘. **บทบาทของมหาวิทยาลัยกับการพัฒนาชุมชนชนบท. [เชียงใหม่] : โครงการตำราและเอกสารวิชาการมนุษยศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๒.**
๒๙. **บทเรียนจาก ๑๘ พฤษภามหาวิโยคกับการฟื้นฟูบูรณะชาติบ้านเมือง. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ : มูลนิธิภูมิปัญญา, ๒๕๓๕.**
๓๐. **บันทึกเวชกรรมไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๐.**
๓๑. **ประชาธิปไตย ๒๕๓๕. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๕.**

๓๒. **ปัจจัยมอาหาร ท่านพุทธทาสมหาเถระ.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๖.
๓๓. **ปัญหาวิกฤติด้านชนบทสู่ ทางรอด.** กรุงเทพฯ : หมู่บ้าน, ๒๕๓๓.
๓๔. **ปรากฏการณ์การสัมมนาเรื่อง ความร่วมมือในการรักษาคุณของสิ่งแวดล้อมในชนบท.** [กรุงเทพฯ] : สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕.
๓๕. **ไปอุบลานบาตอร์.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๒.
๓๖. **พระสงฆ์กับการรู้เท่าทันสังคม.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๐.
๓๗. **พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนจะกู้ชาติได้อย่างไร.** กรุงเทพฯ : ศึกษิตสยาม, ๒๕๑๙.
๓๘. **พลังสร้างสรรค์สังคมเพื่อการทำงานในสถานการณ์โรคเอดส์.** เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๘.
๓๙. **พุทธเกษตรกรรมกับศาสนิตสุขของสังคมไทย.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๐.
๔๐. **พุทธธรรมกับสังคม.** พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๒๖.
๔๑. **พึ่งตนเองในชนบท : อิกบทหนึ่งของ การทบทวนโลกทัศน์แห่งการพึ่งตนเอง.** [ขอนแก่น] : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๑.
๔๒. **เพื่อบ้านเมืองของเรา.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๑.
๔๓. **เพื่อเยาวชนที่รัก.** เอกสารแนะแนวปริทรรศน์ ชุดที่ ๑. กรุงเทพฯ : กองแนะแนวการศึกษาและอาชีพ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๘. (ร่วมกับ สวัสดิ์ สุวรรณอักษร, วรรณภา พรหมบุญ, อำนวย ลาภะสิทธิกุล, เทียน อักษรกุล)
๔๔. **ภารกิจของชาวพุทธรุ่นใหม่ในสถานการณ์ปัจจุบัน.** กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๐. (ร่วมกับ พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต) และ ส. ศิวรักษ์)
๔๕. **ยุทธศาสตร์ทางปัญญาแห่งชาติ : ยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่สุดของสังคมทั้งหมดร่วมกัน.** กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๓๘.
๔๖. **เยือนญี่ปุ่น.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๐.
๔๗. **เยือนพม่า (บนเส้นทาง ๘)** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๐.
๔๘. **รักประชาชน รักหมออนามัย.** พิมพ์ครั้งที่ ๑. [นนทบุรี] : โครงการวารสารหมออนามัย, ๒๕๓๘.
๔๙. **รักษาโรคหรือรักษาคน.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๐.
๕๐. **โรคลิวติเมีย.** พระนคร : รามช่าง, ๒๕๐๖.

๕๑. **โลหิตวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๑๓.
(เป็นบรรณาธิการ)
๕๒. **วัฒนธรรมกับการพัฒนา**. [กรุงเทพฯ] : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๓๗.
๕๓. **วังสู่สภาวะนิรันดร์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๐.
๕๔. **วิถีแห่งสร้างสรรค์สุข**. กรุงเทพฯ : กลุ่มศึกษาและปฏิบัติธรรม, ๒๕๒๗.
๕๕. **วิถีคลายเครียด**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๕. (แสดงปาฐกถา)
๕๖. **วิถีสร้างความสำเร็จและความสุขในวิชาชีพ**. กรุงเทพฯ : กองทุนวุดฒิธรรมเพื่อการศึกษาและปฏิบัติธรรม, ๒๕๓๑.
๕๗. **ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคนศักยภาพแห่งความสร้างสรรค์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๘.
๕๘. **ศักยภาพของแพทย์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๑.
๕๙. **สวนโมกข์ ธรรมกาย สันตือโสภ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๐.
๖๐. **สาธารณสุขทุข์หรือสาธารณสุข**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๐.
๖๑. **สาธารณสุขกับพุทธธรรม**. กรุงเทพฯ : ศึกษิตสยาม, ๒๕๒๑.
๖๒. **หนทางรอดสังคมไทย : ปาฐกถาว่าด้วยเกษตรกรรมทางเลือก กับสังคม และธรรมชาติ**. กรุงเทพฯ : เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก, ๒๕๓๙. (วิทยุรีย์ เลี่ยนจำรูญ บรรณาธิการ)
๖๓. **หมอประจำบ้าน**. กรุงเทพฯ : ศึกษิตสยาม, ๒๕๒๑.
๖๔. **หลักการเพื่อการร่างรัฐธรรมนูญ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๐.
๖๕. **หัวใจของการพัฒนา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๐.
๖๖. **องค์รวมแห่งสุขภาพ : ทัศนะใหม่เพื่อคุณภาพแห่งชีวิตและการบำบัดรักษา**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๖. (บรรณาธิการโดย พระไพศาล วิสาโล)
๖๗. **อนาคตการเมืองไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๔.
๖๘. **อนุสรณ์ในงานประชุมเพลิงศพ คุณหญิงทรัพย์ กุศนะเรศร์เรื่องศิลป์ (ทรัพย์ ผลาวะสุ)**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยแบบเรียน, ๒๕๑๘. (ร่วมกับ สันต์ หัตถิรัตน์, ยศวดี อัมพรไพศาล)
๖๙. **อายุวัฒนะ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๓.

๗๐. **อายุวัฒนะ : คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๘.
๗๑. **เอาลูกรักคืนมา.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๓.

บทความ (ภาษาไทย)

๑. "กรรมการแพทยสภาตั้ง?" **แพทยสภาสาร** ปีที่ ๑๕, ฉบับที่ ๙ (ก.ย.๒๕) : หน้า ๔๗๖.
๒. "กรรมการแพทยสภาลาออก ๕ คน" **สารศิริราช** ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๗ (ก.ค.๑๔) : หน้า ๑๐๑๖-๑๐๒๑.
๓. "กลไกที่ช่วยแก้ปัญหาบางประการในการบริหารงาน" **สารศิริราช** ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๔ (เม.ย.๑๗) : หน้า ๗๖๕-๗๖๘. (บทบรรณาธิการ)
๔. "การตรวจหาแอนติบอดีต่อ ฮีโมโกลบิน "เอช" ในผู้ป่วยที่เป็นโรคฮีโมโกลบิน "เอช" **สารศิริราช** ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๑ (ม.ค.๑๗) : หน้า ๑-๔. (ร่วมกับสุภินันท์ สายเชื้อ)
๕. "การปรับปรุงบริการสาธารณสุขในกรุงเทพมหานคร" **สารศิริราช** ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๕ (พ.ค.๒๒) : หน้า ๘๐๕-๘๐๘.
๖. "การพัฒนาคณะเพื่อเป้าหมายสุขภาพดีถ้วนหน้า" **แพทยสภาสาร** ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๔ (เม.ย.๒๖) : หน้า ๑๖๙-๑๗๖.
๗. "การศึกษาค่าเหล็กในซีรัม" **จ.พ.ส.ท.** ปีที่ ๔๙ (ต.ค.๐๙) : หน้า ๗๕๗-๗๖๑. (ร่วมกับ สุภาณ นคร)
๘. "การศึกษาปริมาณกลูโคส-๖-ฟอสเฟต ดีฮัยโดรจีเนสในเม็ดเลือดแดง" **สารศิริราช** ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๕ (พ.ค.๑๓) : หน้า ๓๗๖-๓๘๖. (ร่วมกับวิจารณ์ พานิช)
๙. "การสรรหาคณบดี และอธิการบดีในมหาวิทยาลัยมหิดล" **สารศิริราช** ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๕ (พ.ค.๑๔) : หน้า ๖๖๖-๖๖๗.
๑๐. "การสรรหาคณบดีศิริราชคนใหม่" **สารศิริราช** ปีที่ ๓๗ ฉบับที่ ๖ (มิ.ย.๒๗) : หน้า ๔๗๗-๔๗๙.
๑๑. "การสาธารณสุขของประเทศ กับบทบาทของพยาบาลในอนาคต" **สารศิริราช** ปีที่ ๒๙ ฉบับที่ ๗ (ก.ค.๒๐) : หน้า ๑๐๓๐-๑๐๓๙.
๑๒. "การสาธารณสุขประสานประโยชน์ทางธรรม" **สารศิริราช** ปีที่ ๒๘ ฉบับที่ ๓ (มี.ค.๑๙) : หน้า ๔๔๖-๔๕๐.
๑๓. "การอภิปรายเรื่องอยู่อย่างไรให้ มุสลิม" **รามาทิบัติ** ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๖ (พ.ย.๒๗) : หน้า ๑๑-๑๕. (ร่วมกับวิชัย ต้นไพจิตร และเจริญทัศน์ จินตนาเสวี)

๑๔. "ก้าวต่อไปของการศึกษาด้านสาธารณสุขไทย" *ว.การวิจัยระบบสาธารณสุข* ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ (ม.ค.-มี.ค.๓๗) : หน้า ๘-๑๕.
๑๕. "กำเนิดของหน่วยระบาดวิทยาคลินิก (CEU) และเครือข่ายระบาดวิทยาคลินิกนานาชาติ (INCLIN) *สารศิริราช* ปีที่ ๔๕ ฉบับที่ ๒ (ก.พ.๓๖) : หน้า ๑๔๓-๑๔๕.
๑๖. "เกี่ยวกับการจัดสรรแพทย์ที่รับทุนรัฐบาล" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๓ (มี.ค.๑๔) : หน้า ๓๑๔-๓๒๑.
๑๗. "เกี่ยวกับการสัมมนา (อันอื้อฉาว) ที่โคราชและช่องทางในการพัฒนาการสาธารณสุขของประเทศ" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๕ (พ.ค.๑๘) : หน้า ๖๗๗-๖๙๐.
๑๘. "ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทาง การแก้ปัญหาสาธารณสุขจังหวัดนครราชสีมา" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๕ (พ.ค.๑๘) : หน้า ๗๒๙-๗๓๒.
๑๙. "ข้อเสนอเกี่ยวกับการตีความใหม่ และคุณค่าใหม่ของการสอน การบริหาร และการวิจัย" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๑๑ (พ.ย.๑๖) : หน้า ๑๙๗๖-๑๙๘๑.
(บทบรรณาธิการ)
๒๑. "ข้อเสนอเกี่ยวกับการตีความใหม่ และคุณค่าใหม่ของการสอน การบริหาร และการวิจัย (อีกครั้ง)" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๓ (มี.ค.๑๗) : หน้า ๔๗๘-๔๘๑.
๒๒. "คนบดคนใหม่ของศิริราช" *สารศิริราช* ปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๖ (ก.ค.๒๖) : หน้า ๖๗๑-๖๗๒. (บทความภาษาอังกฤษ)
๒๓. "ความผิดปกติของฮีโมโกลบินกับคนไทย" *จ.พ.ส.ท.* เล่มที่ ๔๖ ตอน ๒ (ก.พ.๐๖) : หน้า ๖๑-๖๗.
๒๔. "ความร่วมมือเพื่อพัฒนาสุขภาพของคนไทย" *สงขลานครินทร์เวชสาร* ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (ม.ค.-มี.ค.๓๐) : หน้า ๑๓-๑๕.
๒๕. "ความสามัคคีเกิดและดับได้อย่างไร" *เวชสารแพทย์ตำรวจ* ฉบับที่ ๓ (ม.ค.-มี.ย.๒๐) : หน้า ๑๑๑-๑๑๔.
๒๖. "ความสำคัญและบทบาทของแพทย์ผู้ชำนาญเฉพาะทาง" *สารศิริราช* ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๒ (ก.พ.๒๑) : หน้า ๒๖๖-๗๐. (บทบรรณาธิการ)
๒๗. "ความสุขถ้วนหน้า ๒๕๓๘" *หมอชาวบ้าน* ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๗๐ (ก.พ.๒๘) : หน้า ๑๙-๒๓.
๒๘. "ความหลากหลายทางชีวภาพ : สัจธรรมและการศึกษาที่เข้าถึงความจริง" *ว.นิเวศวิทยา* ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๑ (ม.ค.-เม.ย.๓๖) : หน้า ๒๑-๓๓.

๒๙. "คำฮึมาโตคริต และอุปติการของกาธาตเหล็กในหญิง ๘๗๗ คนที่ศิริราช"
สารศิริราช ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๑๐ (ต.ค.๑๖) : หน้า ๑๖๙๑-๑๖๙๙.
 (ร่วมกับสุภา วน นคร และเพ็ญศรี ภูตระกูล)
๓๐. "คำฮึมาโตคริต และอุปติการเลือดจางในประชากรของประเทศไทย" *สารศิริราช*
 ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๔ (เม.ย.๑๖) : หน้า ๕๘๔-๕๙๗. (ร่วมกับสุภา วน นคร
 อนงค์ เพ็ชรภักจกรรม และวิจารณ์ พานิช)
๓๑. "เคมีของฮึโมโกลบิน" *ว.เบาหวาน* ปีที่ ๑๓ ฉบับที่ ๒ (มี.ค.-เม.ย.๒๕) : หน้า
 ๓๙-๕๑.
๓๑. "เคมีของฮึโมโกลบิน" *สารศิริราช* ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๑ (ม.ค.๐๗) : หน้า ๒๙-๓๙.
๓๒. "จดหมายถึงบรรณาธิการ ความเห็นเรื่อง หมอในทัศนะชาวบ้าน ของนิธิ เอียวศรีวงศ์"
จดหมายเหตุทางแพทย์ ฉบับที่ ๕๒ (พ.ย.๑๒) : หน้า ๙๘๕-๙๘๘.
๓๓. "จดหมายถึงบรรณาธิการ แพทย์ทุกคนเป็นลูกหนี้" *เวชสารกรมการแพทย์*
 ฉบับที่ ๒๐ (พ.ค.๑๕) : หน้า ๓๖๔-๓๖๕.
๓๔. "จะเลือกใครเป็นกรมการแพทย์สภา?" *แพทย์สภาสาร* ฉบับที่ ๗ (มี.ค.๒๐) :
 หน้า ๑๒๑-๑๒๙.
๓๕. "จริยธรรมทางการแพทย์" *สารศิริราช* ปีที่ ๔๑ ฉบับที่ ๙ (ก.ย.๓๒) : หน้า ๕๑๖.
 (บทบรรณาธิการ)
๓๖. "ชีวิต" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๖ (มิ.ย.๑๔) : หน้า ๗๘๑-๗๙๔.
๓๗. "ตอบนายแพทย์ใหญ่จังหวัดสมุทรสาครเรื่องเกี่ยวกับโรงฆ่าสัตว์ เตาไรต์ และคันไถ"
สารศิริราช ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๑๒ (ธ.ค.๑๘) : ๒๒๔๔-๒๒๔๘.
๓๘. "ตอบสรรใจ" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๘ (ส.ค.๑๘) : หน้า ๑๒๓๓-๑๒๓๗.
 (ปกิณกะ)
๓๙. "ตำแหน่งทางวิชาการในโรงเรียนแพทย์ ถึงเวลาควรปฏิรูป" *สารศิริราช* ปีที่ ๓๖
 ฉบับที่ ๑ (ม.ค.๒๗) : หน้า ๕๕-๕๖. (บทบรรณาธิการ)
๔๐. "ตีอกนันทราชถูก ผู้ก่อการร้าย โจมตี" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๑๑ (พ.ย.๑๖) :
 หน้า ๒๐๔๗-๒๐๕๒.
๔๑. "ทำไม่จึง ซิบิซิ" *สารศิริราช* ปีที่ ๓๒ ฉบับที่ ๕ (พ.ค.๒๓) : หน้า ๒๙๗-๒๙๘.
๔๒. "เทคโนโลยีสารนิเทศกับการพัฒนา" *สารศิริราช* ปีที่ ๔๓ ฉบับที่ ๕ (พ.ค.๓๔) :
 หน้า ๓๔๗-๓๕๑.
๔๓. "บทบาทของแพทย์ไทยในปัญหาสุขภาพจิตของประเทศ" *แพทย์สภาสาร* ปีที่ ๑๓
 ฉบับที่ ๕ (พ.ค.๒๗) : หน้า ๒๕๙-๒๖๔.

๔๔. "บทบาทของโรงเรียนแพทย์และปัญหาของประเทศ" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๑ (ม.ค.๑๖) : หน้า ๑๐๓-๑๑๑. (บทบรรณาธิการ)
๔๕. "บันทึกรายงานผู้ป่วย" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๔ ฉบับที่ ๕ (พ.ค.๑๕) : หน้า ๘๓๘-๘๔๙.
๔๖. "ปรากฏการณ์ของ คีอสม" *สารศิริราช* ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๔ (เม.ย.๐๘) : หน้า ๒๔๗-๒๔๘.
๔๗. "ปัญหาการขาดแคลนแพทย์ในสหรัฐอเมริกา" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๑๒ (ธ.ค.๑๓) : หน้า ๑๕๕๒-๑๕๕๕.
๔๘. "ปัญหาของศิริราช ๑ ทั้งหมด" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๕ (พ.ค.๑๒) : หน้า ๔๓๘-๔๔๙. (บทบรรณาธิการ)
๔๙. "ปัญหาของศิริราช ๒ การอบรมศึกษาแพทยศาสตร์" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๗ (ก.ค.๑๓) : หน้า ๖๙๙-๗๒๑. (บทบรรณาธิการ)
๕๐. "ปัญหาของศิริราช ๓ การวิจัย" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๓ (มี.ค.๑๔) : หน้า ๓๒๒-๓๒๖.
๕๑. "ปัญหาของศิริราช ๔ แผนกผู้ป่วยนอก" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๖ (มิ.ย.๑๔) : หน้า ๗๙๕-๘๐๕. (บทบรรณาธิการ)
๕๒. "ประชาชนทั้งหมดมีสุขภาพอนามัยที่ดีภายใน ๑๐ ปีข้างหน้า" *สารศิริราช* ปีที่ ๓๒ ฉบับที่ ๑ (ม.ค.๒๓) : หน้า ๓๕-๓๗. (บทบรรณาธิการ)
๕๓. "ผลการรักษาผู้ป่วยโรคหอบหืดด้วยไพล" *สารศิริราช* ปีที่ ๓๗ ฉบับที่ ๖ (มิ.ย.๒๘) : หน้า ๔๓๕-๔๔๐. (ร่วมกับประพาศ ใยใจยุทธ หักศनिया สุธรรมมัย พนิดา กาญจนิก และทวีผล เดชาติวงศ์ ณ อยุธยา)
๕๔. "พระครูสาครสังวรวิจิ : บุคคลกับระบบ" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๘ ฉบับที่ ๑๐ (ต.ค.๑๙) : หน้า ๑๗๐๔-๑๗๐๗.
๕๕. "พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการสาธารณสุขมูลฐาน" *หมอชาวบ้าน* ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๖๘ (ธ.ค.๒๗) : หน้า ๒-๗.
๕๖. "พฤติกรรมและสุขภาพ" *คลินิก* ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๗ (ก.ค.๓๑) (บทบรรณาธิการ)
๕๗. "พันธุกรรมอย่างหนึ่งของไทย" ใน *ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ เสวกโท หลวงพิจิตร ณ นนทิสวัสดิ์ (ชุ่ม ณ นคร)* หน้า ๕๕-๕๙.
๕๘. "พุทธธรรมกับโรงพยาบาลชุมชน" *แพทย์ชนบท* ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (๒๕๓๐) : หน้า ๑๒-๔๑.
๕๙. "แพทย์นานาชาติเพื่อป้องกันสงครามนิวเคลียร์" *คลินิก* ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๗ (ก.ค.๓๐) : หน้า ๔๔๙ (บทบรรณาธิการ)

๖๐. "แพทย์ในอนาคต" *คลินิก* ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๘ (ส.ค.๓๐) : หน้า ๕๖๑-๕๗๑.
๖๑. "แพทยศาสตร์ดุเชฎฐิบัณฑิตย : สนับสนุนและเสนอ" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๖ (มิ.ย.๑๔) : หน้า ๘๖๑-๘๖๓.
๖๒. "แพทย์สตรึกับการสาธารณสุขในชนบท" *แพทย์ชนบท* ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ : หน้า ๔-๕.
๖๓. "แพทย์สภา : กรรมการลาออก กรรมการไม่ลาออก" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๙ (ก.ย.๑๔) : หน้า ๑๓๙๗-๑๔๐๐.
๖๔. "ภาวะพร่องกลูตาไธโอน รีดคเตส" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๖ (มิ.ย.๑๔) : หน้า ๗๐๖-๗๑๗. (ร่วมกับวิจารณ์ พานิช และสุภา ณ นคร)
๖๕. "ภาวะพร่องเอ็นซัยมกลูโคส-๖-ฟอสเฟตธัยโตรจีเนส" *สารศิริราช* ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๘ (ส.ค.๐๙) : หน้า ๔๑๑-๔๑๔. (ร่วมกับประวิทย์ คัดนภาพรชัย ประยูร ชัยพุกษ อภิชาติ วิชชาญาณรัตน์ รวีวรรณ กนกเวษยันต์ กัลยา กิตติบุตร เสาวนีย์ รักษาเฒ่า และรัชนี สุคชีวิน)
๖๖. "มนุษย์พันธุศาสตร์" *สารศิริราช* ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๔-๕ (เม.ย.-พ.ค.๐๕) : หน้า ๒๖๐-๒๗๐.
๖๗. "มหิตลาญชลี" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๙ (ก.ย.๑๘) : ๑๓๖๘-๑๓๗๑.
๖๘. "เม็ดเลือดแดงแตกปัจจุบันในภาวะพร่องเอ็นซัยม กลูโคส-๖-ฟอสเฟต ดัยโตรจีเนส" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๑๐ (ต.ค.๑๓) : หน้า ๑๑๑๗-๑๑๓๖. (ร่วมกับสุภา ณ นคร วิจารณ์ พานิช มั่นสิทธิ์ สุขเฮนง มาลิดา พรพัฒน์กุล เพ็ญศรี ภูตระกูล)
๖๙. "ยาจับพาเหล็ก" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๑ (ต.ค.๑๒) : หน้า ๑๐๔๐-๑๐๔๔.
๗๐. "ระดับเหล็กในซีรัมของผู้ป่วยธาลัสซีเมีย และผลรื่องการคัดม่่าม" *จดหมายเหตุทางแพทย์* ปีที่ ๖๒ ฉบับที่ ๑๐ (ต.ค.๑๒) : หน้า ๕๓๒-๕๓๗. (ร่วมกับปรานีต ประวัติเมือง)
๗๑. "ระบบแพทย์ฝึกหัด : ปรับปรุงหรือยกเลิก" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๒ (ก.พ.๑๘) : หน้า ๒๕๒-๒๕๖.
๗๒. "รูปแบบเพื่อการกระจายบริการสาธารณสุข ให้ทั่วถึงโดยเร็วสำหรับประเทศไทย" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๘ ฉบับที่ ๖ (มิ.ย.๑๙) : หน้า ๙๒๖-๙๓๕.
๗๓. "เราจะเรียนแพทย์กันอย่างเรียนธรรมศาสตร์หรือ" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๑๒ (ธ.ค.๑๓) : หน้า ๑๕๕๖-๑๕๕๗.
๗๔. "โรคเนื่องจากปฏิกิริยาอิมมูโนโลยีบังโรค" *จดหมายเหตุทางแพทย์* ปีที่ ๖๒ (ก.ย.-ต.ค.๐๖) : หน้า ๕๕๒-๕๖๖.

๗๕. "โรงเรียนแพทย์กับแพทย์ในต่างจังหวัด" *จ.พ.ส.ท.* ปีที่ ๔๖ ตอน ๖ (มิ.ย.๖๖) : หน้า ๓๗๓-๓๗๖.
๗๖. "วิจารณ์กระทรวงสาธารณสุข" *แพทยสมาคม* ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๕ (พ.ค.๖๖) : หน้า ๒๗๕-๒๘๑.
๗๗. "เวชปฏิบัติทั่วไปกับการศึกษาหลังปริญญา" *แพทยสมาคม* ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๒ (ก.พ.๖๓) : หน้า ๑๓๗-๑๓๙.
๗๘. "ศักยภาพและอนาคตของศิริราช" *สารศิริราช* ปีที่ ๔๙ ฉบับที่ ๖ (มิ.ย.๕๐) : หน้า ๕๗๙-๕๘๗.
๗๙. "ศาสตราจารย์คือหม เวทีเซอร์" *สารศิริราช* ปีที่ ๑๙ (ธ.ค.๕๐) : หน้า ๖๖๔-๖๖๕.
๘๐. "ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเสริฐ กังสดาลัย, บ้านที่กความทรงจำ" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๕ (พ.ค.๕๖) : หน้า ๘๓๕-๘๔๖.
๘๑. "ศาสตราจารย์นายแพทย์สมบุญ วัชรโรทัย ปาฐก สุต แสงวิเชียร ๒๕๒๐" *สารศิริราช* ปีที่ ๓๐ (มิ.ย.๕๑) : หน้า ๑๐๕๔-๑๐๕๙. (ปกิณกะ)
๘๒. "ศาสตราจารย์นายแพทย์โสภาส พลางกูร : หนึ่งปีที่สถานีอนามัยแม่แจ่ม และข้อคิดเห็นเกี่ยวกับแพทยศาสตรศึกษา" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๗ (ก.ค.๕๘) : หน้า ๑๐๒๒-๑๐๒๓. (บทบรรณาธิการ)
๘๓. "ศิริราชพัฒนา : ประสานใจ ประสานงาน เชี่ยวชาญเป็นระบบ" *สารศิริราช* ปีที่ ๓๖ ฉบับที่ ๒ (ก.พ.๖๗) : หน้า ๑๑๕-๑๑๗. (ปกิณกะ)
๘๔. "สยามในปัจจุบัน : การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่กำลังเผชิญหน้า" *สมุดสังคมาศตวรรษ* ปีที่ ๑๒ ฉบับที่ ๕ (ต.ค.-ธ.ค.๖๓) : หน้า ๔๙-๖๘. (ร่วมกับ พิสิฐ ภัคเกษม ยงยุทธ ยุทธวงศ์ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ยศ สันตสมบัติ)
๘๕. "สวนโมกข์ ธรรมกาย สันติอโศก ตอนที่ ๗ พระโพธิ์รักษ์และชาวอโศก" *หมอชาวบ้าน* ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑๐๐ (ธ.ค.๖๐) : หน้า ๗๘-๘๒.
๘๖. "๒ ระบบแพทย์ฝึกหัด : ปรับปรุงหรือยกเลิก" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๗ (ก.พ.๕๘) : หน้า ๒๕๒-๒๕๖.
๘๗. "เสนอโครงการขยายการผลิตแพทย์มาตรฐาน และการปรับปรุงบริการสุขภาพของประเทศไทย" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๑ (ม.ค.๕๔) : หน้า ๖๘-๗๖.
๘๘. "อะแกรนด์ไคยดีลิส" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๔ (เม.ย.๕๔) : หน้า ๕๑๗-๕๑๙.
๘๙. "อะพลาสติคอะเนเมีย ภายหลังการใช้มัลเลอร์แอมเพ์เฟนิคอลล" *สารศิริราช* ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๘ (ธ.ค.๕๕) : หน้า ๕๑๓-๕๒๘. (ร่วมกับอนงค์ ซึ่งดำรง และสุภา ณ นคร)

๙๐. "อาจารย์ศรีบัว ภรณ์สอนผมหน่อย" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๑ (ม.ค.๑๙) : หน้า ๗๗-๘๐. (บทบรรณาธิการ)
๙๑. "อุบัติเหตุของนิวไนตุงน้ำตึงของผู้ป่วยโรคธาลัสซีเมีย ในประเทศไทยระหว่างปี ๒๕๑๖-๒๕๒๓. *สารศิริราช* ปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๕ (พ.ค.๒๖) : หน้า ๔๔๓-๔๔๕. (ร่วมกับศาสตราจารย์ วรณพฤกษ์ ดิเรก ดำรงศักดิ์ วิไลพร โพธิ์สุวรรณ อารีย์ ตรีตระการ และสุทัศน์ ฟูเจริญ)
๙๒. "เอ็นโดไทรปียและศิริราช" *สารศิริราช* ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๔ (เม.ย.๐๘) : หน้า ๒๔๘-๒๔๙.
๙๓. "เอ็มบี หรือเอ็มดี" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๔ ฉบับที่ ๑ (ม.ค.๑๕) : หน้า ๗๖-๗๙. (บทบรรณาธิการ)
๙๔. "แอล-แอลพาราจิเนส ยาต่อต้านมะเร็งขนานใหม่" *สารศิริราช* ปีที่ ๒๒ ฉบับที่ ๓ (มี.ค.๑๓) : หน้า ๒๐๔-๒๑๒.

บทความ (ภาษาอังกฤษ)

๑. "Adverse effects of splenectomy" *จ.พ.ส.ท.* ปีที่ ๕๕ (ม.ค.๑๕) : หน้า ๑-๘. (บทบรรณาธิการ)
๒. "The alpha thalassemia genes" *จ.พ.ส.ท.* ปีที่ ๕๓ (ต.ค.๑๓) : หน้า ๖๗๗-๖๘๖. (บทบรรณาธิการ)
๓. "Anemia in the elderly with special reference of folic acid status" *อายุรศาสตร์* ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๔ (ต.ค.-ธ.ค.๒๙) : หน้า ๒๓๕-๒๓๗. (ร่วมกับสุเมิตร วัฒนวิจารณ์ มั่นสิริ อนุวัฒนกุลชัย และสุภา ณ นคร)
๔. "Aplastic anemia-paroxysmal nocturnal hemoglobinuria syndrome-acute leukemia in the same patient : the first record of such occurrence" *จ.พ.ส.ท.* ปีที่ ๕๓ (ก.ย.๑๓) : หน้า ๖๕๖-๖๖๓.
๕. "Hemoglobins A2 and E levels in malaria" *จ.พ.ส.ท.* ปีที่ ๕๔ (ธ.ค.๑๔) : หน้า ๕๕๙-๕๖๓. (ร่วมกับมงคล เครือศรีราชู อณรงค์ เพียรกิจจกรรม และปราณีตี ประวัติเมือง)
๖. "Improved technic for detecting intraerythrocytic inclusion bodies in thalassemia trait" *จดหมายเหตุทางแพทย์* ปีที่ ๖๘ ฉบับที่ ๑ (ม.ค.๒๘) : หน้า ๔๓-๔๕. (ร่วมกับบรรณา เมืองทรัพย์ ปราณี วินิจจะกุล สุทัศน์ ฟูเจริญ และสง่า ภูตระกูล)

๗. "Leukocyte migration in thalassemia" **สารศิริราช** ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๔ (เม.ย.๑๗)
: หน้า ๕๘๙-๕๙๗. (ร่วมกับสมนึก เจษฎากัททรกุล และสำเร็จ รัตนรพี)
๘. "Loffler's endocarditis parielalis fibroplastica with eosinophilia" **จ.พ.ส.ท.**
ปีที่ ๔๙ (ก.ค.๐๙) : หน้า ๕๔๔-๕๕๔. (ร่วมกับสุภา ณ นคร สง่า ภู่อรรถกุล และ
ประเสริฐ ปาจารย์)
๙. "Prevalence of anemia in Thailand" **จ.พ.ส.ท.** ปีที่ ๕๕ (ธ.ค.๑๕) : หน้า
๖๘๕-๖๘๘. (บทบรรณาธิการ)

มีลิขสิทธิ์สงวนลิขสิทธิ์โดยผู้จัดทำ

ลิขสิทธิ์สงวนลิขสิทธิ์โดยผู้จัดทำ

ลิขสิทธิ์สงวนลิขสิทธิ์โดยผู้จัดทำ

ชีวิตและงานของอาจารย์ประเวศ วะลี

❶ ชีวิตในวัยเยาว์

อาจารย์ประเวศ ถือกำเนิดเมื่อวันที่ 5 สิงหาคม 2474 ที่ตำบลบ้านเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี ต่อมาพ่อแม่อพยพกลับไปทำไร่นอกตัวเมืองกาญจนบุรี ออกไปเป็นระยะทาง 6 กิโลเมตร อาจารย์ประเวศจึงเติบโตในครอบครัวของชาวไร่ที่มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย สมถะ และใกล้ชิดกับธรรมชาติ

“บรรพบุรุษของผมทำไร่ยาสูบอยู่นอกเมือง เดิมปู่กับย่าอายุรึมแม่น้ำแควน้อย หน้าวัดถ้ำมังกรทอง พ่อปู่ตาย ย่าก็เลยพาลูกเข้าไปอยู่ในเมือง ย่าไม่กล้าอยู่ในไร่ต่อไป เพราะสมัยนั้นโจรเยอะกลัวว่าจะไม่ปลอดภัย แต่ตอนหลังพ่อกับแม่ก็ออกไปอยู่ไร่อีก กลับไปทำไร่ ต่อมาพ่อก็ก็นำยัดอาชีพล่องแพ เอาไม้ไผ่มาขายที่ปากน้ำ เขาเอาไปทำปะจับปลา หลังจากนั้นก็มาตั้งร้านขายของชำในเมือง ... ผมเกิดและเติบโตมาอย่างเด็กบ้านนอก อยู่กับป่ากับเขา โตที่นั่น ไม่เคยเห็นกรุงเทพฯ จนอายุได้ 15 ปี”

ชีวิตในวัยเด็กของอาจารย์ประเวศ ที่เติบโตมาแบบ “เด็กบ้านนอก” ทำให้ท่านมีความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจกับปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมชนบทเป็นอย่างดี การเป็น “เด็กบ้านนอก” ที่ท่านขนานนามตนเองอย่างภาคภูมิใจ มิได้ทำให้ท่านอยู่ในฐานะด้อยโอกาส หรือเสียเปรียบกว่าเด็กอื่น ๆ เพราะความแตกต่างระหว่างโอกาสทางการศึกษาของเด็กในเมืองกับชนบท ลูกคนจนกับลูกคนรวย ยังคงมิได้มีช่องว่างมากมายดังเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ในทางตรงกันข้าม การเป็นเด็กที่เจตียวจลาดและเรียนหนังสือเก่ง ทำให้ครอบครัวพยายามให้การสนับสนุนในด้านการศึกษา

แม้พ่อและแม่ของอาจารย์ประเวศจะได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนน้อยมาก เพราะพ่อไม่เคยเข้าโรงเรียน แต่พ่ออ่านออกเขียนได้ แม่เรียนหนังสือแค่ 6 เดือน แต่ก็เห็นความสำคัญของการศึกษาของลูก และเข้าใจในหลักการศึกษาไม่น้อย เมื่ออาจารย์ประเวศอายุได้ประมาณ 5 ขวบ พ่อก็เริ่มสอนหนังสือให้ และมีการสร้างแรงจูงใจให้ลูก โดยเมื่อเขียนหรืออ่านอะไรได้นิดหน่อย จะให้รางวัลหนึ่งสตางค์ อาจารย์ประเวศเรียนจบชั้นประถม 4 ที่โรงเรียนประชาบาลใกล้ ๆ บ้าน ซึ่งอาคารเรียนเป็นเสาไม้ไผ่และหลังคามุงจาก ต่อมาได้เข้าเรียนต่อและเรียนจนจบชั้นมัธยม 6 ที่โรงเรียนในตัวจังหวัด หลังจากนั้นต้องไปเรียนต่อที่กรุงเทพฯ แต่ด้วยความรักและห่วงใยของยายที่มีต่อหลานมาก ยายจึงไม่ยอมให้ไปเรียนไกลถึงกรุงเทพฯ ถึงขนาดเอาทองหล่อใจให้หลานขายลูกน้ำไม่เข้าไปเรียนในกรุงเทพฯ แต่แม่ก็เด็ดเดี่ยวพาลูกไปอาศัยญาติในกรุงเทพฯ เรียนต่อจนได้ แม่ยายจะว่า “แม่เอ็งนะใจร้าย ปล่อยให้ลูกไปไกลตัว”

อาจารย์ประเวศเองก็ไฝฝืนว่าสักวันจะได้เข้ามาเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ

“เราเป็นเด็กบ้านนอก ก็ไฝฝืน ตอนนั้นผมต้องหาน้ำจากแม่น้ำแควน้อยขึ้นมาบ้านทุกวัน นี่ดีลิ่งมันสูง หาบขึ้นมากก็ต้องหยุดพักเพราะเด็กตัวเล็ก ต้องหยุดพักริมตลิ่ง ก็มองภูเขา มองเมฆ แล้วก็ฝืนว่าสักวันจะได้เข้ามาเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ ทั้ง ๆ ที่ตอนนั้นก็ไม่เคยรู้ไม่เคยเห็นมาก่อนว่า

กรุงเทพหน้าตาเป็นอย่างไร คิดแต่ว่าเราต้องมาเรียนกรุงเทพ ต้องเรียนให้ดี ตอนเด็ก ๆ ผมเคยอ่านเรื่องเกี่ยวกับเมืองจีน รู้ว่าที่ประเทศจีน คนทั้งแผ่นดินเขาเดินทางมาสอบแข่งขันกันเพื่อให้ได้ตำแหน่งจอหงวน เราก็มั่นว่า สักวันจะได้เข้ากรุง จะไปสอบจอหงวน วันที่พ่อเอาผมขึ้นท้ายจักรยานจะเข้าไปเรียนต่อ คนเขาก็ล้อว่าไอ้นี้จะเข้ากรุงไปสอบแล้ว ...."

การเกิดและเติบโตในครอบครัวของชาวไร่ที่มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย สมถะ การที่ครอบครัวเห็นความสำคัญของการศึกษา โดยเฉพาะความมุ่งมั่นและเด็ดเดี่ยวของแม่ รวมทั้งความใฝ่ฝันของอาจารย์ประจำโรงเรียนว่าสักวันจะได้เข้ากรุงไปสอบจอหงวน ทำให้อาจารย์ประจำโรงเรียนได้เข้าไปเรียนในกรุงเทพฯ และสอบเข้าเรียนแพทย์ได้ในที่สุด

๒ จากเด็กบ้านนอกไปเป็นนักเรียนนอก

หลังจากเรียนจบชั้นมัธยมปลายที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา อาจารย์ประจำโรงเรียนก็เข้าสอบแพทย์ได้สำเร็จสมความปรารถนา อาจารย์ได้เล่าถึงการเรียนแพทย์ในสมัยนั้นว่า

"สมัยที่ผมเรียน การเรียนแพทย์ใช้เงินไม่เยอะ คนจนยังเข้ามาเรียนได้ ผิดกับสมัยนี้ ไม่มีแล้ว เพราะต้องเรียนพิเศษ ต้องติว ใช้เงินมากในการเตรียมตัวมาเรียนแพทย์ ระบบการศึกษาแบบแพ็คค็อกกิ้ง ลูกคนจนย่อมไม่มีวันสู้ได้ ศักยภาพของเขาคงไม่น้อยหรือด้อยกว่า แต่สภาพแวดล้อมทำให้เขาเสียเปรียบ ด้วยเหตุนี้เอง เราจึงไม่ควรเอาการแข่งขันเพียงจุดเดียว สอบข้อสอบเดียวแล้วตัดสินเลย ผมเองก็มาจากบ้านนอก เด็กเก่ง ๆ มีเยอะแต่ไม่มีโอกาสมาเรียน"

"เมื่อมองย้อนกลับไปสมัยเรียนแพทย์ ผมสอบได้เหรียญทอง ใต้ที่ 1 แต่ไม่เก่ง เรียนวิทยาศาสตร์ไม่เก่ง เพราะหลักสูตรเน้นท่องจำมากเกินไป เราไม่เคยเรียนเรื่องแนวคิด เรื่อง concept ว่าความรู้คืออะไร วิทยาศาสตร์คืออะไร ปรัชญาวิทยาศาสตร์ก็ไม่เคยเรียน แต่เรียนลงไปในเรื่องนามมากมาย เมื่อมองย้อนกลับแล้วเริ่มรู้สึกตัวว่าการเรียนของเราบกพร่อง แม้แต่ตอนที่ได้รับพระราชทานทุนส่วนพระองค์ไปเรียนต่อต่างประเทศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท่านทรงสอนผมตั้งหลายชั่วโมง ท่านสอนว่าไปเรียนอย่าไปเรียนแพทย์อย่างเดียว ให้ดูชีวิตและสังคมของคนที่นี่ว่าเขาเป็นอย่างไร แต่ผมก็ไม่ได้ทำ ไปอยู่ที่นั่นก็เอาแต่วิชา ทั้งวันทั้งคืนทั้งเสาร์และอาทิตย์ จนที่โน่นเขาเขียนไว้ว่า หมอประจำมาอยู่ที่นี้เรียนอาทิตย์ละ 7 วัน 7 คืน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท่านทรงสอนไว้ แต่เราก็ไม่ได้ทำตาม มารู้ตัวทีหลัง"

หลังจากที่ได้รับพระราชทานทุนส่วนพระองค์จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเดินทางไปศึกษาต่อจนจบปริญญาเอกทางด้านโลหิตวิทยา ที่มหาวิทยาลัยโคโลราโด และยังไปเรียนเพิ่มเติมทางด้านพันธุศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยลอนดอนอีกกระยะหนึ่ง อาจารย์ประจำโรงเรียนก็เดินทางกลับประเทศไทย และเข้าเป็นอาจารย์ภาควิชาอายุรศาสตร์ สาขาวิชาโลหิตวิทยา คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา โดยทำงานทั้งทางด้านการสอนนักศึกษาแพทย์ การรักษาผู้ป่วย และทำงานวิจัยไปพร้อมกัน

๓ จากนักวิจัยและแพทย์เฉพาะทางไปเป็นนักการสาธารณสุข

อาจารย์ประเวศได้เล่าว่า การทำงานวิจัยทางด้านโลหิตวิทยา และการรักษาผู้ป่วยที่ศิริราช ทำให้อาจารย์ได้สัมผัสกับชีวิตและความทุกข์ของคนยากคนจน ได้พบเห็นสภาพที่แท้จริงของสังคมชนบทไทย ซึ่งประสบการณ์ทั้งสองส่วนนี้ มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อการพัฒนาแนวคิดทางด้านสังคมของอาจารย์ในเวลาต่อมา ท่านได้พูดถึงประสบการณ์ทั้งสองส่วนไว้อย่างน่าสนใจ ดังนี้

“การเป็นอาจารย์แพทย์ เราก็ต้องทำงานสามด้านควบคู่กันไป คือ สอนหนังสือ รักษาผู้ป่วย และทำงานวิจัย งานวิจัยทำให้เราได้ออกไปชนบท อย่างเช่น ตอนที่ทำงานวิจัย เรื่อง *Thalassemia* เราก็ต้องออกไปสำรวจ เพราะอยากรู้อะไรว่ามันเป็นในประชากรทั่วประเทศมากน้อยแค่ไหน ก็ต้องไปสำรวจในทุกภูมิภาคของประเทศ ไปสำรวจในระดับหมู่บ้าน ทำให้เราได้พบเห็นสภาพแท้จริงของชาวบ้านในทุกภาคแล้วมันติดใจตั้งแต่นั้นมา การวิจัยมีความสำคัญมากเพราะมันกระทบจิตสำนึกของเรา การที่หันมาสนใจปัญหาด้านสาธารณสุขมูลฐาน การศึกษา ความยากจนในชนบท ส่วนหนึ่งก็เป็นผลมาจากประสบการณ์ในการทำงานวิจัย

เวลาเราเข้าไปในหมู่บ้านสมัยนั้น เมื่อสามสิบกว่าปีมาแล้ว บริการทางการแพทย์ก็ยังไม่ทั่วถึง เราต้องไปให้บริการตามศาลาวัด หรือใต้ต้นไม้ ที่นี้เราก็มาคิดว่า โรคบางอย่างที่ชาวบ้านเป็น พอเราไปแล้วเขาจะทำอย่างไร เช่น โรคความดันสูง หรือเบาหวาน เขาจะทำอย่างไร เรามาช่วยเขาได้เพียงวันเดียว ปัญหานี้ฝังใจ ทำให้หันมาสนใจปัญหาสาธารณสุข ซึ่งยังติดมาจนถึงทุกวันนี้”

อาจารย์หมอประเวศยังได้พูดให้ฟังว่า การที่ได้รับแต่งตั้งเป็นประธานคณะอนุกรรมการจัดทำข้อเสนอแนะการวางแผนการแพทย์และสาธารณสุขของประเทศของแพทยสภา ทำให้เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องสาธารณสุข

“... ผมพ้องอาจารย์แพทย์คนหนึ่งว่าหลายคนใช้ พ้องทั้งแพทยสมาคมและแพทยสภา ก็เกิดเป็นเรื่องขึ้น เขาเป็นอาจารย์ผู้ใหญ่ แพทยสมาคมก็ขับออกจากสมาชิกภาพ แพทยสภาให้ลงโทษ ตอนนั้นแพทยสภามีรัฐมนตรีสาธารณสุขเป็นนายกสภาพิเศษ ซึ่งมีอำนาจวิไลได้ แพทยสภาให้ลงโทษ แต่รัฐมนตรีสาธารณสุขตอนนั้นวิไล พวกเราโกรธมาก ลาออกจากกรรมการเลย ตอนหลังผมได้รับแต่งตั้งเป็นประธานคณะอนุกรรมการจัดทำข้อเสนอแนะการวางแผนการแพทย์และสาธารณสุขของประเทศของแพทยสภา ช่วงนั้นเองก็เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องสาธารณสุข ความคิดก็กว้างขึ้น เพราะโดยปกติ แพทย์มักไม่ค่อยรู้เรื่องสาธารณสุข พอต้องมาทำแผนก็เริ่มเรียนรู้ว่าสาธารณสุขเชื่อมโยงกับปัญหาอื่น ๆ มากมายทุกด้าน ก็เลยทำงานทางด้านสาธารณสุขมาจนถึงบัดนี้ ได้รับรู้ปัญหาต่าง ๆ ของประชาชนเพิ่มมากขึ้น

ช่วงเวลานั้น แพทย์จะสอนว่าเวลาเจ็บป่วยอย่าดูแลตัวเอง ควรไปหาแพทย์ ที่นี้แพทย์ก็มีอยู่นิดเดียว เราก็มานั่งนึกว่ามันเป็นไปได้ ที่จริงควรจะกลับกัน ควรให้ชาวบ้านเขามีความรู้ที่จะดูแลตัวเอง ดูแลกันเอง เราก็รวมกลุ่มกันทำหนังสือคู่มือดูแลรักษาสุขภาพสำหรับประชาชน สอนกระแส ในขณะนั้น เขาบอกอย่าดูแลตัวเอง เรากลับบอกให้ดูแลตัวเอง ตอนหลังมูลนิธิโกมลคีมทองก็เอาไป

ตีพิมพ์หลายสิบครั้ง ผมบอกเลยว่าถ้าเป็นอย่างนี้ให้ทำอย่างนี้ อาการอย่างนี้ใช้ยาอย่างนี้ ยาราคา เท่าไหร่บอกหมด คนเขาก็เห็นว่าไอ้พวกนี้เพี้ยน ตอนนั้นเป็นช่วงก่อนที่องค์การอนามัยโลกจะชูประเด็น เรื่องสาธารณสุขมูลฐาน เราก็เริ่มกันมาก่อนโดยสวนกระแสเขา จากความพยายามที่จะกระจายความรู้ไปให้ชาวบ้านดูแลตัวเอง อันนี้ก็เลยกลายมาเป็น หมอชาวบ้าน ในภายหลัง ต่อมาผมก็เริ่ม เข้าไปเกี่ยวข้องกับ NGOs เช่น มูลนิธิเด็ก โคมลคิมทอง มากขึ้น"

ประสบการณ์จากการรักษาผู้ป่วย การทำงานวิจัยในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศ และการที่ ท่านเองเติบโตขึ้นในสังคมชนบท อีกทั้งการได้เข้ามามีบทบาทในการจัดทำข้อเสนอแนะ และการวางแผนการแพทย์และสาธารณสุขของประเทศของแพทยสภา ตลอดจนการเข้าร่วมทำงานกับ NGOs ทำให้อาจารย์ประเด็นมีความคิดกว้างขึ้น เข้าใจปัญหาสาธารณสุขของประเทศมากขึ้น ทำให้ทราบว่างานสาธารณสุขเชื่อมโยงกับปัญหาอื่น ๆ มากมาย อาจารย์ประเด็นจึงมาทำงานด้านสาธารณสุขเรื่อย มาจนถึงปัจจุบัน

ในแง่ผลงานวิชาการและความเป็นอาจารย์แพทย์ อาจารย์ประเด็นเป็นนักวิชาการและ อาจารย์แพทย์ ที่ได้รับการยอมรับมากที่สุดท่านหนึ่ง ทั้งในสังคมไทยและในระดับนานาชาติ เกี่ยวตีมูมิและรางวัลที่ท่านได้รับ ไม่ว่าจะเป็นรางวัลอาจารย์ดีเด่นคนแรกของศิริราชฯ รางวัลแมกไซไซ (2524), นักวิทยาศาสตร์ดีเด่น (2526), บุคคลดีเด่นของชาติ สาขาการแพทย์ (2528), นักวิจัยดีเด่น ของชาติ (2531) และรางวัลอื่น ๆ อีกมากมาย ล้วนแล้วแต่เป็นประจักษ์พยานยืนยันถึงผลงานและ ความคิดของท่านในฐานะนักวิชาการชั้นแนวหน้าของไทย

4 จากนักการสาธารณสุขไปเป็นปราชญ์และนักคิดของสังคมไทย

ในช่วงที่อาจารย์ประเด็นทำงานในฐานะอาจารย์แพทย์และนักวิจัย จนกระทั่งได้มีโอกาสเข้ามา ทำงานด้านสาธารณสุขดังกล่าวแล้วข้างต้น นอกจากนี้ความสนใจในพุทธศาสนาที่เริ่มก่อตัวขึ้น หลังจากที่ท่านเข้าเป็นอาจารย์แพทย์ได้ไม่นานนัก รวมทั้งการได้อ่านหนังสือเพิ่มขึ้นอย่างสังคมศาสตร์ ปรัชญา หนังสือแนวมาร์กซิสต์บางเล่ม ตลอดจนสภาพเหตุการณ์บ้านเมือง ยุคของการเปลี่ยนแปลง ในช่วงปี 2516-2519 เหล่านี้ล้วนมีอิทธิพลต่อความคิดทางสังคมและการเมืองของท่านทั้งสิ้น

"ผมกลับจากต่างประเทศ ปี 2504 ตอนนั้นวิธีคิดทุกอย่างก็เป็นวิทยาศาสตร์หมด แต่มาตอน หลังเริ่มรู้สึกว้า วิทยาศาสตร์อย่างเดียวไม่พอ เพราะเราเสียเวลาเยอะในการที่จะทำงานให้สำเร็จภายในระบบราชการ ซึ่งคนไม่ค่อยขยันและไม่ทำงานเพื่อส่วนรวม พอเราต้องการเงินงานให้สำเร็จ แต่ ทำไม่ได้ก็เกิดความรู้สึกรู้สึกอึดอัด รู้สึก frustrate ความรู้สึกนี้เองทำให้เสียเวลา เราก็พยายามจะหาว่ามี เทคนิคอะไรที่จะช่วยให้เราหายจากความรู้สึก frustrate แบบนี้ ให้เรามีกำลังใจในการทำงาน ก็เลย ตั้งคำถามว่า พุทธศาสนาจะเข้ามาช่วยเราตรงนี้ได้หรือไม่ ... ประมาณ ปี 2506 อาจารย์ที่ผม เคารพสองท่าน คือ หมอสุดแสงวิเชียร กับหมออวย ท่านหันมาสนใจพุทธศาสนา ผมก็เลย ไปดูว่าท่านทำอะไร ไปกับท่านที่อุดร ท่านไปวัดป่าบ้านตาด ได้หนังสือมาอ่านและมีกวีปัสสนาอยู่ หนึ่งอาทิตย์ หลังจากนั้นก็อ่านหนังสือของอาจารย์มหาบัว หลังจากนั้นก็อ่านของท่านอาจารย์พุทธ

ทาส ซึ่งเน้นต่างออกไป คือ เน้นทางด้านปัญญาที่จะมองอะไรอย่างเชื่อมโยง แนวคิดทางพุทธปรัชญาก็ค่อย ๆ ซึมเข้ามาในความคิดของผม”

อาจารย์ประเวศได้เล่าว่า ท่านมีความตั้งใจในการทำงานทางความคิดของท่านอาจารย์พุทธทาส ออกสู่สาธารณชนในวงกว้าง โดยทำให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น มีตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมจากการดำเนินชีวิตจริง ๆ ดังจะเห็นได้จากหนังสือพระสงฆ์และพุทธศาสนชนจะปฏิบัติได้อย่างไร พุทธธรรมกับสังคม ธรรมิกสังคม เป็นต้น

อาจารย์ประเวศได้เล่าถึงพัฒนาการทางความคิดจากเด็กบ้านนอก การได้ทำงานวิจัยและการอ่านหนังสือเพิ่มเติม ทำให้หันมาสนใจพุทธศาสนาและการเมืองมากขึ้น

“ผมเป็นคนบ้านนอก ชีวิตอยู่กับคนจน เราเองก็ทำงานหนัก เช่น ไปรับจ้างแบกฟืน แฉวเรือจ้าง แฉวเรือถ่อเรือนี้ทำมาตั้งแต่เด็ก ๆ อยู่ริมแม่น้ำแควน้อย ยังแก้ผ้าอยู่เลย ซึ่งก็เหนื่อยเพราะต้องแฉวเรือทวนน้ำ เราจึงรู้ว่า คนจนเป็นอย่างไร ความยากลำบากเป็นอย่างไร พอไปเรียนเมืองนอก กลับมาทำงานวิจัย ก็ได้กลับไปสัมผัสความทุกข์ยากของชาวบ้านอีก เวลาตรวจคนไข้ก็ได้รับรู้เรื่องราวความทุกข์ยากอีกมากมาย ทำให้โยงเข้ากับปัญหาอื่น ๆ สิ่งเหล่านี้ก็เข้ามากระทบความคิดของเรา ในเวลานั้นก็ได้อ่านหนังสือเพิ่มขึ้น อย่างเช่น สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ความสนใจในปัญหาสังคมก็เริ่มมีมากขึ้น เริ่มสนใจกับปัญหาของการศึกษา เราเริ่มพบว่าปัญหาความเจ็บป่วยที่เราเผชิญหน้าอยู่ตามวิชาชีพ เป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ ก็เริ่มหันมาสนใจพุทธศาสนา สนใจเรื่องการเมืองมากขึ้น”

ความยึดมั่นถือมั่นในความถูกต้องดังที่อาจารย์ประเวศพัฒนาขึ้นตั้งแต่ยังเด็ก ผลมผลานกับประสบการณ์ชีวิตและอิทธิพลของบุคคลรอบข้าง ทำให้ความสนใจในปัญหาและความต้องการช่วยเหลือสังคม กลายเป็นอุดมการณ์ที่หล่อหลอมและพัฒนาขึ้น นับตั้งแต่ท่านเดินทางกลับจากต่างประเทศ จนถึงยุคของการเปลี่ยนแปลงในช่วงปี 2516-2519 นับเนื่องแต่นั้นมา อาจารย์ประเวศก็ค่อย ๆ พัฒนาบุคลิกของการเป็น “นักกิจกรรมทางสังคม” (social activist) และเป็นผู้นำทางความคิดให้กับองค์กรพัฒนาเอกชนและคนรุ่นใหม่ที่ต้องการสรรค์สร้างสังคมให้ดีขึ้น ประสบการณ์จากการรับรู้ปัญหาในด้านต่าง ๆ ยังเริ่มทำให้อาจารย์ประเวศค่อย ๆ พัฒนาแนวคิดทางสังคมของท่านขึ้นมา

๕ แนวคิดทางสังคมและทางออกของสังคมไทย

① แนวคิดทางสังคม วางอยู่บนพื้นฐานของอิทธิพลทางความคิดที่สำคัญอย่างน้อย 2 ด้านด้วยกัน

1) อิทธิพลด้านแรก คือ หลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา ซึ่งท่านให้ความสนใจมาตั้งแต่ยังเด็ก ความเข้าใจและความเลื่อมใสในหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนา ส่งผลให้อาจารย์ประเวศให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งกับการสร้างพลังทางปัญญา การศึกษา กระบวนการเรียนรู้ และการใช้หลักเมตตาธรรมเป็นกรอบในการสร้างสังคมที่ดี ด้วยเหตุนี้เอง จึงไม่น่าแปลกใจที่อาจารย์ประเวศจะมองว่าสังคมที่ดี คือ สังคมที่มีและใช้หลักธรรมะหรือความถูกต้อง เป็นสังคมที่มีอิสรภาพหลุดพ้นจากความบีบคั้นทางกาย ทางสังคม ทางจิตใจและทางปัญญา สังคมที่ดี คือ สังคมที่มี

ความเคารพต่อสรรพชีวิตและมีเมตตากรุณาต่อกัน แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นสังคมที่มีระบบการควบคุมตรวจสอบ มิให้มีการใช้อำนาจและความรุนแรง ล่วงละเมิดสิทธิและประโยชน์ส่วนรวมของประชาชน

2) อิทธิพลทางความคิดอีกด้านหนึ่ง เป็นผลสืบเนื่องมาจากการเป็นแพทย์และนักวิทยาศาสตร์ ซึ่งสนใจในเรื่องของการแสวงหาความจริงจากการค้นคว้า ทดลอง และวิจัย อิทธิพลของการเรียนแพทยศาสตร์และวิทยาศาสตร์นี้เอง ทำให้แนวคิดทางสังคมของอาจารย์ประเวศส่วนหนึ่งเติบโตขึ้นจากชีววิทยา ท่านมักมองสังคมในลักษณะที่เป็น "องค์อินทรีย์" (social organism) โดยอุปมาอุปไมยเปรียบเทียบระบบโครงสร้างของสถาบันทางสังคมต่าง ๆ กับเซลล์และอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย ที่จะต้องพึ่งพาอาศัยและทำงานผสมผสานสอดคล้องกันอย่างสมดุล เพื่อให้สังคมดำเนินไปอย่างราบรื่นและปราศจากความขัดแย้ง โดยนัยเช่นนี้ ปัญหาหรือวิกฤตการณ์ทางสังคมก็เปรียบประหนึ่งพยาธิสภาพหรืออาการป่วยไข้นั่นเอง

การเป็นแพทย์และนักวิทยาศาสตร์ ผู้เข้าใจพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง ทำให้อาจารย์ประเวศสามารถประยุกต์แก่นพุทธธรรมกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในการวิเคราะห์ และหาหนทางแก้ไขปัญหาสังคมในด้านต่าง ๆ อย่างเป็นองค์รวม ด้วยเหตุนี้เอง อาจารย์ประเวศจึงมักนำเสนอแนวคิดทางสังคมจากวิธีคิดแบบอริยสัจ คือ เริ่มต้นด้วยการกล่าวถึงลักษณะของสังคม ตามด้วยสภาพปัญหาในด้านต่าง ๆ สาเหตุของปัญหาเหล่านั้น และยุทธวิธีในการแก้ไขเยียวยาปัญหาที่เกิดขึ้น

อย่างไรก็ตาม อาจารย์ประเวศเสนอว่า ปัญหาวิกฤตของสังคมในปัจจุบันเป็นสิ่งที่สลับซับซ้อน ยากแก่การทำความเข้าใจ เกินกว่าที่จะใช้วิธีคิดอย่างใดอย่างหนึ่งมาเป็นกรอบหรือเครื่องมือในการแก้ปัญหา ท่านเสนอว่า

"เวลาพูดถึงพุทธศาสนา ต้องแยกแยะและต้องระมัดระวัง เพราะพุทธศาสนาอย่างที่ปฏิบัติกันอยู่ทุกวันนี้มีปัญหาเยอะมาก เฉพาะพุทธที่ดี ๆ ก็มีปัญหามาก คือ ติดอยู่กับพิธีกรรม เข้าใจผิดสอนผิดเยอะ วิธีคิดก็ยังไม่เพียงพอ คือ คิดแต่เฉพาะเรื่องในตัว ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญและเป็นเรื่องละเอียดมาก แต่ว่าเรื่องนอกตัวมักไม่ค่อยมอง เรื่องระบบหรือเรื่องโครงสร้าง เกือบจะไม่เอาเลย ตรงนี้เป็นปัญหาและทำให้วิธีคิดของคนไทยมีปัญหา เพราะโดยความเป็นจริงแล้ว เราต้องคำนึงถึงองค์ประกอบทั้งสองอย่าง คือ ตัวเรากับระบบ ตัวเรานั้นไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงเท่าไร แล่นกว่าปีที่ผ่านมามนุษย์ไม่ได้เปลี่ยน แต่สิ่งที่เปลี่ยนมาก คือ สภาพแวดล้อมและสังคม หรือตัวระบบภายนอก แต่เนื่องจากชาวพุทธสนใจเฉพาะเรื่องภายในตัว ไม่สนใจโครงสร้าง ไม่สนใจระบบ ซึ่งมีอิทธิพลต่อเราอย่างมหาศาล ทำให้วิธีคิดของเรามีปัญหา ตอนนี้สังคมไทยอาจมีพระอรหันต์ 4-5 องค์ แต่ที่เหลืออย่างกับนรก เพราะฉะนั้น พุทธศาสนาอย่างเดียวยังไม่พอ แต่ยังต้องสนใจเรื่องวิทยาศาสตร์ สนใจเรื่องระบบที่มีความสลับซับซ้อน สนใจเรื่องการจัดการซึ่งเป็นปัญญาอีกแบบหนึ่ง"

การผสมผสานพุทธธรรมกับความรู้ทางแพทยศาสตร์เข้าด้วยกัน อีกทั้งความสนใจในเรื่องของระบบและการจัดการ ทำให้แนวคิดของอาจารย์ประเวศมีลักษณะพิเศษอย่างน้อย 3 ประการด้วยกัน ประการแรก คือ การให้ความสนใจเป็นพิเศษกับการมองปัญหาอย่างเป็นองค์รวม ประการที่สอง คือ การให้ความสำคัญกับธรรมชาติในแง่ที่สัมพันธ์กับความเป็นมนุษย์และมิติทางด้านจิต

วิญญาณ และประการที่สาม คือ การให้ความสำคัญกับการสร้างเสริมพลังทางปัญญา และการใช้ปัญญาเพื่อแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

② วิกฤตการณ์ทางสังคม

ด้วยแนวคิดดังกล่าวข้างต้น อาจารย์ประเวศได้สะท้อนให้เห็นวิกฤตการณ์ทางสังคม 6 ประการด้วยกัน วิกฤตการณ์ทั้ง 6 ประการนั้น เป็นวิกฤตการณ์ของปัญหา 3 ประการ และเป็นวิกฤตการณ์ของเครื่องมือแก้ปัญหาอีก 3 ประการด้วยกัน

2.1 วิกฤตการณ์ของปัญหา 3 ประการ มีดังนี้

1) วิกฤตการณ์ของคนจน

อาจารย์ประเวศเสนอว่า หากเราดูตัวเลขทางเศรษฐกิจ ในด้านหนึ่งเราพบว่าเศรษฐกิจมีการขยายตัวเจริญเติบโตขึ้น แต่อีกด้านหนึ่งเรากลับพบเช่นเดียวกันว่า ช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนก็ทวีความห่างมากขึ้นเช่นเดียวกัน **ตรงนี้นำไปสู่ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาสังคมการเมือง เพราะช่องว่างมีมาก มีความพยายามพูดเรื่องการกระจายรายได้ แต่ก็ไม่เคยมีมาตรการที่ได้ผลอย่างแท้จริง**

2) วิกฤตการณ์ของสภาพแวดล้อม

อาจารย์ประเวศเสนอว่า การพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมาส่งผลให้เกิดการทำลายสภาพแวดล้อมอย่างมากมายมหาศาล พื้นที่ป่าลดลงอย่างรวดเร็ว ทำให้เสียความสมดุลทางธรรมชาติ ปัญหาสภาพแวดล้อมส่งผลกระทบต่อชาวบ้านที่ยากจนอย่างหนัก **เพราะความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติเป็นหลักประกันความอยู่รอดของชาวบ้าน ป่าเป็นเสมือนซูเปอร์มาร์เก็ตของชาวบ้าน การลดลงของพื้นที่และความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่า จึงส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต อาหารการกินและสุขภาพของชาวบ้านในชนบท**

3) วิกฤตการณ์ของวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ

อาจารย์ประเวศชี้ให้เห็นว่าเป็นผลสืบเนื่องมาจากวิกฤตการณ์ของคนจนและสภาพแวดล้อมส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงต่อชีวิตในสังคมชนบท **ความล้มละลายทางเศรษฐกิจและความล้มเหลวของสถาบันครอบครัว เป็นเหตุปัจจัยทำให้ชีวิตชุมชนถูกทำลายลง เกิดปัญหาทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณขึ้นมา เพราะธรรมชาติของมนุษย์ไม่สามารถมีความสุขอยู่ได้โดยความเกี่ยวข้องเฉพาะตนเองกับวัตถุเท่านั้น แต่มนุษย์ต้องการชีวิตทางสังคมซึ่งเป็นปอดเกิดของหลังสร้างสรรค์ของวัฒนธรรม ชีวิตชุมชนเป็นระบบชีวิตที่มนุษย์ช่วยเหลือค้ำจุนกัน ไม่ว่าจะเป็้นคนแก่ เป็นเด็กหรือคนพิการ ชีวิตชุมชนเป็นระบบเศรษฐกิจแบบศีลธรรม หรือระบบสวัสดิการสังคมที่มีจิตวิญญาณ มีความเมตตาเอื้ออาทรกัน ให้ความช่วยเหลือเจือจุนซึ่งกันและกัน**

2.2 วิกฤตการณ์ของเครื่องมือแก้ปัญหา 3 ประการ มีดังนี้

1) วิกฤตการณ์ทางการเมือง อาจารย์ประเวศเสนอว่า การเมืองเป็นเครื่องมือสำคัญประการหนึ่งในการแก้ปัญหาของสังคม หากแต่ในปัจจุบัน การเมืองถูกทำให้กลายเป็นเกมของผลประโยชน์

การเมืองเมื่อไม่มีคุณภาพ ย่อมไม่อาจแก้ปัญหาของสังคมไทยได้ แต่กลับยิ่งทำให้ปัญหาหนักหนาสาหัสขึ้น และเกิดความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น

วิกฤตการณ์ของระบบการเมือง ตามทัศนะของอาจารย์ประเวศ มีเหตุสืบเนื่องจากปัจจัยหลายประการด้วยกัน ประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงรัฐธรรมนูญถึง 15 ฉบับ ในช่วงระยะเวลา 60 ปี แต่การเปลี่ยนแปลงทุกครั้งกลับไม่มีการเปลี่ยนแปลงหลักการที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างองค์กร กลไก และกระบวนการเพื่อแก้ปัญหาของระบบอย่างแท้จริง

2) วิกฤตการณ์ของระบบราชการ

ระบบราชการตามทัศนะของอาจารย์ประเวศ เป็นระบบที่มีอำนาจครอบคลุมไปทุกตารางนิ้วทั่วประเทศไทย แต่การใช้อำนาจในระบบราชการเป็นการใช้โดยปราศจากพื้นฐานความรู้ความเข้าใจในปัญหาของราษฎรในชุมชนท้องถิ่น ระบบราชการไม่เข้าใจปัญหาของชนบท ไม่เข้าใจปัญหาสภาพแวดล้อม และปัญหาอื่น ๆ เพราะคนมีอำนาจมักไม่เรียนรู้ คิดแต่จะใช้อำนาจเพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ ระบบราชการยังมีปัญหาพื้นฐานอย่างน้อย 5 ประการด้วยกัน คือ ประการแรก ระบบราชการเป็นระบบที่ใช้อำนาจยิ่งกว่าใช้ปัญญา ประการที่สอง ระบบราชการเป็นระบบที่ขาดฉันทะ หรือทำงานแบบเข้าชามเย็นชาม ประการที่สาม ระบบราชการเป็นระบบที่ทำงานเชิงบูรณาการ หรือทำงานเป็นทีมได้ยาก ถนัดแต่การทำงานแยกกัน แล้วก็แตกแยก ประการที่สี่ ระบบราชการเป็นระบบที่ไม่ยึดถือในความจริง ทำงานเอาหน้าเพื่ออวดอ้างและรายงานเป็นเท็จ ไม่มีข้อมูลข่าวสารที่เป็นจริง และประการที่ห้า ระบบราชการเป็นระบบที่มีการทุจริตคอร์รัปชันสูง

3) วิกฤตการณ์ของระบบการศึกษา

อาจารย์ประเวศเสนอว่า สังคมไทยกำลังเผชิญหน้ากับวิกฤตการณ์ทางปัญญา เพราะสังคมไทยไม่มีกระบวนการเรียนรู้ ระบบการศึกษาของไทยในปัจจุบันเน้นการยึดยึดความรู้เชิงเทคนิค เน้นการเอาวิชาเป็นตัวตั้ง แต่ไม่ได้เอาความจริงเป็นตัวตั้ง เรียนแต่เรื่องเทคนิควิธี เรียนศาสตร์สาขาต่าง ๆ แต่ไม่เข้าใจเรื่องมนุษย์ สังคม และสภาพแวดล้อมที่เป็นจริงและมีความเชื่อมโยงกัน เมื่อมีศาสตร์ก็มีวิธีการที่จะเอาไปใช้ แต่ไม่รู้ไม่เข้าใจความจริง คนที่มีศาสตร์แต่ไม่เข้าใจความจริงของมนุษย์ สังคมและสภาพแวดล้อม ศาสตร์นั้นก็กลายเป็นศาสตราอาวุธสำหรับตีหมาทำร้าย และประหารประชากรฆ่าฟัน ในศึกลงครามแย่งชิงการงานและการแสวงหาเงินมาจับจ่ายตามค่านิยมที่เน้นการบริโภค การศึกษาจึงกลายเป็นการสร้างเสริมความรุนแรง สร้างความป่าเถื่อน และกลายเป็นปัญหาวิกฤตในปัจจุบัน

③ สาเหตุของวิกฤตการณ์ทางสังคม

อาจารย์ประเวศมองว่าสาเหตุแห่งวิกฤตการณ์ทางสังคม ประกอบด้วยเหตุปัจจัยสำคัญอยู่ 5 ประการด้วยกัน คือ

1) การขาดปัญหาหรือการไม่รู้ความจริง ทำให้สังคมไทยถลำลึกเข้าสู่สภาพวิกฤตมากขึ้นเรื่อย ๆ

2) ระบบอำนาจรวมศูนย์เกิดจากการขาดปัญญาความรู้ ทำให้มนุษย์ใช้อำนาจนำไปสู่การบีบคั้นและการเบียดเบียนกัน ทำให้เกิดความรุนแรง

3) ระบบมิจฉาเศรษฐกิจ เป็นการเอาระบบเศรษฐกิจที่เอาเงินเป็นตัวตั้ง ระบบเศรษฐกิจแบบโลกจริตนี้เองที่เป็นสาเหตุทำให้ครอบครัวล่มสลาย ชุมชนแตกแยก วัฒนธรรมและจิตวิญญาณเสื่อมทรามลง เพราะเงินกลายเป็นดัชนีชี้วัดความดี และการบริโภคจนเกินตัว กลายเป็นดัชนีชี้วัดความสำเร็จของปัจเจกบุคคลและสังคม

4) โครงสร้างของความรุนแรง ซึ่งก่อสร้างตัวจากปัจจัยสามประการข้างต้น คือ การขาดปัญญา การกระจุกตัวของอำนาจ และระบบมิจฉาเศรษฐกิจ

5) สังคมขาดภูมิคุ้มกัน ตามทัศนะของอาจารย์ประเวศ สถาบันครอบครัวและสถาบันชุมชนเป็นภูมิคุ้มกันที่สำคัญของสังคม เพราะความเป็นครอบครัวและความเป็นชุมชน คือ การมีความรัก ความเอื้ออาทร และการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน สถาบันครอบครัวและสถาบันชุมชนจึงเป็นโครงสร้างทางสังคมที่ช่วยรักษาศีลธรรม และความเป็นปึกแผ่นทางสังคมเอาไว้ ในปัจจุบัน การขาดความเป็นปึกแผ่นทางสังคมนี้เอง ที่นำมามนุษย์ไปสู่ปัญหาต่าง ๆ มากมาย เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคมไม่สามารถอยู่คนเดียวโดด ๆ โดยไม่พึ่งพาอาศัยคนอื่น ๆ ได้

④ วิธีการเยียวยาสังคม

จุดเด่นที่สำคัญของอาจารย์ประเวศ ที่แตกต่างจากนักคิดคนอื่น ๆ ก็คือ ไม่เพียงแต่ให้ข้อเสนอเชิงความคิด แต่ยังเสนอยุทธศาสตร์ วิธีการในการแก้ปัญหาอีกด้วย ดังที่ได้เสนอแนวทางในการเยียวยาสังคม 5 ประการดังนี้

1) การสร้างภูมิคุ้มกันให้กับสังคม โดยฟื้นฟูพลังและส่งเสริมความเป็นชุมชน

ตามทัศนะของอาจารย์ประเวศ ปัจจัยสำคัญในการแก้ปัญหาวิกฤตการณ์ทางสังคมอยู่ที่ชุมชน หากชุมชนมีความเข้มแข็ง ปัญหาวิกฤตต่าง ๆ จะสามารถแก้ไขได้ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาในด้านของความยากจนหรือปัญหาสภาพแวดล้อม ชุมชนยังเป็นผู้ปฏิบัติสืบสานวัฒนธรรม สามารถอนุรักษ์ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจารีตประเพณีวิถีปฏิบัติของตน ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทและความต้องการของยุคสมัย ชุมชนยังเป็นหน่วยทางสังคมที่มีความเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

2) การเผชิญหน้ากับโครงสร้างของความรุนแรง

ตามทัศนะของอาจารย์ประเวศจะต้องเริ่มต้นด้วยการศึกษาทำความเข้าใจให้รู้เท่าทันความรุนแรงเชิงโครงสร้างด้วยอำนาจแห่งปัญญา อีกทั้งตั้งสถาบันเพื่อศึกษาและแสวงหาวิธีการต่อสู้ด้วยสันติวิธี เพื่อให้สังคมมีพลังในการแก้ปัญหาความขัดแย้งและเปลี่ยนผ่านจากระบบเผด็จการรวมศูนย์อำนาจไปสู่ประชาธิปไตยได้อย่างแท้จริง

3) การปรับตัวจากมิจฉาเศรษฐกิจไปสู่สัมมาเศรษฐกิจ

แนวทางการพัฒนาประเทศที่เคยเน้นทิศทางเดียว คือ การเจริญเติบโตขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม ตลอดจนวิถีคิดที่เน้นเรื่องเงินหรือการเพิ่มขึ้นของรายได้ประชาชนดี จะต้องมีการปรับเปลี่ยน โดยมองเรื่องเศรษฐกิจให้เชื่อมโยงกับวิถีชีวิต สังคม สภาพแวดล้อม วัฒนธรรม และจิตใจไปพร้อมกัน อาจารย์ประเวศเสนอว่า จะต้องมีการศึกษาค้นคว้าเพื่อแสวงหารูปแบบของการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อปรับแนวทางการพัฒนาไปสู่จุดหมายเพื่อพัฒนามนุษย์ สังคม สภาพแวดล้อม

ล้อม วัฒนธรรม และจิตใจทั้งหมดพร้อมกัน มิใช่การพัฒนาาระบบเศรษฐกิจโดยมุ่งหวังกำไรและการเจริญเติบโตทางวัตถุแต่เพียงอย่างเดียว

4) การปฏิรูประบบการเมืองและกระจายอำนาจ

อาจารย์ประเวศเสนอว่า หัวใจของระบบการเมืองอยู่ที่การตรวจสอบ ไม่มีระบบใดระบบหนึ่งมีความถูกต้องไปได้ในระยะยาว โดยไม่มีการตรวจสอบ ไม่มีการรับกฎกติกา และการถ่วงดุลอำนาจ แนวทางในการแก้ปัญหาจึงอยู่ที่การปฏิรูปทางการเมือง ด้วยการรับกฎกติกาหรือรัฐธรรมนูญเพื่อให้เกิดการถ่วงดุลอำนาจ และระบบการตรวจสอบอย่างแท้จริงตามแนวทางที่เรียกว่า รัฐธรรมนูญนิยม (Constitutionalism)

ต่อมาเมื่ออาจารย์ประเวศได้รับการแต่งตั้งจากประธานรัฐสภาในขณะนั้น (นายมารุต บุณนาค) ให้เป็นประธานคณะกรรมการพัฒนาประชาธิปไตย (คพป.) อาจารย์ประเวศได้ใช้โอกาสนี้ทำความคิดให้ปรากฏเป็นจริง โดยคพป.ได้ทำการศึกษาวิจัยระบบการเมืองในประเทศไทยและจากทั่วโลก จนได้องค์ความรู้ที่เพียงพอนำไปสู่ข้อเสนอ ให้มีการร่างรัฐธรรมนูญขึ้นมาใหม่ จนนำไปสู่จุดเริ่มต้นของการปฏิรูปทางการเมืองในที่สุด

5) การปฏิรูประบบการศึกษา

อาจารย์ประเวศเสนอว่า ระบบการศึกษาของไทยจะต้องมีการปฏิรูปเพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ขึ้นใหม่โดยเร็ว เพราะระบบการศึกษาที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเน้นการท่องจำ เน้นเนื้อหาและความรู้เชิงเทคนิค แต่ไม่เน้นปัญญา สังคมจึงไม่สามารถพัฒนาศักยภาพเพื่อแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ระบบการศึกษาจะต้องเน้นการเรียนรู้เพื่อให้เกิดความรู้ เกิดปัญญา เกิดจิตสำนึก และเกิดจริยธรรมขึ้นในตัวมนุษย์ไปพร้อมกัน การศึกษาต้องไม่แยกปัญญาออกจากความดีหรือจริยธรรมเพราะทั้งสองสิ่งเป็นเรื่องเดียวกัน อยู่ในกระบวนการเรียนรู้เรื่องเดียวกัน เพราะถ้าเรียนไปแล้วเกิดปัญญา ก็ต้องเป็นคนดีขึ้น มีจิตสำนึกว่าตนเองเป็นอย่างไร ลดตัวตนลง เห็นแก่คนอื่นมากขึ้น รักคนอื่นมากขึ้น รักเพื่อนมนุษย์ รักธรรมชาติมากขึ้น จึงจะเป็นการเรียนรู้ที่แท้จริง

อาจารย์ประเวศเสนอว่า แนวทางทั้ง 5 ประการในการเยียวยาสังคมให้รอดพ้นจากวิกฤต จะต้องเชื่อมโยงกันหมด ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชน การจัดการกับโครงสร้างของความรุนแรง การสร้างระบบล้มมาเศรษฐกิจ การปฏิรูปการเมืองและระบบกระจายอำนาจ ตลอดจนการปฏิรูประบบการศึกษา แนวทางทั้งห้าประการนี้จะต้องเชื่อมโยงเป็นบูรณาการกันทั้งหมด เพื่อสรรค์สร้างสังคมในอุดมคติ ที่ท่านเรียกว่า ธรรมิกสังคม ให้เป็นจริงขึ้น

⑤ เครื่องชี้วัดการพัฒนา

เมื่อประเทศไทยเผชิญวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ (พ.ศ.2540) อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน และไม่มีผู้ใดสามารถหยั่งรู้ได้ว่าวิกฤตการณ์ครั้งนั้นจะฟื้นตัวได้เมื่อไร ผู้คนจำนวนมากในสังคมไทยหมดอาลัยตายอยาก ซึมเศร้า มองไม่เห็นทางออก ท่ามกลางวิกฤตการณ์ดังกล่าว อาจารย์ประเวศได้เสนอให้เปลี่ยนวิถีเกี่ยวกับการพัฒนา โดยการเปลี่ยนเครื่องชี้วัดการพัฒนา

อาจารย์ประเวศเสนอว่าแนวคิดเศรษฐกิจโลกในปัจจุบันเป็นมิชฌาทีฐี เพราะเป็นเศรษฐกิจที่เอาเงินเป็นตัวตั้ง อันเป็นการคิดแบบแยกส่วน เพื่อให้ได้เงินมาก ๆ ยอมที่จะบีบคั้น เบียดเบียน หรือทำลายสิ่งอื่น ๆ เพื่อคั้นให้เป็นเงิน ไม่ว่าจะเป็นการทำลายสุขภาพทำลายจิตใจ ทำลายครอบครัว ทำลายชุมชน ทำลายวัฒนธรรม ทำลายสิ่งแวดล้อม เอาเปรียบคนอื่น เอาเปรียบชาติอื่น อย่างไรก็ไม่สำคัญ เพราะสำคัญที่เงิน

ในลักษณะอย่างนี้ เงินก็คือโลกจวิต โลกที่ขับเคลื่อนโดยโลกจวิตจึงเต็มไปด้วยความขัดแย้งและการทำลายจนเหนื่อยและเครียดกันไปหมดทั้งโลก ทุกวันนี้มนุษย์ทำงานหนักมากเกินไป เหนื่อยวิตกกังวล เพราะชีวิตไม่แน่นอน เศรษฐกิจพยากรณ์ไม่ได้ วูบวาบได้ง่าย ประสาทของมนุษย์ทนไม่ได้กับสภาวะความเครียดขนาดนี้ จึงเป็นโรคจิต โรคประสาท ฆ่าตัวตาย ทำร้ายผู้อื่น ตัดยาเสพติด และเข้าไป

สู่ความรุนแรงต่าง ๆ ทั้งนี้ เพราะการเห็นผิดหรือมิชฌาทีฐีที่พัฒนาโดยเอาเงินเป็นตัวตั้ง

เศรษฐกิจที่เอาเงินเป็นตัวตั้งแบบแยกส่วน เป็นเศรษฐกิจที่ยังไม่พัฒนา เงินควรจะเป็นเครื่องมือที่ทำให้มนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อม มีความสัมพันธ์กันด้วยดี ไม่ใช่เป็นปัจจัยแห่งความวิตกกังวล เบียดเบียนปัจจุบัน โลกต้องคิดค้นเรื่องเงินเสียใหม่ ให้เงินเป็นปัจจัยส่งเสริมความดี ในอนาคตเมื่อมนุษย์ฉลาดมากขึ้น และพัฒนาระบบเศรษฐกิจและระบบเงินที่ถูกต้อง เมื่อหันมามองแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจที่ใช้กันในยุคสมัยนี้ จะเกิดความสลดสังเวชใจยิ่งนัก

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น อาจารย์ประเวศจึงเสนอว่า ต้องเริ่มต้นที่สัมมาทีฐีเกี่ยวกับการพัฒนา ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนเครื่องชีวิตการพัฒนา โดยชี้ให้เห็นว่าต้องเข้าใจสังขมธรรมที่ว่า "ถ้าวัตถุอย่างไร พฤติกรรมจะเป็นอย่างนั้น" หลักนี้เป็นความจริงทั้งสำหรับสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ในการศึกษา วิธีสอบเป็นอย่างไร นักเรียนจะมีพฤติกรรมไปตามนั้น เช่น การสอบเข้ามหาวิทยาลัย เน้นที่การทดสอบความจำ การเรียนของนักเรียนทั้งประเทศก็พุ่งไปที่การท่องจำ ทำให้คิดไม่เป็น ทำอะไรไม่เป็น

อิเลคตรอนมีธรรมชาติเป็นได้ทั้งวัตถุ คือ อนุภาค หรือพลังงาน ได้แก่การเป็นคลื่น ในขณะเดียวกัน ถ้าเครื่องวัดวัดความเป็นอนุภาค มันจะทำตัวเป็นอนุภาค ถ้าเครื่องวัดวัดความเป็นคลื่น มันจะทำตัวเป็นคลื่น ขณะนี้วัดความเจริญกันด้วยเงิน (แบบแยกส่วน) GDP (Gross Domestic Product) หรือรายได้ประชาชาติ คือ เครื่องชี้วัดความเจริญทางเศรษฐกิจ แต่ละประเทศก็จะวัดกันด้วย GDP ถ้าจะเปลี่ยนทีฐีการพัฒนากันแล้ว ก็ควรเปลี่ยนเครื่องชี้วัดกันเสียใหม่ GDH สำคัญกว่า GDP

H หมายถึง Happiness หรือความสุข เราสามารถตีความคำว่า ความสุขได้เชื่อมโยงครอบคลุมมากกว่า P หรือการผลิตเท่านั้น เช่น หมายถึงการ มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีครอบครัวอบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง มีวัฒนธรรม มีสิ่งแวดล้อมที่ดี และมีเศรษฐกิจพอเพียง สิ่งเหล่านี้สามารถนำมาสร้างเครื่องชี้วัดได้ อาจเรียกว่า ดัชนีวัดความสุขแบบไทย

อาจารย์ประเวศชี้ให้เห็นว่าถ้าจะแข่งกันโดยใช้ GDP เราไม่มีทางเอาชนะอเมริกา เพราะเศรษฐกิจเขาใหญ่มาก ของใหญ่จะดูของเล็ก ขึ้นเราไปเล่นในเกมที่เขาวางไว้ เราต้องฉิบหายขายตัว

หมด การพูดกันถึงเรื่องความสุขก็ไม่แน่ คนไทยอาจมีมากกว่าคนอเมริกัน หรือทำให้มีมากกว่าคนอเมริกันก็ได้ เพราะถ้าความสุขวัดกันที่

- การมีความเอื้ออาทรต่อกัน
- การมีครอบครัวอบอุ่น
- การมีชุมชนเข้มแข็ง
- การมีวัฒนธรรม
- การมีสิ่งแวดล้อมที่ดี

๖ สังคมไทยในจินตนาการของอาจารย์ประเวศ

สังคมไทยในปัจจุบัน ตามทัศนะของอาจารย์ประเวศ เป็นสังคมที่ผู้คน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนจนกำลังเผชิญหน้ากับความยากลำบากในชีวิต

"สังคมไทยทุกวันนี้ ผู้คนมีความเครียดมากในทุกระดับ ดูแล้วน่าสงสารมาก เพราะเราน่าจะมีชีวิตที่ดีกว่านี้ มีสังคมที่ดีกว่านี้ ผมเป็นคนใฝ่ฝันอยากเห็นสังคมของเรามีสภาพดีกว่านี้ อยากจะเห็นผู้คนมีความสุข อยากเห็นทุกอย่างเชื่อมโยงกันได้ดี แต่ก็มีคำถามเกิดขึ้นเสมอว่า ความใฝ่ฝันนี้จะเป็นจริงได้หรือไม่ เพราะมนุษย์มีกิเลสมาก"

แม้กระนั้นก็ดี อาจารย์ประเวศมีความเชื่อมั่นใน "ศักยภาพ" ของมนุษย์เป็นอย่างมาก

"ผมเชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพทางปัญญา ตอนนี้อาจจะพลาดไป แต่ตัวปัญหาที่เราเผชิญหน้าอยู่ จะเป็นบทเรียนให้มนุษย์ได้เรียนรู้ ได้เข้าใจ และปรับปรุงสิ่งต่าง ๆ ให้ดีขึ้นได้ แต่จะไปได้แค่ไหนนั้น คงจะไม่มีสังคมแบบไหน ประเภทไหนที่ตายตัวอยู่ เราจะไปคิดอะไรแบบตายตัว และพยายามเอาความคิดของเราไปยึดยึดหรือพยายามทำให้มันเป็นจริงขึ้นมา คงเป็นไปได้"

ลักษณะเช่นนี้ สังคมในอุดมคติของอาจารย์ประเวศ มิได้เป็นสังคมประเภทใดประเภทหนึ่ง อย่างแน่นอนตายตัว

"ผมไม่มีสังคมในอุดมคติในแบบที่ตายตัว ไม่ว่าจะเป็นแบบสังคมนิยมหรือทุนนิยม อันนี้เป็นการคิดแบบตายตัว ผมคิดว่าวิธีคิดของคนทั่วไปมีปัญหา คือ คนส่วนใหญ่จะคิดแบบตายตัว คิดเป็นสูตรสำเร็จ อันนี้นำไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรง ผมคิดว่า เราต้องมองสังคมในลักษณะที่เป็นความสัมพันธ์เชิงพลวัต (dynamic relationship) อันนี้ คือ ธรรมชาติของสรรพสิ่งทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จุดสำคัญคือการเรียนรู้ การเป็นสังคมเรียนรู้ไม่ได้อยู่ที่การเป็นสังคมชนิดไหนอย่างตายตัว เพราะสิ่งต่าง ๆ มันเปลี่ยนแปลงไปอยู่ตลอดเวลา ถ้าเราเรียนรู้ได้มากและอย่างต่อเนื่อง เราก็สามารถพัฒนาปรับตัวไปได้ สิ่งไหนที่ไม่ดีก็ควรจะแก้ไข คงจะไม่เป็นอะไรร้อยเปอร์เซ็นต์สำเร็จรูป อย่างทุนนิยมในความเห็นของผมก็ไปไม่รอดที่จะเป็นอย่างนั้น แต่ก็ไม่ใช่ว่าจะไม่ใช้ทุนเสียเลย สังคมนิยมคอมมิวนิสต์ก็ล้มไปแล้ว เพราะคิดแบบตายตัว"

ตามทัศนะของอาจารย์ประเวศ สิ่งที่สำคัญที่สุด คือ การเรียนรู้ ซึ่งจำเป็นต้องทำความเข้าใจในรายละเอียดว่า เรียนเพื่ออะไรและเรียนอย่างไร สังคมไทยเวลานี้ได้ละทิ้งกระบวนการเรียนรู้ อย่างมีส่วนร่วมไปเป็นเวลานาน ซึ่งอาจารย์เห็นว่าน่ากลัวมาก เพราะเวลาผู้มีอำนาจตัดสินใจอะไร

ต่าง ๆ จะไม่รู้จักความจริงของอาจารย์ประเวศเห็นว่าการสร้างความเป็นชุมชนในรูปแบบใหม่ ๆ ที่มีการเรียนรู้ร่วมกัน จะเป็นพื้นฐานของการสร้างความเข้มแข็งให้กับสังคม

อาจารย์ประเวศเสนอว่า สังคมไทยมีโจทย์สำคัญประการหนึ่งที่ไม่ค่อยมีใครตั้ง นั่นคือเมืองไทยเป็นเมืองพุทธ และพุทธศาสนาก็มีหลักธรรมคำสั่งสอนอันแสนประเสริฐเป็นประทีปส่องนำให้กับมนุษย์ แต่เป็นเรื่องแปลกที่ว่า ทำไมสังคมไทยจึงกลับมีความเสื่อมเสียทางศีลธรรมอยู่ถล่มถลายเต็มไปหมด และดูเหมือนว่า ความเสื่อมดังกล่าวจะมากกว่าสังคมอื่น ๆ เสียด้วยซ้ำไป อาจารย์ประเวศเชื่อว่าวัฒนธรรมไทยวางอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์แนวตั้ง (Vertical relationship) ระบบราชการก็เป็นระบบความสัมพันธ์แนวตั้ง และพุทธศาสนาก็นำเอาความสัมพันธ์แนวตั้งของระบบราชการไปใช้ ซึ่งทำให้พุทธศาสนาไม่เชื่อมโยงกับความเป็นจริงของสังคม ทำให้ศีลธรรมเสื่อมทรามลง

“ทางออกก็คือ จะต้องสร้างความสัมพันธ์แนวราบให้มากขึ้น จะต้อง “ถักทอ” สายสัมพันธ์ทั้งแนวตั้งและแนวราบขึ้น ประเด็นหนึ่งที่ไม่ค่อยมีใครกล้าพูดคือว่า เรามีพระเจ้าอยู่หัวอยู่ห้าสิบบปี พระองค์ท่านเป็นกษัตริย์ที่ดี ประชาชนก็มีความรักต่อพระองค์ แต่ว่าเป็นความรักระหว่างประชาชนกับพระเจ้าอยู่หัวอยู่คือ เป็นความสัมพันธ์แนวตั้งแต่เพียงอย่างเดียว ไม่ได้พยายามเอาความรักเหล่านั้นมาสร้างความสัมพันธ์ทางราบ เพื่อให้เกิดกลไกที่จะแก้ปัญหาที่ตนเองต่อไป หากวันข้างหน้าพระเจ้าอยู่หัวไม่อยู่แล้ว”

ตามที่คณะของอาจารย์ประเวศ สังคมไทยมีพันธกิจระดับชาติที่สำคัญอยู่ 3 เรื่องด้วยกัน คือ การปฏิรูปการเมือง การปฏิรูประบบการศึกษา และการสร้างประชาสังคมที่เกิดจากการรวมตัวของชุมชนที่มีความเข้มแข็งในระดับต่าง ๆ มาถักทอกันขึ้น

“ด้านที่หนึ่ง คือ การปฏิรูปทางการเมือง เพื่อปรับเปลี่ยนกลไกทางการเมืองให้มีความถูกต้อง รวมไปถึงการปฏิรูประบบราชการแผ่นดิน ทั้งการเมืองและระบบราชการมีอิทธิพลไปทั่วประเทศ หากตัวระบบขาดศีลธรรมแล้ว ต่อให้พระสอนดีแค่ไหนก็เอาไม่อยู่ ตอนนี้ระบบการเมืองและระบบราชการกำลังเป็นระบบที่ขาดการตรวจสอบ เพราะฉะนั้น จะต้องทำการปฏิรูประบบการเมือง เพราะถ้าระบบการเมืองไม่ดี ไม่มีประสิทธิภาพ ไม่เป็นที่เคารพนับถือของประชาชน มันก็จะไปปฏิรูประบบราชการไม่ได้ เพราะระบบราชการใหญ่โตมาก แต่ประสิทธิภาพต่ำและแก้ยาก เราจึงต้องทำตรงการเมืองเสียก่อน การปฏิรูปทางการเมืองก็จะทำให้เศรษฐกิจดีขึ้น การเมืองกับธุรกิจในปัจจุบันมีความเชื่อมโยงกันในลักษณะที่ก่อให้เกิดการผูกขาด ไม่มีการแข่งขันกันโดยเสรี ถ้ามีการแข่งขันกันอย่างเสรีและยุติธรรม จะต้องมีการเสริมสร้างงานวิจัยและพัฒนาว่า ทำอย่างไรคุณภาพจะดีขึ้น แต่เมื่อมีการผูกขาด ก็ไม่มีการวิจัยและพัฒนา ดังนั้น ถ้าปฏิรูประบบการเมืองให้ดีขึ้น ระบบผูกขาดก็จะน้อยลง เศรษฐกิจก็จะดีขึ้น ด้านที่สอง คือ การปฏิรูประบบการศึกษา เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งทางปัญญาทั้งประเทศ และเชื่อมโยงกับด้านที่สาม คือ การเสริมความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อสร้างประชาสังคม เราต้องเอาระบบการศึกษามาศึกษาเรื่องชุมชนวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม การปฏิรูปการศึกษากับชุมชนนี้ต้องไปด้วยกัน”

อาจารย์ประเวศเสนอว่า สังคมไทยควรหันมาสนใจกับกรอบและกติกาของสังคม ให้ความสนใจกับเรื่องของระบบการจัดการ ทำงานวิจัยเพื่อสร้างระบบการจัดการให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น สร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ มีความเข้มแข็ง สร้างเครือข่าย

ของชุมชนที่ถักทอกันขึ้นอย่างเป็นประชาสังคม เป็นสังคมเรียนรู้และสามารถจัดการกับ ปัญหาและกำหนดอนาคตของตนเองได้อย่างแท้จริง

การรวมตัวของประชาชน... การพัฒนาชุมชน... การเรียนรู้... การจัดการปัญหา... การกำหนดอนาคต...

๑. ... ๒. ... ๓. ...

การพัฒนาชุมชน... การเรียนรู้... การจัดการปัญหา... การกำหนดอนาคต...

การพัฒนา

๑. ... ๒. ... ๓. ...

ปาฐกถา ป่วย อังภากรณ์

ยุทธศาสตร์ชาติ

เพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคม และศีลธรรม

(สังคมสันติประชาธรรม)

โดย

ศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี

๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สารบัญ

๑. อาจารย์ป่วย กับสันติประชาธรรม
๒. วิฤตเศรษฐกิจสังคมไทย
๓. ชันท์ ๕ ของสังคมไทยอ่อนแอ
๔. วิธีคิดระบบ โครงสร้าง การผุดบังเกิด (emergence)
๕. ความสัมพันธ์ของชันท์ ๕ ทางสังคม
๖. ประเทศธรรมบาล (Good Governance)
๗. ยุทธศาสตร์พุ่งเป้าที่สังคมเข้มแข็ง
๘. การพัฒนาทุกด้านมุ่งสร้างสังคมเข้มแข็ง
๙. ความเป็นชุมชน-ความเป็นประชาคม ฐานรากของสังคม
๑๐. เศรษฐกิจพอเพียง-เศรษฐกิจพื้นฐาน-เศรษฐกิจชุมชน
๑๑. ประชาคมตำบล-จุดยุทธศาสตร์ของเศรษฐกิจชุมชน
๑๒. วิธีการ ๑๐ ประการ ในการสนับสนุนเศรษฐกิจพอเพียง
(ธรรมจักรแห่ง เศรษฐกิจพอเพียง)
๑๓. กลุ่มไม่เป็นทางการและประชาคม พลังแห่งการขับเคลื่อนงานที่ยาก
๑๔. พลังสร้างสรรค์ของแต่ละปัจเจกบุคคล และตาข่ายสังคม
๑๕. สรุป

ในคำนำหนังสือชื่อ "ศาสนากับการพัฒนา" โดยท่านอาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ผู้เขียนคำนำได้กล่าวถึงลักษณะของอาจารย์ป๋วย ๕ ประการ ซึ่งผมขอยกและย่อมาให้ดูดังนี้

๑. เป็นผู้นิยมในความรู้รอบด้านในการพัฒนาชีวิตและสังคม บุคคลเช่นนี้หาได้ยาก โดยเฉพาะในบ้านเมืองของเรา มักรู้กันเล็กๆ น้อยๆ และรู้เฉพาะด้านอย่างไม่เชื่อมโยง ทำให้เป็นอุปสรรคอันยิ่งใหญ่ต่อการพัฒนา และเป็นต้นเหตุแห่งความรุนแรง

๒. เป็นผู้ถือความซื่อสัตย์สุจริต และยุติธรรมอย่างไม่คลอนแคลน... อาจารย์ป๋วย เป็นประดุจเทพเจ้าแห่งความซื่อสัตย์สุจริต และความยุติธรรม

๓. เป็นผู้ใฝ่สันโดษ มักน้อย ไม่โลภ

๔. เป็นผู้ถือหลักอหิงสธรรม หรือใฝ่สันติประชาธรรม

๕. มีอุดมการณ์ทางการเมือง แบบสันติประชาธรรม ไม่นิยมทั้งลัทธิทุนนิยมสุดรีด และคอมมิวนิสต์

ความเป็นคนดีของท่านทำให้มีบารมีสูง ถึงกับบุคคลที่คอร์รัปชั่นและใฝ่อำนาจในรัฐบาลยังต้องฟังเครดิตของท่านเพื่อการต่างประเทศ

นานๆ สังคมไทยจะมีคนดีฯ ถึงขนาดนี้สักคนหนึ่ง การมีคนดีเป็นศรีแก่ประเทศ เป็นเครื่องก่อให้เกิดความบันเทิงใจ เกิดความปิติ ความอิ่มใจ เมื่อนึกถึงการมีคนดีเป็นศรีประเทศ จึงมีประโยชนอันหาค่ามิได้แก่สังคม"

นี่เป็นข้อความที่ผู้เขียนคำนำหนังสือเล่มนั้นได้กล่าวถึงอาจารย์ป๋วยไว้ แต่เมื่อผู้เขียนคำนำกับปาฐกในวันนี้คือคนเดียวกัน

เป็นโชคดีของธรรมศาสตร์ และของประเทศไทยที่มีผู้ทรงคุณงามความดี ถึงระดับเป็นปูชนียบุคคลอย่างท่านอาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ในวันอันคล้ายวันเกิดของท่านในวันนี้ เราควรถือเป็นโอกาสที่จะทบทวนเรื่องของประเทศชาติบ้านเมือง พยายามไปให้ถึงที่สุดทางปัญญา เพื่อหาทางออกที่ทุกคนมีส่วนร่วมได้ และแก้ปัญหาได้จริง เพื่อแทนคุณท่านอาจารย์ป๋วย และเพื่อถอดสลักวิกฤตการณ์ให้เกิดสังคมสันติประชาธรรมได้จริง เพื่อความผาสุกของคนทั้งมวล

ฉะนั้น จึงจะไม่กล่าวเฉพาะแนวคิดเท่านั้น แต่จะกล่าวถึงยุทธศาสตร์และวิธีการด้วย เพื่อให้สามารถปฏิบัติได้จริง

อาจารย์ป่วย กับสันติประชาธรรม

"สันติประชาธรรม" เป็นโลโก้หรือสัญลักษณ์ของท่านอาจารย์ป่วย อึ้งภากรณ์ ท่านเคยเขียนบทความเรื่อง "ประชาธรรมโดยสันติวิธี" ซึ่งหมายถึงการต่อสู้ให้ได้ซึ่งประชาธิปไตยโดยสันติวิธี เรื่องนี้เมื่อได้รวบรวมตีพิมพ์บทความหลายบทของท่านเป็นหนังสือและตั้งชื่อหนังสือว่า "สันติประชาธรรม" รวมทั้งความคิดความอ่านของท่านในทางเศรษฐศาสตร์ที่ดี ทางการศึกษาที่ดี ในทางศาสนาก็ดี ทำให้ "สันติประชาธรรม" เป็นอุดมการณ์ของสังคมที่หมายถึงสันติภาพ ประชาธิปไตย ประสิทธิภาพ และมนุษยธรรม

"สันติประชาธรรม" ได้กลายเป็นความใฝ่ฝันและอุดมการณ์ของคนรุ่นใหม่ที่สนใจ เรื่องของบ้านเมือง ผู้ต้องการเห็น "สังคมสันติประชาธรรม" และได้พยายามทำงานกันในด้านต่างๆ ที่คิดว่าจะนำไปสู่สังคมสันติประชาธรรม สำหรับนักทำงานเหล่านี้ เพียงการนึกถึงอาจารย์ป่วย หรือภาพอาจารย์ป่วย หรือชื่ออาจารย์ป่วย ก็เพียงพอที่จะกระตุ้นเข้าไปถึงส่วนลึกของจิตสำนึกแห่งสันติประชาธรรม

คำถามก็คือ สังคมสันติประชาธรรมกำลังเกิดขึ้นจริงหรือไม่

วิกฤตเศรษฐกิจสังคมไทย

การเมืองไทยที่ผ่านการต่อสู้ด้วยสันติวิธีมาในเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖, ๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๙, พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ และการปฏิรูปการเมือง พ.ศ. ๒๕๔๐ มีความก้าวหน้าไปหลายประการ อันจะป้องกันการจลาจลจากวิกฤตเศรษฐกิจได้ ต่างจากอินโดนีเซียที่การเมืองรวมศูนย์อำนาจมานาน เมื่อกระทบวิกฤตเศรษฐกิจอาจปะทุเป็นจลาจลได้ง่าย นับเป็นข้อดีในการพัฒนาทางการเมืองของไทย

การต่อสู้ของประชาชนในเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม, ๖ ตุลาคม และ ๑๙-๒๐ พฤษภาคม เป็นการยุติบทบาทของกองทัพในการเข้ามาถืออำนาจทางการเมืองอย่างถาวร การมีรัฐธรรมนูญฉบับใหม่เพื่อการปฏิรูปการเมืองใน พ.ศ. ๒๕๔๐ ก็ทำให้การเมืองไทยก้าวหน้าไปอีกก้าวใหญ่ ทำให้การเมืองจะต้องโปร่งใสและถูกตรวจสอบมากขึ้น

แต่ใน ๔๐ ปีที่ผ่านมา เราทำลายป่าไม้ ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติของเราไปกว่าเท่าตัว ในเนื้อที่ของประเทศไทย ๓๒๑ ล้านไร่ เมื่อ ๔๐ ปีที่แล้ว มีเนื้อที่เป็นป่ากว่า ๒๒๐ ล้านไร่ หรือใน ๗๐ เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ ในปัจจุบันเหลือเนื้อที่เป็นป่าไม่ถึง ๔๐ ล้านไร่ หรือน้อยกว่า ๒๔ เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ นี่เป็นอาการของการทำลายตัวเองอย่างหนึ่ง คือทำลายสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ หรือร่างกายของตัวเอง ในช่วงเดียวกันนี้ชุมชนชนบทล่มสลายลงเพราะเศรษฐกิจที่มุ่งค้ากำไร ประเภทที่ไปบีบบังคับธรรมชาติและคนส่วนใหญ่ ไปเป็นการเพิ่มพูนโภคทรัพย์ของคนส่วนน้อย และเมื่อเศรษฐกิจของคนส่วนน้อยที่มีโภคทรัพย์มากเกิดวิกฤตขึ้น ก็เป็นวิกฤตของคนทั้งประเทศ เงินหมดประเทศและยังเป็นหนี้ต่างประเทศถึง ๕ ล้านล้านบาท เป็นวิกฤตการณ์ของเศรษฐกิจสังคมครั้งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์ประเทศไทย

จะไม่กล่าวถึงสภาพวิกฤตมากไปกว่านี้เพราะทราบกันดีอยู่แล้ว เพื่อจะได้ใช้เวลากับเรื่องสาเหตุและวิธีการแก้ไข

๓

ขั้นที่ ๕ ของสังคมไทยอ่อนแอ

สาเหตุของวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจสังคมไทย มีจากทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ในที่นี้จะพูดถึงปัจจัยภายใน เพราะเป็นส่วนที่เราแก้ไขได้ด้วยตัวของเราเอง และจำเป็นต้องแก้ไข

สังคมไทยมีความอ่อนแอในเรื่องใหญ่ๆ ถึง ๕ ประการ คือ

๑. ศิลธรรมอ่อนแอ
๒. ปัญญาอ่อนแอ
๓. ระบบเศรษฐกิจอ่อนแอ
๔. ระบบรัฐอ่อนแอ
๕. สังคมอ่อนแอ

ถ้าเราเรียกองค์ประกอบของสังคมดังกล่าวข้างต้นว่าขั้นที่ ๕ ของสังคม หรือบัญญัติขั้นของสังคม ก็อาจกล่าวได้ว่าขั้นที่ ๕ ของสังคมไทยอ่อนแอ

๑. ความอ่อนแอทางศิลปธรรม

ศิลปธรรมเป็นเรื่องสำคัญที่กำหนดความสำเร็จในเรื่องอื่น แม้ศิลปธรรมอ่อนแอแล้วย่อมนำไปสู่สภาวะวิกฤตในทุกเรื่อง ประเทศไทยเป็นเมืองพุทธก็จริง แต่มีปัญหาศิลปธรรมมาก การลัทธิขโมย

มืออยู่ทั่วถึงทั่วประเทศ การคอร์รัปชันระดับชาติ การฆ่ากันตายเคยมืออัตรารุงเป็นที่สองในโลก การละเมิดสิทธิเด็กและสตรี การทำลายสิ่งแวดล้อม การเห็นประโยชน์ส่วนตัวหรือพรรคพวกมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม จนเชื่อถือไม่ได้ การขาดความเชื่อถือ (Trust) กระทบเศรษฐกิจ เพราะความเชื่อถือได้เป็นทุนทางเศรษฐกิจที่สำคัญ คนไทยยังขาดจิตสาธารณะ หรือ Public Mind ยังมีจิตคับแคบ เห็นแก่ตัว เห็นแก่พรรคพวก ทำให้ไม่สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมใหญ่ได้อย่างสมดุล การขาดความสมดุลก็คืออาการป่วย ซึ่งจะต่อไปเป็นวิกฤต

๒. ความอ่อนแอทางปัญญา

สังคมไทยมีวัฒนธรรมอำนาจมากกว่าวัฒนธรรมปัญญา นิยมใช้ความเห็นมากกว่าการสร้างความรู้ การศึกษาก็นับการท่องจำมากกว่าการทำ การคิด การสร้างความรู้ สื่อมวลชนก็ถูกใช้ไปในทางกระตุ้นกิเลสตัณหาทางวัตถุนิยมมากกว่าการสร้างปัญญา การค้นคว้าวิจัยเพื่อสร้างความรู้ เพื่อเอาความรู้ไปใช้ประโยชน์มีน้อยมาก สังคมทั้งสังคมจึงอ่อนแอทางปัญญา จะว่าเป็นวิกฤตการณ์ทางปัญญาก็ได้ ความอ่อนแอทางปัญญาทำให้ไม่สามารถประคองตัวอยู่ในสมดุลได้ จึงเจ็บป่วยและวิกฤต

๓. ความอ่อนแอของระบบเศรษฐกิจ

ระบบเศรษฐกิจของเราเป็นระบบที่ทอดทิ้งและทำลายเศรษฐกิจฐานล่างให้อ่อนแอ มุ่งส่งเสริมคนส่วนน้อยข้างบนให้มีเงินมาก แต่เศรษฐกิจข้างบนก็ไม่ใช่เศรษฐกิจจริง แต่เป็นเศรษฐกิจเทียม ที่ยกย่าย้ายเทเก็งกำไรเงินกัน มากกว่าเป็นการผลิตทางเศรษฐกิจจริงๆ มีความฉ้อฉลคดโกง เอาเปรียบสูง ปรากฏจากการค้นคว้าวิจัยให้เข้มแข็งทางปัญญา และพัฒนาคนอย่างต่อเนื่อง ในเมื่อระบบเศรษฐกิจมีลักษณะเช่นนี้ คือฐานล่างอ่อนแอ ข้างบนมีความเทียมและฉ้อฉล ระบบทั้งระบบจึงอ่อนแอจนพังทลายลง เกิดวิกฤตทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่ในปัจจุบัน

๔. ความอ่อนแอของระบบรัฐ

ระบบรัฐซึ่งประกอบด้วยระบบการเมืองและระบบราชการอ่อนแอ ยิ่ง เพราะขาดความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ ขาดปัญญา และมีการคอร์รัปชันสูง อำนาจอ้างอำนาจไปทั่วทุกปริมณฑลของสังคม ในเมื่ออำนาจรัฐไม่ถูกต้องยอมส่งผลเสียอย่างทั่วถึงทุกๆ มิติ ทั้งเรื่องศีลธรรม เรื่องปัญญา เรื่องเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความอ่อนแอของระบบรัฐเป็นต้นเหตุสำคัญของวิกฤตการณ์

๕. ความอ่อนแอของสังคม

โครงสร้างทางสังคมไทย เป็นโครงสร้างทางตั้ง คือ เป็นความสัมพันธ์กันเชิงอำนาจ ระหว่างคนข้างบนที่มีอำนาจกับคนข้างล่างที่ไม่มีอำนาจ เป็นนายกับไพร่ หรือเป็นเจ้านายกับลูกน้อง คนมีอำนาจข้างบนจะดึงสิ่งต่างๆ จากคนข้างล่างไปเข้าตัว ทั้งเศรษฐกิจและเกียรติยศ คนข้างล่างจะไม่มีเกียรติและยากจน เมื่อคนข้างล่างถูกบีบคั้นเอาเปรียบก็จะเก เช่น หนีงาน ขโมยของ หลวง และแสวงหาผู้อุปถัมภ์ กลายเป็นสังคมอุปถัมภ์ ผู้คนคิดพึ่งผู้อื่น ไม่คิดพึ่งตัวเอง

สังคมที่มีความสัมพันธ์ทางตั้งเช่นนี้จะอ่อนแอ อ่อนแอทั้งทางศีลธรรม ทางปัญญา ทางเศรษฐกิจ ทางอำนาจรัฐที่ไม่ถูกต้อง เพราะผู้คนไม่รู้สึกรู้ภัยมีเกียรติแห่งความเป็นคนที่เท่าเทียมกัน ไม่มีความร่วมมือในแนวรวม หรือในฐานะที่มีคุณค่าความเป็นคนเท่าเทียมกัน มีการเรียนรู้น้อย เพราะคนมีอำนาจก็ใช้อำนาจไม่ใช้ความรู้ คนไม่มีอำนาจก็ต้องรับคำสั่งจากผู้มีอำนาจ โดยไม่ต้องใช้ความรู้ ระบบอำนาจในแนวตั้งปราศจากการคานอำนาจ และการตรวจสอบอำนาจ จึงนำไปสู่ความฉ้อฉลคอร์รัปชัน เมื่อความฉ้อฉลคอร์รัปชันไปเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจขนาดใหญ่ ก็ก่อให้เกิดการพังทลายลงทั้งหมด

สังคมที่มีความสัมพันธ์ทางตั้งนี้ตรงข้ามกับสังคมที่มีความสัมพันธ์ทางราบ ที่ตั้งอยู่บนหลักศีลธรรมพื้นฐานว่าทุกคนมีคุณค่าแห่งความเป็นคนเสมอกัน มีศักยภาพที่จะมีความเอื้ออาทรต่อกัน มีศักยภาพที่จะรวมกลุ่มด้วยความเท่าเทียมกัน (ไม่ใช่สัมพันธ์กันแบบเจ้านายกับลูกน้อง) เรียนรู้ร่วมกัน ในรูปของการเป็นกลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ สหกรณ์ ชุมชน หรือประชาคม สังคมที่มีการรวมกลุ่มกันเช่นนี้มากมาย เป็นสังคมที่มีความสัมพันธ์ทางราบ เรียกว่าเป็นประชาสังคม (Civil Society) หรือ สังคมประชาธรรม หรือ สังคมเข้มแข็ง หรือ สังคมสันติประชาธรรม

ความเป็นประชาสังคมเป็นตัวกำหนดให้เศรษฐกิจดี การเมืองดี และศีลธรรมดี*

สังคมใดที่เป็นสังคมอ่อนแอ คือขาดความเป็นประชาสังคม เศรษฐกิจจะไม่ดี การเมืองจะไม่ดี และ ศีลธรรมจะไม่ดี แม้เศรษฐศาสตร์ ศีลธรรมก็ไม่เกิด หากขาดความเป็นประชาสังคม ถ้าเข้าใจความจริงข้อนี้ จะเข้าใจสังคมไทย ว่าทั้งๆ ที่เป็นเมืองพุทธและพุทธศาสนาเป็นของดี แต่ศีลธรรมเสื่อม เพราะพุทธศาสนาเข้ามาอยู่ในสังคมที่มีโครงสร้างทางตั้ง และโครงสร้างทางตั้งได้เข้าครอบงำพุทธศาสนาด้วย โครงสร้างทางตั้งจึงเป็นโครงสร้างที่ทำให้สังคมอ่อนแอ

* ดู "Making Democracy Work : Civic Traditions in Modern Italy" โดย Robert Putnam,

ความอ่อนแอทั้ง ๕ ประการ คือ

- อ่อนแอทางศีลธรรม
- อ่อนแอทางปัญญา
- อ่อนแอทางระบบเศรษฐกิจ
- อ่อนแอทางระบบอำนาจรัฐ
- อ่อนแอทางสังคม

มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และทำให้สังคมไทยทั้งสังคมอ่อนแอ มีภูมิคุ้มกันต่ำ เจ็บป่วย และวิกฤตได้ง่าย

เนื่องจากองค์ประกอบของความอ่อนแอทั้ง ๕ ไม่ได้ทรงตัวอยู่โดดๆ แต่มีความสัมพันธ์กัน ก่อนที่จะพูดถึงมรรควิธีหรือยุทธศาสตร์ในการแก้ไข จึงควรทำความเข้าใจถึงสัมพันธภาพของเหตุปัจจัย โดยเฉพาะ วิธีคิด

๔

วิธีคิด

ระบบ โครงสร้าง การผุดบังเกิด (emergence)

คนไทยมีปัญหาเรื่องการคิด

มักไม่เข้าใจระบบ และโครงสร้าง จึงคิดไม่ตลอด และไปไม่ได้ถึงมรรค หรือมรรควิธีในการทำให้สำเร็จ มักคิดเฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่งของทั้งหมด

อุปมากับรถยนต์ รถยนต์ทั้งคันเป็นระบบ ประกอบด้วยส่วนต่างๆ ที่เข้ามาสัมพันธ์เพื่อให้เกิดเป็น รถยนต์ทั้งคัน ถ้าเราสนใจเพียงล้อ หรือเพียงพวงมาลัย หรือเพียงคาบูเรเตอร์ แต่ไม่สนใจที่จะสร้างองค์ประกอบให้ครบทั้งระบบ เราก็จะไม่สำเร็จประโยชน์ คือไม่มีรถยนต์ทั้งคันที่วิ่งได้

การทำอะไรๆ มักจับแง่เดียว หรือส่วนเดียว แล้วหวังว่าจะเกิดความสำเร็จ ซึ่งก็จะไม่เกิด เพราะเกิด ไม่ได้ เนื่องจากองค์ประกอบไม่ครบทั้งระบบ

อีกเรื่องหนึ่ง คือ เรื่องโครงสร้าง คนไทยเกือบไม่มีวิธีคิดเชิงโครงสร้างเลย ทั้งๆ ที่สรรพสิ่งล้วนเป็น โครงสร้างและโครงสร้างกำหนดคุณสมบัติของต่างๆ ในโลกนี้ ไม่ว่าจะ เป็น คน สัตว์

ต้นไม้ แก๊ส โลหะ ล้วนประกอบด้วยของอย่างเดียวกันทั้งสิ้น คือ โปรตอน นิวตรอน และอิเล็กตรอน แต่มันมีคุณสมบัติต่างกัน เพราะ โครงสร้าง ต่างกัน

โต๊ะ บ้าน เรือ ทำด้วยไม้เหมือนกัน แต่คุณสมบัติของความเป็นโต๊ะ ความเป็นบ้าน และ ความเป็นเรือ ต่างกัน เพราะโครงสร้างของโต๊ะ ของบ้าน ของเรือ ต่างกัน จึงทำให้เกิดคุณสมบัติ ต่างกัน

ในสังคม ถึงจะประกอบด้วยคนหลายคน แต่ก็มีโครงสร้าง และโครงสร้างสังคมกำหนด คุณสมบัติของสังคม ดังที่โครงสร้างสังคมทางดิ่ง กับโครงสร้างทางสังคมทางราบกำหนด คุณสมบัติของสังคมอย่างแรง ตามที่กล่าวถึงในตอนที่ ๓ หัวข้อที่ (๕)

คนส่วนใหญ่ รวมทั้งนักวิชาการที่มีชื่อเสียง มักกล่าวว่า "สังคมประกอบด้วยคนหลายคน ถ้าแต่ละคนเป็นคนดี สังคมทั้งหมดก็ดีเอง" เพราะฉะนั้นวิธีที่จะทำให้สังคมดีก็คือพัฒนาแต่ละคน ให้เป็นคนดี การพัฒนาแต่ละคนให้ดีที่สุดเป็นเรื่องจำเป็น แต่ไม่เพียงพอและจะไม่เกิดสังคมที่ดี เพราะขาดองค์ประกอบเรื่อง โครงสร้าง

อิฐ ทราช ปูน ไม้ กระเบื้อง ถ้ามันแยกๆ กันอยู่ โดยไม่มาเชื่อมต่อเป็นโครงสร้างของบ้าน ก็ จะไม่มีบ้าน ต่อให้พัฒนาแต่ละส่วนให้มีคุณภาพสูงเท่าใดก็ไม่มีบ้าน เพราะไม่ทำโครงสร้างของ บ้าน ถ้าต้องการบ้านอยู่ ต้องเอาส่วนต่างๆ มาต่อกันเข้าเป็นโครงสร้างของบ้าน ให้มีโครงสร้าง แล้วจะต่อเติมตกแต่งให้สวยให้น่าอยู่เพิ่มขึ้นอย่างไรก็ได้ ถ้าทำแต่ชิ้นส่วนแต่ไม่ทำโครงสร้าง ก็ไม่มี บ้านมีบ้านอยู่คนไทยมักทำเป็นชิ้นๆ แต่ไม่ทำโครงสร้าง เช่น เรื่องศีลธรรม ก็จะมีลงแต่เรื่องจิตใจ โดดๆ ไม่ตั้งคำถามว่า "โครงสร้างของศีลธรรม" คืออะไร แล้วก็พัฒนาศีลธรรมไม่สำเร็จ จริงอยู่ เรื่องจิตใจเป็นเรื่องสำคัญ แต่จิตใจก็เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางศีลธรรม เมื่อสนใจจิตใจอย่าง เดียวแต่ไม่สนใจโครงสร้าง ก็เหมือนพัฒนาอิฐหรือทราชอย่างเดียว โดยไม่ก่อโครงสร้างของบ้าน ต่อให้พัฒนาอิฐหรือทราชจนเป็นทอง ก็ยังคงไม่มีบ้านอยู่ เพราะไม่ได้สร้างโครงสร้างของบ้าน

เรื่องคนก็มักจะมองกันว่าเป็นคนดีคนชั่วแบบตายตัวในตัวของตัวเอง โดยไม่มองว่าขณะ หนึ่งๆ เขากำลังเชื่อมโยงกับโครงสร้างอะไร คนคนเดียวกันอาจเชื่อมโยงกับหลายโครงสร้าง สุดแต่ ละขณะหรือเรื่อง ถ้าเขาได้เชื่อมกับโครงสร้างที่ดีเขาก็จะทำดีและมีประโยชน์ ไม่ควรตัดสินตายตัว โดยไม่พยายามแก้ไขปัญหาโดยเชื่อมโยงสร้างโครงสร้างที่ดี

เมื่อขาดความคิดเชิงระบบ และเชิงโครงสร้าง มองอะไรเป็นเรื่องความดีเลวของปัจเจก บุคคล หรือเรื่องจิตใจล้วนๆ ก็เป็นการคิดแบบแยกส่วนชนิดหนึ่ง เมื่อคิดแบบแยกส่วนโดยไม่เห็น ความจริงของทั้งหมด ก็แก้ปัญหาไม่สำเร็จ ผู้ที่สนใจไฝธรรมและพยายามส่งเสริมศีลธรรมโดย พัฒนาจิตใจอย่างเดียว จึงไม่ประสบความสำเร็จ ดังประเทศไทยเป็นตัวอย่าง ที่ทั้งๆ ที่เป็นเมือง

พุทธ และพุทธศาสนาก็เป็นของดี ตลอดจนมีชาวพุทธที่พยายามส่งเสริมการพัฒนาจิตใจ แต่ปรากฏว่าสังคมไทยเสื่อมเสียทางศีลธรรมขนาดหนักอย่างที่ยังมองไม่เห็นทางจะแก้ไขได้เลย และจะแก้ไขไม่ได้ถ้าไม่เข้าใจเรื่องระบบและโครงสร้าง

การผุดบังเกิด (emergence) * เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติอย่างหนึ่ง ซึ่งถ้าเข้าใจจะช่วยให้เข้าใจความจริงมากขึ้น และทำให้กำหนดยุทธศาสตร์ในการแก้ปัญหาได้จริง

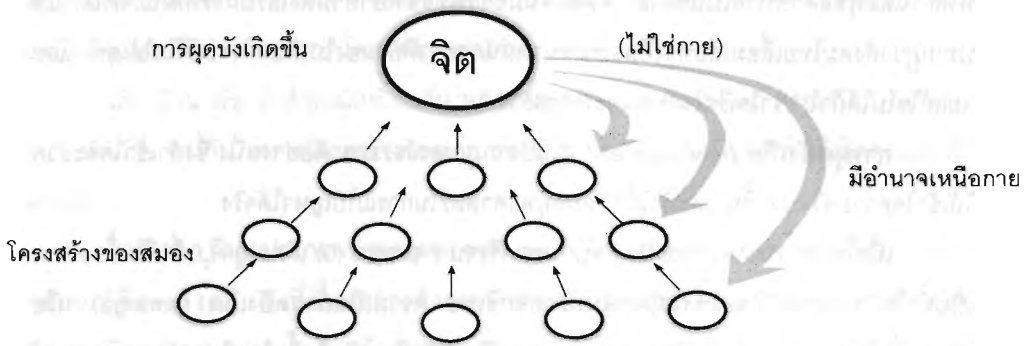
เมื่อไฮโดรเจน 2 อะตอม (H_2) จับกับออกซิเจน 1 อะตอม (O) เกิดอนุ H_2O ซึ่งคือ น้ำ ความเป็นน้ำไม่ใช่คุณสมบัติของทั้งไฮโดรเจนหรือออกซิเจน ความเป็นน้ำผุดบังเกิด (emerge) หรือปรากฏขึ้นใหม่ จาก โครงสร้าง H_2O คุณสมบัติของสิ่งที่ผุดบังเกิดขึ้นใหม่ไม่สามารถพยากรณ์ได้จากคุณสมบัติของไฮโดรเจนหรือออกซิเจน ความเป็นน้ำผุดบังเกิดขึ้นใหม่โดยสิ้นเชิง มาจากของเก่าแต่ไม่เหมือนของเก่า เป็นของใหม่ที่อยู่นอกละมิตีกับของเก่า

จิต เป็นการผุดบังเกิดจากการก่อตัว (สังขาร) ของปัจจัยต่างๆ สมอง และระบบประสาทเป็นโครงสร้าง เมื่อมีโครงสร้างอย่างนี้เป็นองค์ประกอบ ความเป็นจิตบังเกิดขึ้นมา ซึ่งเป็นคนละมิตีกับกาย และ ย้อนกลับมามีอำนาจเหนือกาย หรือกล่าวว่าเป็นจิตเกิดมาจากกายเป็นองค์ประกอบ แต่มีอำนาจเหนือกาย (รูปที่ ๑)

อนุ และส่วนต่างๆ ในร่างกายของนก ประกอบกันเกิดความเป็นนก

ความเป็นนกเกิดจากส่วนต่างๆ ประกอบกัน แต่ความเป็นนกกมีอำนาจเหนือส่วนประกอบต่างๆ เพราะความเป็นนกกบินได้ พาสวนประกอบไปทางไหนก็ได้ แต่ส่วนประกอบแต่ละส่วนของนกกบินไม่ได้เลย ความเป็นนกกจึงเป็นมิตีใหม่ ที่เกิดมาจากโครงสร้างต่างๆ แต่เป็นมิตีใหม่ที่เกิดขึ้นจากความทั้งหมด (whole) และมีอำนาจเหนือส่วนต่างๆ ที่มาประกอบกันเป็นนกก

* คำว่า emergence ยังอยู่ในการแสวงหาศัพท์ภาษาไทยเพื่อเลือกใช้ คำว่า "ผุดบังเกิด" เสนอโดย ดร.สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์

รูปที่ ๑. จิตผุดบังเกิดขึ้นจากโครงสร้างสมองเป็นองค์ประกอบ เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ก็ไม่ใช้กาย เป็นคนละมิติกัน และมีอำนาจเหนือกาย

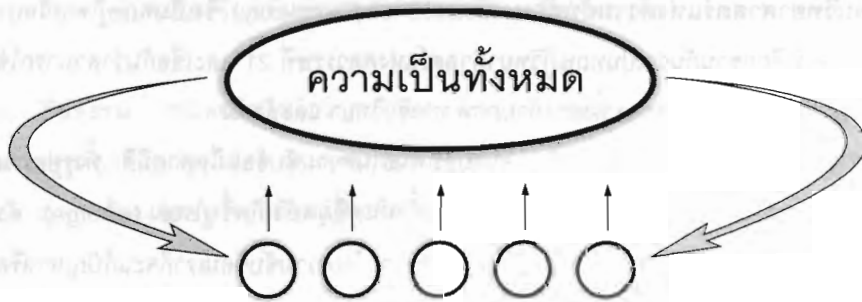
รูปที่ ๒. ส่วนต่างๆ ของนกบินไม่ได้เลย แต่ความเป็นนก หรือความเป็นทั้งหมดบินได้

เราตรวจสอบมองทำอะไรๆ ก็ไม่เจอจิต แต่จิตก็มีอยู่จริง แต่เป็นคนละมิติกับกาย เป็นคุณสมบัติที่ผุดบังเกิดขึ้นใหม่ แล้วไปมีอำนาจเหนือกาย ทำนองเดียวกับความเป็นนกที่มีอำนาจเหนือส่วนประกอบต่างๆ ในร่างกายของนก

เรามักคิดแบบแยกส่วนและทางเดียว (one way) เช่น จากบนลงล่าง (top down) หรือจากล่างขึ้นบน (bottom up) แต่ความจริงคือ

ส่วนประกอบ (parts) ทำให้เกิดความเป็นทั้งหมด (whole) ความเป็นทั้งหมดเมื่อเกิดขึ้นแล้วมามีอำนาจเหนือส่วนประกอบ

เป็นทั้ง ๒ อย่างพร้อมๆ กัน คือ ข้างล่างทำให้เกิดข้างบน และข้างบนมีผลต่อข้างล่าง ลูกศรทั้งชี้ขึ้นและชี้ลง ดังนี้

รูปที่ ๓. ส่วนประกอบ (parts) ทำให้เกิดความเป็นทั้งหมด (whole) ความเป็นทั้งหมดเมื่อเกิดขึ้นแล้วมามีอำนาจเหนือส่วนประกอบ

ความเป็นทั้งหมดผุดบังเกิดขึ้นใหม่ (emerge) ออกจากการมีส่วนประกอบพอดี หรือเหมาะสมแก่การบังเกิดขึ้น ความเป็นทั้งหมดเป็นมิติใหม่ ไม่เหมือนส่วนประกอบ เช่น ความเป็นนก ไม่ใช่ปีก ไม่ใช่ขา ไม่ใช่กระเพาะของนก ปีก ขา หรือกระเพาะ ไม่สามารถบินได้ด้วยตัวของมันเอง แต่ความเป็นทั้งหมด คือความเป็นนกบินได้ ส่วนต่างๆ ของนกกลับมาขึ้นกับความเป็นนก สุดแต่ความเป็นนกจะพามาไปไหนๆ และถ้าความเป็นนกสิ้นสุดลง ส่วนประกอบต่างๆ ก็แตกกระจายเน่าเปื่อยผุพังไป

ทำนองเดียวกับที่จิต หรือวิญญาณ (consciousness) ที่มีกายเป็นองค์ประกอบแต่เป็นอีกมิติหนึ่งที่ไม่เหมือนกาย แต่มีอำนาจเหนือกาย

ตรงนี้ควรจะสังเกตคาถาในปฏิจจสมุปบาท ที่ว่า

สังขาร ปัจจยา วิญญาณ

(สังขาร เป็นปัจจัย ให้เกิดวิญญาณ)

สังขารหมายถึง การก่อตัว (formation)

เรื่องจิตหรือวิญญาณ หรือ consciousness ขณะนี้ในตะวันตกกำลังมีผู้ศึกษากันอย่างมาก* เพราะเริ่มเข้าใจว่าจิตมีอำนาจเหนือกาย หรือวัตถุ จึงมีผลต่อกายทั้งหมดและพฤติกรรม ผู้สนใจควรศึกษาค้นคว้าให้ละเอียด และเปรียบเทียบกับเรื่องจิตในพุทธศาสนาเพราะมีความสำคัญมาก ในที่นี้จะกล่าวเพียงสั้นๆ แค่นี้ และไม่เข้าไปสู่การถกเถียงเรื่องจิตนิยม กับวัตถุนิยมเพื่อไม่ให้ยาว และเสียภาพรวมที่จะสรุปไปเน้นเรื่อง ยุทธศาสตร์

แต่ขอย้ำความสำคัญของความจริงทางระบบ โครงสร้าง และความซับซ้อน (complexity) ในระบบที่ซับซ้อนมากๆ ความซับซ้อนมีมากเสียจนกระทั่งดูเหมือนไม่อาจเข้าใจได้ แต่ก็มีการค้นหาว่าจนพบวิทยาศาสตร์แห่งความซับซ้อน (Science of Complexity) ซึ่งเป็นทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ล้ำสุด ที่เรียกขานกันว่าเป็นทฤษฎีวิทยาศาสตร์แห่งศตวรรษที่ 21 และเชื่อกันว่าสามารถใช้อธิบายระบบที่ซับซ้อนได้ทุกอย่าง ทั้งทางกายภาพ ทางชีววิทยา และสังคม

สังคมเป็นระบบที่ซับซ้อนอย่างยิ่ง ความสัมพันธ์ในความซับซ้อนมีหลายมิติ ทั้งรูปธรรมและนามธรรม ทั้งที่เป็นส่วนประกอบและความเป็นทั้งหมดที่ผุดบังเกิดขึ้นใหม่ (emerge) ดังอธิบายข้างต้น ถ้าเราไม่เข้าใจความสัมพันธ์ของมิติต่างๆ ในความซับซ้อนเราก็จะแก้ปัญหาหรือพัฒนาสังคมไม่สำเร็จ อย่างที่เป็นอยู่ เพราะเรามักทำแบบแยกส่วน เช่น พัฒนาเศรษฐกิจแบบแยกส่วน หรือพัฒนาจิตแบบแยกส่วนซึ่งไม่ปรากฏว่าพัฒนาศีลธรรมสำเร็จ และดูไม่มีความหวังที่จะสำเร็จ ทั้งยังรู้และคิดแบบเดิม ซึ่งเป็นการรู้และคิดที่ไม่ครบถ้วน

แต่ถ้าเข้าใจระบบ โครงสร้าง และความสัมพันธ์ในความซับซ้อนจะเข้าใจยุทธศาสตร์ที่ชัดเจนอันจะนำไปสู่ความสำเร็จ

* ดูหนังสือของ Ken Wiber ในชื่อต่างๆ

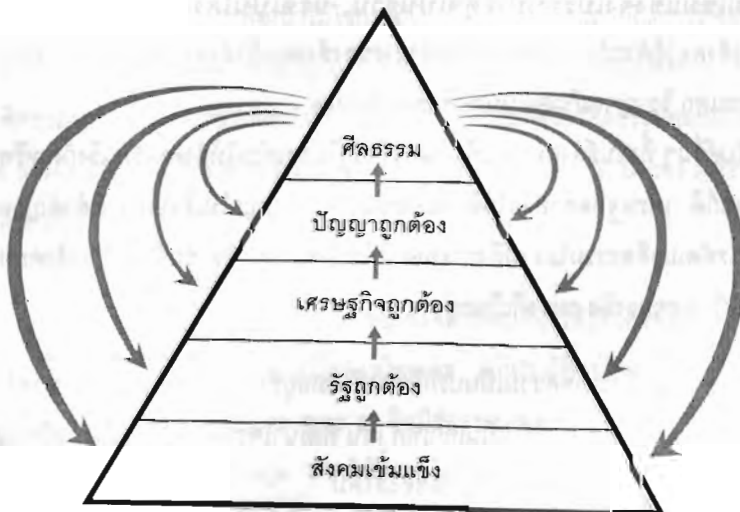
ความสัมพันธ์ของขั้นที่ ๕ ทางสังคม

ในตอนที่ ๓ ได้กล่าวถึงขั้นที่ ๕ ของสังคมว่าประกอบด้วย

- ศีลธรรม
- ปัญญา
- เศรษฐกิจ
- รัฐ
- สังคมเข้มแข็ง

สังคมที่จะสมประกอบต้องประกอบด้วยขั้นที่ทั้ง ๕ ถ้าขาดไปอย่างใดอย่างหนึ่งก็ไม่สมประกอบ ขั้นแต่ละขั้นเป็นทั้งเหตุและผลของอีก ๔ ขั้น กล่าวคือ

๑. ศีลธรรม เหมือนจิต หรือวิญญาณของสังคม ศีลธรรมย่อมเกิดจากสังคมมีปัญหาถูกต้อง เศรษฐกิจถูกต้อง รัฐถูกต้อง และสังคมเข้มแข็ง แต่ขณะเดียวกันศีลธรรมมีผลอย่างยิ่งใหญ่ที่ทำให้ ปัญหาถูกต้อง เศรษฐกิจถูกต้อง รัฐถูกต้อง และสังคมเข้มแข็ง ดังรูปที่ ๔

(สันติประชาธรรม)

รูปที่ ๔. แสดงความสัมพันธ์ของขั้นที่ ๕ ของสังคม ทั้งขาขึ้นและขาลง ศีลธรรมเปรียบประดุจจิตหรือวิญญาณที่ผุดบังเกิดขึ้นจากการมีขั้นที่อื่น ๆ ๔ ขั้น แต่เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ก็มีผลอันยิ่งใหญ่ต่อขั้นที่อื่น ๆ ๔ ขั้น

๒. ปัญญา สังคมต้องมีปัญญาถูกต้อง คือรู้ตัวเอง รู้สิ่งแวดล้อมที่จะทำให้เกาะกุมองคภาพพของสังคมไว้ด้วยกัน ถ้าสังคมปัญญาอ่อน ชันธอื่นๆ ของสังคมย่อมอ่อนหมด เสียสมดุลและวิกฤตได้ง่าย

ปัญญาถูกต้องทำให้เศรษฐกิจถูกต้อง รัฐถูกต้อง สังคมเข้มแข็ง และมีศีลธรรม

๓. เศรษฐกิจถูกต้อง เศรษฐกิจถูกต้องหมายถึงเศรษฐกิจที่เป็นไปเพื่อความเข้มแข็งของขันธอื่นๆ ทั้งหมด ไม่ใช่เศรษฐกิจแยกส่วนเป็นเศรษฐกิจเพื่อเศรษฐกิจ หรือเศรษฐกิจเพื่อเงิน อันทำให้ขันธอื่นๆ ร้อนหมด อย่างที่กำลังเป็นไปทั่วโลก ถ้าเศรษฐกิจไม่ถูกต้อง หรือไม่เป็นธรรมชาติเศรษฐกิจศีลธรรมก็ไม่เกิด

๔. รัฐถูกต้อง ถ้าระบบรัฐ ทั้งระบบการเมือง และระบบราชการขาดความถูกต้อง คือไม่โปร่งใส ขาดการคานอำนาจ ขาดการตรวจสอบ ขาดปัญญา มีคอร์รัปชันสูง ชันธอีก ๔ ชันธของสังคมย่อมกระทบกระเทือน มีความเสื่อมทางศีลธรรม ไม่ว่าพระจะอบรมจิตใจเท่าใดฯ หากรัฐไม่ถูกต้องแล้วศีลธรรมก็ไม่เกิดขึ้น

๕. สังคมเข้มแข็ง ย้อนกลับไปดูความหมายของสังคมอ่อนแอและสังคมเข้มแข็ง สังคมเข้มแข็งหรือสังคมประชาธิปไตย หรือประชาสังคม เป็นปัจจัยให้การเมืองดี เศรษฐกิจดี และศีลธรรมดี

สังคมเข้มแข็งจึงเปรียบประดุจเป็นฐาน หรือเป็นโครงกระดูกของสังคม ที่ตั้งองคภาพพของสังคมไว้ด้วยกัน เปรียบเหมือนสังขารของสังคม ถ้าสังคมอ่อนแอย่อมเหมือนสังขารแตก เมื่อสังขารแตก วิญญาณก็แตก นั่นคือศีลธรรมไม่เกิด

หากขันธอื่นๆ ทั้งขันธสังคมเข้มแข็ง กล่าวคือรัฐไม่ส่งเสริมให้สังคมเข้มแข็งก็ดี หรือทำลายให้สังคมอ่อนแอก็ดี เศรษฐกิจทำลายให้สังคมอ่อนแอก็ดี ปัญญาไม่เข้าใจความสำคัญของสังคมเข้มแข็งก็ดี การพัฒนาศีลธรรมไม่รวมถึงการพัฒนาให้สังคมเข้มแข็ง ชันธ ๕ ของสังคมย่อมรวมหมด และสังคมวิกฤตอย่างยิ่ง อย่างที่เป็นอยู่

จะเห็นได้ว่าการศึกษาที่จะเกิดความเป็นปกติของสังคมอยู่ที่การประกอบขันธ ๕ ทางสังคมเข้าด้วยกัน การเลือกทำอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นเอกเทศ เช่น พัฒนาเศรษฐกิจอย่างเดียว หรือพัฒนาจิตใจอย่างเดียว ย่อมไม่ก่อให้เกิดความเป็นปกติของสังคม

การพัฒนาจิตใจเป็นของดี ควรจะทำให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ แต่การพัฒนาเฉพาะจิตใจเท่านั้น โดยไม่คำนึงถึงขั้นอื่น ๆ ของสังคมย่อมไม่ก่อให้เกิดความเป็นปรกติขึ้นได้ เพราะจิตใจไม่ได้อยู่โดดๆ แต่เชื่อมโยงอยู่กับสังขาร ดังคาถาในปฏิจจสมุปบาทที่ยกมาให้ดูแล้วว่า

“สังขาร เป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน”

ในประเทศไทยมีผู้ส่งเสริมการพัฒนาจิตใจกันอยู่มาก แต่ไม่สำเร็จประโยชน์แก่สังคมทั้งหมด มีพระอรหันต์เกิดขึ้นเหมือนกัน แต่มีไม่กี่รูป สังคมที่เหลือเหมือนนรก เพราะขาดความเข้าใจสังขารของสังคมทั้งหมด

แท้ที่จริงพุทธศาสนามีหลักคิดที่ดี คือ หลัก อิทัปปัจจยตา หรือ ความเป็นเหตุปัจจัยให้สิ่งใดเกิดสิ่งใดไม่เกิด ทำนอง “เพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี” เป็น dependent origination ไม่มีอะไรเกิดขึ้นหรือดำรงอยู่โดดๆ โดยตัวของตัวเอง โดยไม่ได้มาจากเหตุและเป็นเหตุของสิ่งอื่นต่อไป โดยหลักแห่งความเป็นกระแสของเหตุปัจจัย หรืออิทัปปัจจยตานี้ จะตามไปเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่าง รวมทั้งความเป็นระบบ ความเป็นโครงสร้าง รวมทั้งการผุดบังเกิดใหม่ (emergence) ด้วย

แต่ชาวพุทธมักคิดแยกส่วน คือ คิดแต่เรื่องจิตโดดๆ ซึ่งก็ตรงข้าม หรือเป็นคนละซีกกันกับพวกที่คิดเรื่องวัตถุโดยไม่มิจิตทั้งสองขาดความสมบูรณ์ จึงไปไม่ถึงที่สุดแห่งความจริง

ศีลธรรมเป็นเรื่องสำคัญสุดยอด การพัฒนาที่แท้จริงคือการพัฒนาทางจิตวิญญาณ (spiritual development) การพัฒนาไม่ใช่การมีเงินมากขึ้นๆ แต่หมายถึงการมีจิตวิญญาณที่สูงขึ้นๆ แต่ศีลธรรมก็เหมือนจิต หรือวิญญาณที่ผุดบังเกิดขึ้นเพราะความมีสังขาร การที่พยายามพัฒนาศีลธรรม เหมือนพยายามเช่นให้ศีลธรรมเกิด หรือละกัณฑ์ศีลธรรมออกมาจากความเป็นทั้งหมด ย่อมไม่ได้ผล แท้ที่จริงศีลธรรมก็คือ ความเป็นทั้งหมด (whole) นั่นเอง ดูเรื่องความเป็นทั้งหมดในตอนที่ ๔ และรูปที่ ๓

การพัฒนาจึงต้องพัฒนาขั้นทั้ง ๕ ของสังคมพร้อมกัน ให้เป็นสังคมที่สมประกอบ หรือผืนดินกันเหนียวแน่นเป็นอินทรีย์ จะได้มีพลังหรือพลัง สำหรับผู้ที่สนใจธรรมะ ก็คงจะทราบว่ามีหมวดธรรมที่เรียกว่า อินทรีย์ ๕ และ พละ ๕ คือมีข้อธรรมะ ๕ ข้อ ได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นชุด หรือ package ต้องใช้ทั้งชุดไม่ใช่ข้อใดข้อเดียว เมื่อใช้ทั้งชุดก็ผืนดินเป็นอินทรีย์ และพัฒนาให้กล้าแข็งขึ้นก็เป็น พละ

ก็พอดีมาตรงกัน ว่าในทางสังคม ดังที่กล่าวมาข้างต้นมีองค์ประกอบ & ประการ อาจเรียกว่า เป็นอินทรีย์ ๕ พละ ๕ ทางสังคม หรือเป็นอินทรีย์พละ

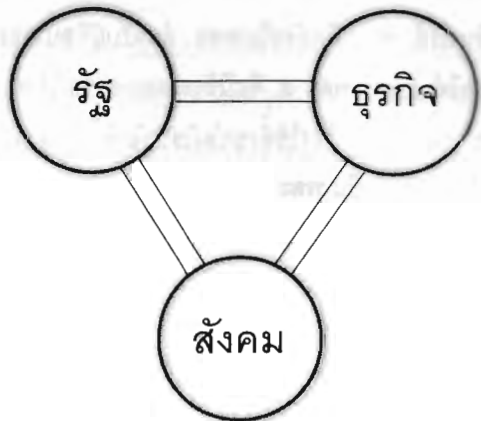
โดยสรุป ควรเข้าใจสังคมให้ครบทั้ง ๕ ชั้นที่ เชื่อมโยงกันและผนึกกัน ไม่คิดแบบแยกส่วน และพัฒนาแบบแยกส่วน

๖
ประเทศธรรมาบาล
(Good Governance)

ขณะนี้มีการพูดถึงคำว่า Good Governance กันมาก แต่ยังไม่รู้ว่า จะแปลว่าอะไรดี ในข้อตกลงกับ IMF ก็มีอยู่ข้อหนึ่งว่า รัฐบาลไทยจะต้องส่งเสริมให้มี Good Governance จึงถือโอกาสกล่าวถึงเรื่องนี้ด้วย เพราะข้อความใน ๕ ตอนข้างต้นจะช่วยให้เข้าใจคำว่า Good Governance ดียิ่งขึ้น

ในสมัยโบราณเน้นการปกครอง (Governing) ผู้ปกครองก็เรียกว่า รัฐบาล ในสมัยราชาธิปไตย การปกครองที่ถืออยู่ที่การมีธรรมราชา ดังที่มีการเน้นเรื่องทศพิธราชธรรม ถัดจากสมัยราชาธิปไตย ผู้ปกครองก็เป็นทหารบ้าง เป็นนักการเมืองบ้าง เมื่อสังคมวิวัฒนาการไป ภาคธุรกิจเติบโตขึ้น และมีผลกระทบต่อสังคมมาก และภาคประชาชนหรือสังคมก็มีบทบาทมากขึ้น หลักการเรื่องการปกครอง (Governing) โดยรัฐ ลักษณะใช้อำนาจจากบนลงล่างก็ไม่เพียงพอ เพราะอำนาจไม่ได้อยู่ที่รัฐบาลเท่านั้น แต่อยู่ที่ภาคธุรกิจและภาคสังคมด้วย จึงมีการนำคำว่า Governance เข้ามาใช้แทน Governing เพื่อจะให้ความหมายกว้าง และถูกต้องมากกว่า Governing

ในสังคมสมัยใหม่ คงจะต้องคำนึงถึง ไตรภาคี คือภาครัฐ ภาคธุรกิจ และภาคสังคม ในการอภิบาลสังคม

รูปที่ ๕. ไตรภาคีในการอภิบาลสังคม

ทั้งภาครัฐบาลและธุรกิจ ต้องมีความโปร่งใส จึงจะถูกตรวจสอบได้ และเมื่อมีความโปร่งใสถูกตรวจสอบได้ จึงจะตั้งอยู่ในความถูกต้อง (ธรรมะ หรือ Good) สังคมต้องเข้มแข็งจึงจะทำให้รัฐและธุรกิจโปร่งใส

Good Governance จึงประกอบด้วย

- รัฐโปร่งใส
- ธุรกิจโปร่งใส
- สังคมเข้มแข็ง

จะแปลว่า สังคมธรรมาภิบาล ก็ได้ แต่ก็ยาวไป ให้สั้นก็เหลือ ธรรมาภิบาล หรือ ธรรมบาล คือแทนที่จะเป็นรัฐบาลซึ่งเน้นที่รัฐเท่านั้น แต่ธรรมบาลหมายถึงการดูแลความถูกต้องทั้งหมด

ในแผน ๘ ใช้คำว่าประชารัฐ หมายถึงประชาชนและรัฐร่วมกัน

อีกคำหนึ่งที่ คุณธีรยุทธ บุญมี นำมาประชาสัมพันธ์ก็คือ ธรรมรัฐ

ก็คงต้องช่วยกันเสนอหลายๆ คำเพื่อให้สังคมเลือกใช้ไปจนกว่าจะลงตัว

๗

ยุทธศาสตร์พุ่งเป้าที่

สังคมเข้มแข็ง

(สังคมสันติประชาธรรม)

เนื่องจากสังคมเข้มแข็ง หรือประชาสังคม (Civil Society) เป็นรากฐานให้เศรษฐกิจดี การเมืองดี และศีลธรรมดี ยุทธศาสตร์ชาติจึงควรพุ่งเป้าหรือโฟกัสไปที่การสร้างความเป็นประชาสังคม คำที่ใช้เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้มีหลายคำ เช่น

- สังคมเข้มแข็ง
- ประชาสังคม
- สังคมประชาธรรม
- สังคมสันติประชาธรรม
- ความเป็นชุมชน
- ประชาคม
- ทุนทางสังคม (social capital)

เอามาใช้ในแง่มุมมองและในท่วงท่าลีลาของการพูดต่างๆ กัน ข้อสำคัญเราจะต้องทำความเข้าใจเรื่องทุน ว่าทุนไม่ได้มีแต่ทุนที่เป็นเงินเท่านั้น แต่มีทุนทางอื่นๆ อีกด้วย เช่น

- ทุนทางสังคม
- ทุนทางวัฒนธรรม
- ทุนทางสิ่งแวดล้อม

ในการพัฒนาเศรษฐกิจที่แล้วมา เราไปเค้นทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางสิ่งแวดล้อม ให้มาเป็นเงินก้อนใหญ่ในมือคนจำนวนน้อย ทุนถ้าอยู่เป็นเงินย่อมถูกขโมย หรือระเหิดไปได้ง่าย แต่ถ้าทุนนั้นอยู่ในรูปทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสิ่งแวดล้อม แล้ว ก็จะเป็นของเราจริงๆ ไม่มีใครขโมยไปได้ และยังเป็นฐานให้ภาคทรัพย์เพิ่มพูนขึ้นด้วยความมั่นคง

ทุนทางสังคม หมายถึง ความเป็นกลุ่มก้อนทางสังคม การมีการศึกษาดี การมีวัฒนธรรม การมีความซื่อสัตย์สุจริต การมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม การมีประสิทธิภาพในการทำงาน การมีการเมืองและระบบราชการที่ดี

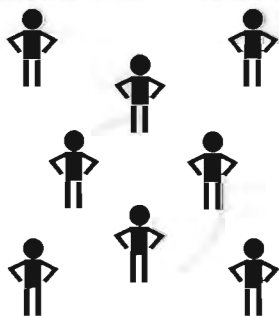
ทุนทางสังคมดังกล่าว เป็นฐานให้เศรษฐกิจดี ประเทศใดมีทุนทางสังคมดังกล่าวมาก เศรษฐกิจย่อมดี ญี่ปุ่นและสิงคโปร์ เป็นตัวอย่างของประเทศที่มีลักษณะใกล้เคียงกับที่กล่าวถึงข้างต้น จึงมีเศรษฐกิจดีกว่าประเทศที่ด้อยในทุนทางสังคม

คำว่าทุนทางสังคมนี้ใกล้เคียงหรือตรงกับสังคมเข้มแข็ง

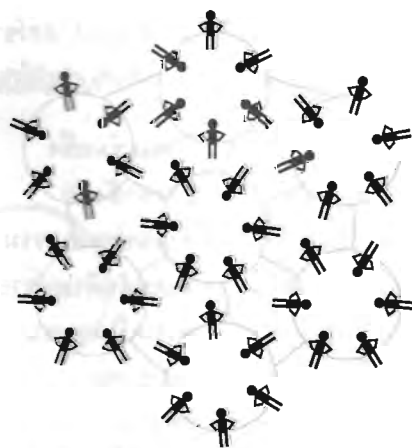
ลักษณะที่สำคัญของสังคมเข้มแข็งคือ มีการรวมกลุ่ม หรือความเป็นกลุ่มก้อนทางสังคม

ก. สังคมที่สัมพันธ์เชิงอำนาจทางตั้ง (สังคมอ่อนแอ)

ข. สังคมตัวใครตัวมัน (สังคมอ่อนแอ)

ค. สังคมที่มีการรวมกลุ่มมีความเป็นชุมชน (สังคมเข้มแข็ง)

รูปที่ ๖. แสดงลักษณะสังคมอ่อนแอ (ก และ ข) กับสังคมเข้มแข็ง (ค)

ที่จริงการรวมกลุ่ม หรือความเป็นกลุ่มก้อนเป็นธรรมชาติของสรรพสิ่ง ทั้งสิ่งมีชีวิต และสิ่งไม่มีชีวิต

โปรตอน นิวตรอน และอิเล็กตรอน มารวมกลุ่มกันเกิดเป็นธาตุต่างๆ อะตอมของธาตุต่างๆ มารวมกลุ่มเกิดเป็นโมเลกุลหรืออนุของสารต่างๆ อนุของสารต่างๆ มารวมกลุ่มกันเกิดเป็นก้อนเมฆ เกร็ดหิมะ ภูเขา หรือเป็นสิ่งมีชีวิต เช่น ต้นไม้ สัตว์ สิ่งมีชีวิตมารวมกลุ่มกัน เช่น ผึ้งปลา ผึ้งนก ผึ้งผึ้ง และในครั้งโบราณมนุษย์ก็อยู่รวมกลุ่มกัน ไม่ว่าในสังคมมนุษย์ดึกดำบรรพ์ที่ทำการล่าสัตว์ หรือสังคมเกษตรกรรม

เพราะการรวมกลุ่มทำให้เกิดความมั่นคง (Stable)

โปรตอน นิวตรอน และอิเล็กตรอน เมื่อมาจับยึดกันเป็นกลุ่มมีความมั่นคงกว่าอยู่เดี่ยวๆ

สัตว์ที่อยู่เป็นฝูงมีโอกาสรอดชีวิตมากกว่าถ้าอยู่เดี่ยวๆ มนุษย์ก็เช่นเดียวกัน

ถ้าเราเดินทางคนเดียว เราจะเครียด ไม่รู้ว่าจะพลาดเวลารถไฟหรือเครื่องบินหรือไม่ หลงทางหรือเปล่า ใครจะขโมยของ หรือทำร้ายเราหรือเปล่า

แต่ถ้าเดินทางเป็นกลุ่มจะสบายใจกว่ากันมาก เพราะช่วยกันดูแลปกป้องคุ้มครองซึ่งกันและกัน

การรวมกลุ่มช่วยให้เกิดความมั่นคง ความสุข ความปลอดภัย และทำอะไรก็สำเร็จได้ง่าย มนุษย์ในสังคมเกษตรก็อยู่รวมกลุ่มกันเป็นชุมชน ชุมชนมีความยั่งยืนยาวนานเป็นพันๆ ปี จนกระทั่งความเป็นชุมชนสลายไปด้วยการพัฒนาสมัยใหม่

สังคมสมัยใหม่ขาดการยึดโยงกันเป็นสังคม เป็นสังคมที่มนุษย์ฉีกขาดจากกันไป หรือเป็นการแตกกระจายทางสังคม (social disintegration) การแตกกระจายผิดธรรมชาติที่พยายามกระจุก ดังกล่าวข้างต้น การแตกกระจายทางสังคมนำมาซึ่งความเครียด ความทอดทิ้ง เพิ่มต้นทุนและลดประสิทธิภาพ นำไปสู่ปัญหาทางเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และสุขภาพ มนุษย์ทั่วโลกมีความเครียด และไร้ความสุข ทำให้หันไปหายาเสพติด ฆ่าตัวตาย และความรุนแรงต่างๆ

ในปัจจุบันได้มีการรื้อฟื้นความสนใจเรื่องความเป็นชุมชน หรือความเป็นประชาคมกันขึ้นมาใหม่ จนกระทั่งเรื่องประชาสังคม (civil society) เป็นกระแสใหญ่ของโลกอย่างหนึ่ง และจะใหญ่มากขึ้นจนในศตวรรษที่ 21 จะเป็นกระแสใหญ่ที่สุด และมองกันว่าโลกในอนาคตจะเป็นโลกของ

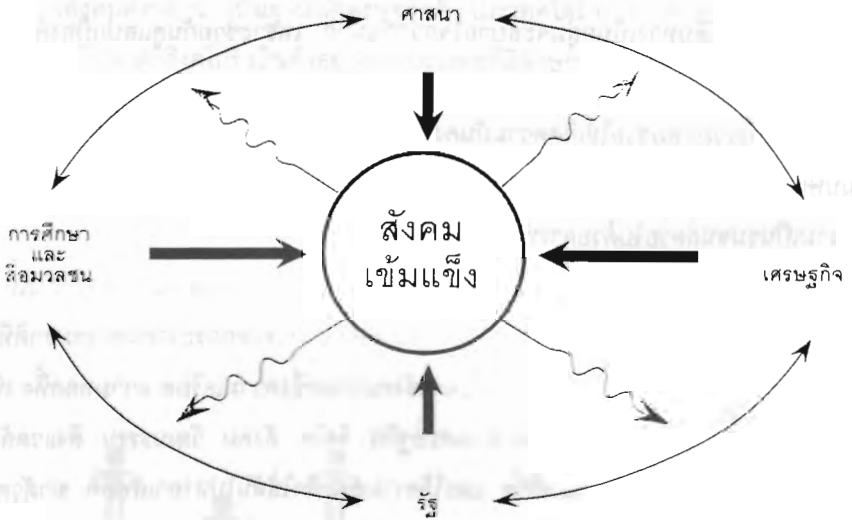
ความเป็นชุมชน* ซึ่งเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกันทั่วโลก ขณะนี้ก็ตระหนักกันมากขึ้นเรื่อยๆ ว่าจะสนใจเฉพาะทุนที่เป็นเงินเท่านั้นไม่ได้ แต่ทุนทางสังคม (social capital) มีความสำคัญอย่างยิ่งยวด ที่จะต้องทะนุบำรุงให้เข้มแข็ง เพราะจะเป็นฐานให้เศรษฐกิจดี การเมืองดี และศีลธรรมดี ดังกล่าวแล้ว

ในเมื่อสังคมเข้มแข็ง หรือ ทุนทางสังคมเป็นฐานของการพัฒนาอื่นๆ ยุทธศาสตร์ชาติจึงควรพุ่งเป้าไปที่การสร้างสังคมเข้มแข็ง หรือสร้างทุนทางสังคม

๘

การพัฒนาทุกด้านมุ่งสร้างสังคมเข้มแข็ง

เนื่องจากสังคมเข้มแข็งเป็นฐานให้การพัฒนาอย่างอื่นดี การพัฒนาทุกด้าน นอกจากเรื่องอื่นๆ แล้ว ควรจะมุ่งส่งเสริมให้สังคมเข้มแข็ง (รูปที่ ๗)

รูปที่ ๗. งานพัฒนาทุกด้านควรมุ่งส่งเสริมสังคมเข้มแข็ง สังคมเข้มแข็งจะมีผลย้อนกลับให้วงอื่นๆ ด้านดีขึ้น

* "A World Waiting To Be Born : Civility Rediscovered" Scott Peck, 1993

เมื่อสังคมเข้มแข็งก็จะเป็นฐานให้เศรษฐกิจดี การเมืองดี การเรียนรู้ หรือการศึกษาดี และศีลธรรมดี

แต่ถ้างานภาครัฐก็ดี ภาคการศึกษาและสื่อมวลชนก็ดี ภาคศาสนาก็ดี และภาคเศรษฐกิจก็ดี ไม่ส่งเสริมหรือกลับทำลายความเข้มแข็งของชุมชน อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน สังคมก็จะขาดฐาน ทุกอย่างก็จะทรุดหรือสลายลง ศีลธรรมก็ไม่เกิด ทั้งๆ ที่พระพยายามสอนให้คนทำดีเท่าไรๆ ก็ตาม

ฉะนั้น ทุกภาค ทั้งภาครัฐ ภาคการศึกษาและสื่อมวลชน ภาคศาสนา และภาคธุรกิจ ควรทำความเข้าใจเรื่องสังคมเข้มแข็ง เข้ามามีส่วนส่งเสริมสนับสนุนให้สังคมเข้มแข็ง สร้างเครื่องวัดว่าที่ เรียกว่าสังคม เข้มแข็งวัดได้อย่างไร รัฐบาลต้องเข้ามาทำความเข้าใจเรื่องนี้ สร้างยุทธศาสตร์สังคมเข้มแข็งให้เป็น ยุทธศาสตร์ชาติ ติดตามกำกับให้การงบประมาณ และการตรวจสอบเป็นไปเพื่อสังคมเข้มแข็ง

๘

ความเป็นชุมชน - ความเป็นประชาคม ฐานรากของสังคม

ต้นไม้ต้องมีราก สิ่งก่อสร้างต้องมีฐาน ฉันทใด สังคมที่จะเติบโตมั่นคงก็ต้องมีฐานราก ต้นไม้ที่ราก อ่อนแอ หรือตึกที่ฐานไม่แน่นหนาแข็งแรง ย่อมหักโค่นหรือทรุดหรือพังทลายลง เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๖ โรงแรมรอยัลพลาซ่าที่นครราชสีมาถล่ม คนตายกว่าร้อยคน ที่ถล่มเพราะไปตกแต่งเพิ่มเติมส่วนข้างบนเพิ่มขึ้นๆ เกิดสภาพหนักบน-อ่อนล่าง ตึกก็ทรุดและพังลง

สังคมไทยก็เหมือนโรงแรมรอยัลพลาซ่า

คือหนักข้างบน แต่ข้างล่างอ่อนแอ และถูกบ่อนเซาะให้อ่อนแอ ด้วยโครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม ระบบราชการ ระบบการศึกษา ระบบเศรษฐกิจ ระบบสื่อสาร ทั้ง ๕ ประการนี้เป็นพลังรุนแรงที่ละเลย และทำให้ฐานรากของสังคมอ่อนแอ เพราะฉะนั้น วิกฤตเศรษฐกิจสังคมไทย ตามที่กล่าวถึงในตอนที่ ๒ จึงเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่พ้น เพราะเป็นอาการของการทรุด และการพังทลายของโครงสร้างของสังคมไทย

ฉะนั้น วิกฤตทางเศรษฐกิจสังคมไทยจึงแก้ไม่ได้ด้วยการพยายามแก้ไขเรื่องข้างบนเท่านั้น ตราบใดที่ไม่ทำให้พื้นฐานของสังคมเข้มแข็งก็จะพังทลายอย่างช้าๆ

ระบบเศรษฐกิจต้องทำให้พื้นฐานหรือฐานรากของสังคมเข้มแข็ง เรียกว่า เศรษฐกิจพื้นฐาน

สังคมเข้มแข็งทำให้เศรษฐกิจเข้มแข็ง

เศรษฐกิจจะเข้มแข็งยั่งยืนต้องทำให้สังคมเข้มแข็ง

สังคมเข้มแข็งเป็นปัจจัยให้เศรษฐกิจเข้มแข็ง ดังกล่าวแล้วในตอน ๓ เมื่อนึกถึงเศรษฐกิจ ต้องนึกถึงสังคม เพราะสังคมเป็นปัจจัยให้เศรษฐกิจเข้มแข็ง ต้องคิดอย่างเชื่อมโยงหรือบูรณาการเสมอ แต่เรามักรู้และคิดอย่างแยกส่วน เพราะการศึกษาเป็นการศึกษาแบบแยกส่วน การพัฒนาเศรษฐกิจแบบแยกส่วนจะนำไปสู่ความตึบตัน และวิกฤตเสมอ

ถ้าจะทำเรื่องเศรษฐกิจพื้นฐานก็ต้องเข้าใจความเป็นชุมชน เพราะชุมชนเป็นรากฐานของสังคม

เมื่อพูดถึงชุมชน นักเศรษฐศาสตร์บางคนจะกล่าวไว้ในสังคมสมัยใหม่ ชุมชนไม่มีแล้วหรือบางคนบริภาษผู้ที่พูดเรื่องชุมชน เป็นความจริงที่การพัฒนาสมัยใหม่ทำลายความเป็นชุมชนลงจนเกือบหมดสิ้น แต่เนื่องจากมนุษย์ขาดความเป็นชุมชนไม่ได้ ความเป็นชุมชนจึงกำลังเกิดขึ้นใหม่ ขณะนี้หนังสือและบทความที่ว่าด้วยเรื่องประชาสังคม (civil society) เต็มไปหมด ประชาสังคมคือสังคมที่เต็มไปด้วยความเป็นชุมชน ความเป็นชุมชนในที่นี้ไม่ได้แปลว่า คือการดึงสังคมไปสู่ชุมชนแบบบุพกาลหรือโบราณ แต่คือ ความเป็นชุมชนในบริบทของสังคมสมัยใหม่

ความเป็นชุมชนอยู่ที่ความร่วมมือกัน

การที่มีคนเยอะๆ แต่ไม่มีอะไรร่วมกันก็ไม่เรียกว่ามีความเป็นชุมชน ถึงตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กัน เช่น ชะชั้นกลางในกรุงเทพฯ ถ้าไม่มีอะไรร่วมกันก็ไม่ถือว่ามีความเป็นชุมชน

ชุมชน หมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่ง มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความพยายามทำอะไรร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำซึ่งรวมถึงการติดต่อสื่อสาร (Communicate) กัน

(Community ต้อง Communicate)

คำว่า ชุมชนในภาษาอังกฤษ ใช้คำว่า Community คำเดียวกันบางครั้งใช้คำว่าประชาคม เช่น ประชาคมยุโรป (European Community) คำว่าชุมชนจึงใช้กับกลุ่มคนขนาดเล็กไม่กี่คนไปจนถึงกลุ่มขนาดใหญ่ หรือทั้งโลก เช่น ชุมชนโลก (World Community) ที่เราใช้กันหลวมๆ ก็คือชุมชนใช้กับขนาดค่อนข้างเล็ก ประชาคมหมายถึงชุมชนค่อนข้างใหญ่ เช่น ประชาคมจังหวัด ประชาคมตำบล แต่ไม่แน่นอนตายตัว สุดแต่ความเหมาะสม

ตามคำจำกัดความข้างบน ความเป็นชุมชนอาจเกิดขึ้นในสถานที่และสถานการณ์ต่างๆ

เช่น

- ความเป็นชุมชนในครอบครัว
  - ความเป็นชุมชนในที่ทำงาน
  - ความเป็นชุมชนวิชาการ (academic community)
  - ความเป็นชุมชนสงฆ์
  - ความเป็นชุมชนทางอากาศ เนื่องจากรวมตัวกันโดยใช้วิทยุติดต่อสื่อสารกัน
  - ความเป็นชุมชนทางอินเทอร์เน็ต
- เป็นต้น

ความเป็นกลุ่มก้อน หรือความเป็นชุมชน ทำให้กลุ่มมีศักยภาพสูงมาก เพราะเป็นกลุ่มก้อนที่มีวัตถุประสงค์ร่วม มีความรัก มีการกระทำร่วมกัน และมีการเรียนรู้ร่วมกัน

คนจำนวนมากที่ไม่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน ไม่รักกัน ไม่ทำอะไรร่วมกัน ไม่เรียนรู้ร่วมกัน ก็ไม่มีพลังที่จะแก้ปัญหาใดๆ

จึงควรพิจารณาคุณลักษณะของความเป็นชุมชนอีกครั้งหนึ่งว่า ลักษณะดังนี้

- มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน
- มีความเอื้ออาทรต่อกัน
- มีการกระทำร่วมกัน
- มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ

จะทำให้เกิดพลังของกลุ่มก้อนมากเพียงใด แต่นั่นยังไม่พอ ในความเป็นชุมชนยังมีอีก ๒ มิติที่ ไม่ล่อออกมาคือ

จิตวิญญาณ สำหรับผู้ที่ไม่เข้าใจ พอให้อ่านกลับไปอ่านเรื่องการอุบัติงเกิด (emergence) ในตอน ๔ ว่าสังขาร (formation) ทำให้เกิดจิตวิญญาณ การรวมตัวเป็นกลุ่มก้อน (formation) หรือสังขาร ทำให้ความมีจิตวิญญาณ หรือจิตวิญญาณของกลุ่มเกิดขึ้น จิตหรือวิญญาณหรือจิตวิญญาณของกลุ่มไปมีอิทธิพลต่อความรู้สึกและพฤติกรรมของกลุ่ม ทำนองเดียวกับที่จิตมีอิทธิพลต่อความรู้สึก และพฤติกรรมของเรา

ความมีจิตวิญญาณ (spirituality) ของกลุ่มก่อให้เกิดความปีติ ความสุขอย่างล้นเหลือ และเกิดพลังอย่างมหัศจรรย์ ความเป็นชุมชนจึงมีพลังแห่งการเยียวยา (healing power) ที่ทำให้มีความสุข และสุขภาพดี ขอให้จำประเด็นนี้ไว้ด้วย ในการทำความเข้าใจเรื่องชุมชน

การเกิดขึ้นของผู้นำตามธรรมชาติและการจัดการ ในการแต่งตั้ง และการเลือกตั้งมักไม่ได้ผู้นำที่แท้จริง เพราะขาดความรู้ที่แท้จริง แต่มีอำนาจเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ในกระบวนการร่วมคิด ร่วมทำ หรือกระบวนการชุมชน ความเป็นผู้นำจะผุดบังเกิด (emerge) ออกมา ถ้าไม่ผ่านกระบวนการร่วมคิดร่วมทำก็ไม่รู้ว่าใครมีความเป็นผู้นำ และบุคคลอื่นๆ ก็ไม่รู้ตัวเองด้วย กระบวนการเกิดความ เป็นชุมชนทำให้สภาวะผู้นำไหลออกมา ผู้นำตามธรรมชาติจะมีลักษณะดังนี้

- มีปัญญา
- เป็นคนเห็นแก่ส่วนรวม
- เป็นคนติดต่อสื่อสารกับคนอื่นได้ดี
- เป็นที่ยอมรับของสมาชิกทั้งหมด

ผู้นำตามธรรมชาติจะมีหลายคน แล้วแต่เป็นผู้นำในเรื่องอะไร และมีทั้งหญิงและชาย ในกระบวนการธรรมชาติ ผู้นำมักจะเป็นหญิงมากกว่าชาย ในเรื่องอำนาจจึงจะเป็นชายมากกว่าธรรมชาติกับเพศหญิงหรือความเป็นแม่จะคู่กัน ในสายอำนาจมักจะมีผู้นำคนเดียวและทำลายความเป็นผู้นำของคนอื่น เพราะกลัวจะเป็นคู่แข่ง อย่างนี้องค์กรจะอ่อนแอและไม่ยั่งยืน เมื่อผู้นำที่ดีล้มหายตายจาก ถูกย้าย หรือเปลี่ยนแปลง ความดีขององค์กรนั้นก็หายไปเพียงชั่วข้ามคืน

แต่ในความเป็นชุมชน ที่ผู้นำตามธรรมชาติ และมีหลายคนทั้งหญิงและชายนั้น องค์กรจะอยู่ในฐานะที่ดี มีการจัดการ มีความต่อเนื่องและยั่งยืน

ฉะนั้น ความเป็นชุมชนที่มีลักษณะ ๔ ประการ ดังกล่าวข้างต้น คือ

- มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน
- มีความเอื้ออาทรต่อกัน
- มีการกระทำร่วมกัน
- มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ

มีสิ่งซึ่งผุดบังเกิด (emerge) ออกมาจากองค์ประกอบดังกล่าวอีก ๒ อย่าง คือ

- ความมีจิตวิญญาณ

- ผู้นำตามธรรมชาติ และการจัดการ

ข้อสำคัญสำหรับผู้ที่จะไปส่งเสริมความเป็นชุมชนต้องจำไว้อย่างหนึ่ง คือ ผู้นำตามธรรมชาติโผล่ขึ้นมาจากกระบวนการร่วมคิดร่วมทำ ฉะนั้น อย่าไปแต่งตั้งผู้นำ หรือสั่งให้มีการเลือกตั้งประธานกลุ่ม จะทำให้การเกิดความเป็นชุมชนหยุดชะงัก แต่ควรส่งเสริมกระบวนการ ตรงนี้ต้องใจเย็นสักนิด กระบวนการกลุ่มอาจใช้เวลา ๓-๔ เดือน แล้วจะปรากฏผู้นำตามธรรมชาติขึ้นมาเอง

ความเป็นชุมชนแก้ปัญหาได้ทุกชนิด ทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมือง และสุขภาพ

สำหรับผู้ที่ไม่เคยสัมผัสกับเรื่องนี้ ก็จะไม่เชื่อ ควรจะไปศึกษาจนู้เห็นได้ด้วยตนเอง (สันติปฏิรูป) ในที่นี้จะยกตัวอย่างเพียงเล็กน้อย

ที่อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง ชาวประมงมุสลิมยากจนไม่มีอะไรจะกิน เพราะผู้มีอิทธิพลมาตัดป่า ชายเลนไปเผาถ่าน และเอาเรือใหญ่มาลากอวนรุนชนิดชายฝั่ง (ซึ่งผิดกฎหมาย) ครูดเอาหญ้าทะเลไปด้วย เมื่อสิ่งแวดล้อมคือป่าชายทะเลและหญ้าทะเลถูกทำลาย กุ้ง หอย ปู ปลา ก็ไม่มีที่อาศัย มีผลกระทบเศรษฐกิจชาวประมง คือไม่มีพอกิน เดือดร้อนยิ่งนัก ในชนบทสิ่งแวดล้อมกับเศรษฐกิจของชาวบ้านเป็นของคู่กัน การแย่งชิงสิ่งแวดล้อมโดยผู้มีอิทธิพลรุนแรงมาก ชาวบ้านแต่ละคนไม่มีกำลังพอที่จะต่อสู้กับความไม่ถูกต้อง และทางราชการมีข้อจำกัดมากในการประยุกต์ใช้กฎหมาย ความยากจน และการแย่งชิงทรัพยากรในชนบทก่อให้เกิดความบีบคั้นต่อชาวบ้านอย่างหนัก รอวันระเบิดเป็นความรุนแรง แต่ที่สิเกา เมื่อชาวบ้านรวมตัวกัน สามารถดูแลรักษาหญ้าทะเลไว้ได้ กุ้ง หอย ปู ปลา ก็กลับมาบริบูรณ์อย่างเดิม ชาวบ้านหลุดพ้นจากความอดอยาก และมีความสุข ขณะนี้ชุมชนที่สิเกาสามารถดูแลรักษาทรัพยากรชายฝั่งทะเลอันดามัน ชายหาดขึ้นไปที่เห็นและลงไปข้างใต้มากขึ้นทุกที

ที่ดอยสามหมื่น จังหวัดเชียงใหม่ กรมป่าไม้ไปส่งเสริมการรวมตัวของชาวบ้านเพื่อดูแลรักษาป่า ผู้มีอิทธิพลจะขึ้นไปตัดไม้ มีทั้งรถ เลื่อย เงิน ปืน เครื่องมือสื่อสาร ยากที่ใครจะต้านทานและรักษาป่าไว้ได้ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่ดี ๆ ถูกฆ่าตาย และมาตัวตายไปหลายคนแล้ว เพราะความบีบคั้นที่ไม่มีทางออก แต่ที่ดอยสามหมื่น เมื่อผู้มีอิทธิพลขึ้นไปจะตัดไม้เจอชาวบ้าน 1,000 คน รวมตัวกันดูแลรักษาป่าอยู่ ความชั่วก็หยุด ทำต่อไปไม่ได้ ชุมชนที่รวมตัวกันเข้มแข็งจะเป็นเครื่องหยุดยั้งอิทธิพลที่ทำลายสังคม การที่ประเทศไทยจะรักษาป่าไม้ไว้ได้ และดูแลให้เพิ่มพูนมีอยู่

ทางเดียวเท่านั้น คือส่งเสริมการรวมตัวของชาวบ้าน เกิดชุมชนหรือสังคมที่เข้มแข็ง เมื่อชุมชนอนุรักษ์ทรัพยากรไว้ได้ ก็จะเป็นประโยชน์ต่อการยังชีพของชาวบ้านพร้อมกันไป ดังกรณี สีเกา ดังกล่าวข้างบน

ที่ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน ชุมชนรวมตัวกันรักษาป่าไว้ ๒๐,๐๐๐ ไร่ ทำมา ๒๓ ปี แล้ว เป็นป่าไม้เบญจพันธุ์ที่หนาแน่น และสวยงามมาก ชาวบ้านแต่ละคนไม่มีทางรักษาป่าไว้ได้ แต่เมื่อรวมตัวกันเป็นชุมชน สามารถดูแลรักษาป่าได้ถึง ๒๐,๐๐๐ ไร่ ทำให้ต้นน้ำลำธารกลับคืนมา

ชมรมแม่หม้าย ที่ดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ โรคเอดส์ก่อให้เกิดการล้มหายตายจาก พ่อตาย แม่ตาย มีแม่หม้ายเอดส์ กำพร้าเอดส์ เจ็บป่วยทั้งทางกาย ทางจิต และทางสังคม แต่เมื่อแม่หม้ายเอดส์ที่ดอยสะเก็ดฮึดสู้ รวมตัวกันเป็นชุมชนแม่หม้ายดอยสะเก็ด ทำให้มีกำลังใจ หายกลัว ไม่มีปมด้อย กลับทำตัวให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ความเป็นชุมชนมีประโยชน์ต่อสุขภาพ และการแก้ปัญหาสุขภาพยิ่งนัก ปัญหาสุขภาพพวมกายไม่มีคำตอบเลย นอกจากชาวบ้านจะรวมตัวกันเป็นชุมชน และปกป้องรักษาสุขภาพของตัวเอง

ที่โรงพยาบาลบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร อันเป็นโรงพยาบาลของรัฐ แต่ทำงานร่วมกับชุมชน ผู้นำชุมชนเข้ามาดูแลทุกขบวนการของแพทย์ พยาบาล ช่วยสร้างตึกให้ และช่วยแก้ปัญหาต่างๆ แพทย์ พยาบาล มีความสุข โรงพยาบาลมีคุณภาพและประสิทธิภาพ ชาวบ้านทั้งอำเภอได้รับบริการที่พึงพอใจใกล้บ้านของตนเอง เมื่อก่อนต้องไปไกลๆ และลำบากมาก

ที่อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา คุณอัมพร ต้วงปาน และครูชบ ยอดแก้ว ได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านรวมตัวกันตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ มีการออมเงิน ให้สมาชิกไปทำอาชีพ ผลประโยชน์ครึ่งหนึ่งนำมาจัดสวัสดิการการศึกษา การเจ็บป่วย และการตาย เมื่อชุมชนสามารถจัดการกองทุนของเขาได้ จะช่วยให้เขาเข้มแข็งมาก เครือข่ายกองทุนที่ครูชบเกี่ยวข้องด้วยในจังหวัดสงขลา มีกว่า ๒๕๐ กองทุน มีสมาชิก ๖๐,๐๐๐ คน มีเงินหมุนเวียนกว่า ๓๗๐ ล้านบาท กองทุนชุมชนในชื่ออื่นๆ เช่น ธนาคารหมู่บ้าน เครดิตยูเนียน ก็ยังมีอีกมาก และกำลังเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

ที่โรงพยาบาลอุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น นายแพทย์อภิสิทธิ์ และแพทย์หญิงทานทิพย์ อารวงวารงูร ได้ส่งเสริมการรวมตัวของชาวบ้านใน ๔๑ หมู่บ้าน ทำเกษตรผสมผสาน

ปรากฏกว่าชาวบ้านลุดหนี่ มีเงินออม กินอ้ม นอนหลับ สุขภาพดี มีผู้นำชุมชนเกิดขึ้นกว่า ๑๐๐ คน ต้นไม้เพิ่มขึ้น ๒๐๐,๐๐๐ ต้น คน สังคม และธรรมชาติปรับสู่ภาวะสมดุล

ที่กล่าวมานี้เป็นตัวอย่างเพียงส่วนน้อย เพื่อแสดงให้เห็นว่าความเป็นชุมชน หรือสังคมเข้มแข็ง สามารถแก้ปัญหาเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม สุขภาพ และจะทำให้เกิดพลังทางการเมืองของประชาชนต่อไป

ความเป็นชุมชนมีความสำคัญต่อการฟื้นฟูบูรณะเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ปานนี้ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจึงเน้นเรื่องชุมชน และประชาคม ในรัฐธรรมนูญฉบับปฏิรูปการเมือง (พ.ศ. ๒๕๔๐) มีหลายมาตรากำหนดไว้เพื่อความเข้มแข็งของชุมชน เช่น

มาตรา ๔๕ บัญญัติเรื่องการรวมตัวกันเป็นชุมชนในชื่อต่างๆ

มาตรา ๔๖ บัญญัติเรื่องสิทธิชุมชน

มาตรา ๖๙ กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น

มาตรา ๘๐ บัญญัติว่ารัฐต้องเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

จึงควรทำความเข้าใจเรื่องชุมชน และประชาคม และนำมาเป็นฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง หรือเศรษฐกิจชุมชน หรือเศรษฐกิจพื้นฐาน

๑๐

เศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจพื้นฐาน

เศรษฐกิจชุมชน

ถ้าสังคมไทย ทำความเข้าใจเรื่องเศรษฐกิจพื้นฐานกันอย่างทั่วถึง เราสามารถขจัดความยากจนของคนทั้งประเทศ พร้อมๆ กับสร้างฐานทางสังคมและธรรมชาติแวดล้อมให้ฟื้นฟูบูรณะเพิ่มพูนขึ้นเต็มประเทศ ความเข้มแข็งที่พื้นฐาน ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม จะส่งผลให้การพัฒนาเศรษฐกิจในระดับบนมั่นคงและยั่งยืน

เศรษฐกิจพื้นฐาน หรือเศรษฐกิจชุมชน หรือเศรษฐกิจพอเพียง ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชดำรัสถึง เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๔๐ มีความคล้ายคลึงกัน หรือเหมือนกัน

เศรษฐกิจพื้นฐาน หมายถึงเศรษฐกิจที่คำนึงถึงการทะนุบำรุงพื้นฐานของตัวให้เข้มแข็ง ทั้งทางสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ พื้นฐานของสังคมก็คือชุมชน เพราะฉะนั้นเศรษฐกิจพื้นฐานกับเศรษฐกิจชุมชน คืออย่างเดียวกัน

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึงพอเพียงสำหรับทุกคน มีธรรมชาติพอเพียง มีความรักพอเพียง มีปัญญาพอเพียง เมื่อทุกอย่างพอเพียงก็เกิดความสมดุล จะเรียกว่า**เศรษฐกิจสมดุล**ก็ได้ เมื่อสมดุลก็เป็นปกติ สบาย ไม่เจ็บไข้ ไม่วิกฤต เศรษฐกิจพื้นฐานกับเศรษฐกิจชุมชนล้วนมุ่งไปสู่เศรษฐกิจสมดุลทั้งสิ้น จึงเป็นเศรษฐกิจพอเพียง

ข้อสำคัญ เมื่อพูดถึงเศรษฐกิจพื้นฐานต้องไม่มองเรื่องเศรษฐกิจแบบแยกส่วน แต่เป็นเศรษฐกิจที่อยู่บนความเข้มแข็งของสังคม หรือชุมชน อาศัยการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน เป็นเครื่องมือพัฒนาเศรษฐกิจเชื่อมโยงกับวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม อย่างเป็นบูรณาการ

ลักษณะ ๕ ประการของเศรษฐกิจพื้นฐาน

- เศรษฐกิจพื้นฐานมีลักษณะ ๕ ประการ หรือเบญจลักษณะ ดังนี้
๑. เป็นเศรษฐกิจสำหรับคนทั้งหมด ไม่ใช่เศรษฐกิจที่สร้างความร่ำรวยให้คนส่วนน้อย แต่ทั้งคนส่วนใหญ่ให้ยากจน ช่องว่างทางเศรษฐกิจนำไปสู่ปัญหาทางสังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม อันนำไปสู่ความไม่มั่นคง เศรษฐกิจสำหรับคนทั้งหมดเป็นการสร้างทุนทางสังคม และเป็นพื้นฐานของการพัฒนาทุกชนิด
  ๒. มีพื้นฐานอยู่ที่ความเข้มแข็งของชุมชน ดังได้อธิบายความสำคัญของความเป็นชุมชนมาแล้วในตอนก่อน
  ๓. มีความเป็นบูรณาการ คือไม่ใช่เป็นเรื่องเศรษฐกิจโดด ๆ แต่เชื่อมโยงกับสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม พร้อมกันไป
  ๔. อยู่บนพื้นฐานความเข้มแข็งของตนเองเช่น การเกษตร หน้ดถกรรมไทย อุตสาหกรรม การเกษตร สมุนไพร อาหารไทย การท่องเที่ยว เหล่านี้ล้วนอยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมไทยเป็นจุดแข็งของไทย ที่คนอื่นไม่มี
  ๕. การจัดการและนวัตกรรมต่าง ๆ เพื่อเติมความก้าวหน้าให้แก่เรื่องพื้นฐาน ทำให้มีผลวัดอย่างไม่หยุดนิ่ง

การรวมตัวทำอาชีพต่างๆ

หัวใจของเศรษฐกิจพื้นฐานอยู่ที่การรวมตัวของชาวบ้าน ในการทำอาชีพต่างๆ เช่น เกษตรผสมผสาน ทำให้มีอาหารกินพอเพียงเหลือขาย มีความเป็นป่า เพราะปลูกต้นไม้เป็นร้อยๆ ชนิด ซึ่งรวมถึงสมุนไพร และไม้ยืนต้น ซึ่งสามารถเอามาทำกระดาน กระดานสวยๆ มีตลาดไม่มีที่สิ้นสุด ทั้งในประเทศและต่างประเทศ และตลาดเป็นของผู้ขาย ต้นไม้ต้นหนึ่งถ้ารู้จักทำประโยชน์ จะทำเงินได้ถึง ๑๒,๐๐๐ บาท ในจังหวัดขอนแก่น ที่นายแพทย์อภิสิทธิ์ อารงวรางกูร ส่งเสริมอยู่ใน ๔๑ หมู่บ้าน มีต้นไม้เพิ่มขึ้น ๒๐๐,๐๐๐ ต้น คิดเป็น มูลค่าถึง ๒,๔๐๐ ล้านบาท นายสิทธิพันธ์ ปรัชญพฤทธิ์ เกษตรกรที่อำเภอสะตึก จังหวัดบุรีรัมย์ มีต้นไม้เป็นแสนต้น

การเกษตรผสมผสาน นอกจากทำให้มีอาหารกินอย่างเหลือเฟือ ยังสร้างรายได้ สร้างความเป็นป่า อันเป็นการสะสมทุนทางสิ่งแวดล้อม ประกันความมั่นคงให้ออนาคต

การแปรรูปอาหาร ทุกตำบลควรมีอุตสาหกรรมแปรรูปอาหาร เช่น มีโรงสี มีโรงทำน้ำมะเขือเทศ น้ำผลไม้ ทำหีบห่ออาหาร สำหรับส่งจำหน่ายในตลาดด้วย brand name ของชุมชนที่เชื่อมโยงกับการส่งออก เช่น ทำ Instant ดมยาส่งไปขายทั่วโลก

หัตถกรรม ควรประดิษฐ์สินค้าหัตถกรรมนานาชนิดจากวัตถุดิบที่หาได้ในท้องถิ่น

ธุรกิจ ธุรกิจชุมชน ประกอบด้วย การตั้งปั้มน้ำมัน ขายผลิตผลการเกษตร เช่น อาหารปลอดสารพิษ ผลไม้ ตั้งร้านขายอาหาร ขายสมุนไพร จัดการท่องเที่ยวชุมชน ทุกตำบลควรมีพิพิธภัณฑ์ตำบล

ศูนย์การแพทย์แผนไทย แต่ละตำบลควรมีศูนย์การแพทย์แผนไทยหนึ่งแห่ง มีเกษตรกรที่ได้รับ การฝึกเป็นผู้บริการ เริ่มด้วย ๓ อย่าง คือ ให้บริการนวดแผนไทย ประคบด้วยสมุนไพร จำหน่ายสมุนไพร และยาสมุนไพร ที่พิสูจน์แล้วว่า มีประโยชน์จริง ๒๐-๓๐ ชนิด ศูนย์การแพทย์แผนไทย จะทำให้สามารถประหยัดค่าใช้จ่ายและเพิ่มพูนรายได้ให้ชุมชน

กองทุนชุมชน แต่ละหมู่บ้าน หรือตำบล ควรมีกองทุนหรือธนาคารชุมชน ที่ชาวบ้านรวมตัวกัน ออมทรัพย์ ให้ผู้เฒ่าไปประกอบอาชีพ นำมาลงประโยชน์ที่ใดส่วนหนึ่งไปจัดสวัสดิการให้สมาชิก เช่น การศึกษา การป่วย การตาย ทั้งนี้โดยชาวบ้านเป็นผู้จัดการเอง เมื่อมีกองทุนของตนเอง เช่นนี้ ชุมชนจะเข้มแข็งขึ้นมาก

การรวมตัวกันทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจพื้นฐานเช่นนี้ ถ้าทำกันทุกหมู่บ้าน ทุกตำบล จะขจัดความยากจนได้ทั้งประเทศ พร้อมๆ กับสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เป็นการอนุรักษ์ และพัฒนาวัฒนธรรม อนุรักษ์ และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อมให้มีความเป็นป่า จากการทำเกษตรผสมผสานขึ้นเต็มประเทศ เป็นการเพิ่มพูนทุกๆ ทางพร้อมกัน คือ

- พูนทางสังคม
- พูนทางวัฒนธรรม
- พูนทางสิ่งแวดล้อม
- พูนทางเศรษฐกิจ

เหล่านี้ คือ "โครงสร้างทางศีลธรรม" เมื่อมีโครงสร้างทางศีลธรรม ความมีศีลธรรมก็จะผุดบังเกิด (emerge) (ดูเรื่องการผุดบังเกิดในตอน ๔) คือ การอยู่ร่วมกันด้วยสันติระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม ความมีศีลธรรมที่เกิดขึ้นก็จะไปช่วยให้เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมเพิ่มพูนความดียิ่งขึ้น

ศีลธรรมไม่เกิดโดยมีการสั่งสอนศีลธรรมเท่านั้น แต่จะเกิดขึ้นจากการสร้างโครงสร้างทางสังคมอันเป็นโครงสร้างทางศีลธรรม และทำให้สามารถพัฒนาจิตใจให้สูงยิ่งขึ้นไป

ประชาคมตำบล

จุดยุทธศาสตร์ของเศรษฐกิจชุมชน

ในการสร้างเศรษฐกิจพื้นฐานหรือเศรษฐกิจพอเพียงขึ้นทั่วประเทศ ตำบลควรเป็นจุดยุทธศาสตร์ ทั่วประเทศมีประมาณ ๗,๐๐๐ ตำบล แต่ละตำบลประกอบด้วยประมาณ ๑๐ หมู่บ้าน ที่ตำบลมีสภาตำบล และองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ที่เกิดขึ้นโดยกฎหมาย เป็นนิติบุคคล และมีงบประมาณ

แต่ อบต. ไม่ควรจะทำตัวเป็นองค์กรการปกครอง เพราะแนวทางการปกครองล้ำสมัยแล้ว ถ้ายังขึ้นปกครองก็จะขัดแย้ง และรุนแรง แต่ควรส่งเสริมความเป็นประชาคม ประชาคมตำบลส่งเสริมกิจกรรม เศรษฐกิจพื้นฐานตามที่กล่าวในตอน ๑๐ ข้างต้น

ในตำบลแต่ละตำบลยังประกอบด้วยองค์กร และบุคลากรอื่นๆ อีก ดังต่อไปนี้

- มีวัดประมาณ ๕ วัด
- โรงเรียนประมาณ ๕ แห่ง
- สถานีอนามัย ๑ แห่ง
- พัฒนาการตำบล ๑ คน
- เกษตรตำบล ๑ คน
- หมู่บ้านประมาณ ๑๐ หมู่บ้าน

"ทุนทางสังคม" ในตำบลมีมากพอที่จะสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจพื้นฐานได้ทุกตำบล หากสมาชิกและองค์กรต่างๆ ในตำบลไม่ต่างคนต่างทำ แต่มาร่วมคิดร่วมทำ เกิดความเป็นประชาคมตำบล ที่มุ่งเป้าไปสู่การส่งเสริมกิจกรรมเศรษฐกิจพื้นฐาน ตามที่กล่าวถึงในตอนก่อน ให้ครบทุกหมู่บ้าน

เศรษฐกิจพื้นฐาน ไม่ใช่เป็นเรื่องเศรษฐกิจเท่านั้น แต่เป็นเรื่องสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การศึกษา จิตใจ ศิลธรรม และสุขภาพ พร้อมกันไปในตัว ฉะนั้นทุกฝ่ายไม่ว่าสังกัดองค์กรใด ควรจะเข้ามาร่วมมือกันส่งเสริมเศรษฐกิจพื้นฐาน โดยส่งเสริมให้เกิดประชาคมตำบล ที่ร่วมคิดร่วมทำกิจกรรมเศรษฐกิจพื้นฐาน

เพราะความเคยชินในระบบอำนาจ อบต. จะทำตัวเป็นองค์กรการปกครอง และนำไปสู่ความขัดแย้งรุนแรง เพราะแย่งชิงผลประโยชน์ สมควรที่ฝ่ายต่างๆ โดยเฉพาะกระทรวงมหาดไทย จะริบทำลายความเข้าใจความเป็นประชาคมตำบล และการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อส่งเสริมให้ อบต. เปลี่ยนทรศนะจากการใช้อำนาจไปสู่การร่วมสร้างประชาคมตำบลและเศรษฐกิจชุมชน

การส่งเสริมให้มี "ประชาคมอำเภอ" โดยมีตัวแทนจาก อบต. ทุกตำบลเข้าร่วมด้วย จะช่วยลดการใช้อำนาจแหวดิงของ อบต. ลง

เศรษฐกิจพอเพียง หรือเศรษฐกิจชุมชนโดยประชาคมตำบลนี้ ควรได้รับการส่งเสริมสนับสนุน ๑๐ ประการด้วยกัน ดังจะได้กล่าวในตอนต่อไป

วิธีการ ๑๐ ประการ ในการสนับสนุนเศรษฐกิจพอเพียง (ธรรมนูญแห่งเศรษฐกิจพอเพียง)

ทรัพยากรทั้งของรัฐและเอกชน มีมากเกินไปที่จะสนับสนุนให้ชุมชน และเศรษฐกิจชุมชน
เข้มแข็งทั่วประเทศ แต่ทรัพยากรเหล่านี้ใช้ไปอย่างกระจัดกระจายไม่เป็นระบบ และไม่โฟกัสไปสู่
ความเข้มแข็งของชุมชน

ต่อไปนี่คือการให้ทรัพยากรอย่างเป็นระบบ และโฟกัสไปสู่การสนับสนุนความเข้มแข็งของ
ชุมชน และเศรษฐกิจชุมชน (ดูรูปที่ ๘)

รูปที่ ๘. ธรรมนูญแห่งเศรษฐกิจพอเพียง
(พลังแห่งการขับเคลื่อนวิสาหกิจ ดูนิตตอนที่ ๑๓)

๑. นโยบาย และกระแสสังคม

เนื่องจากเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน และเศรษฐกิจชุมชนเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่ออนาคตของประเทศ ควรที่ทุกฝ่ายในสังคมควรจะศึกษาให้เข้าใจ และรณรงค์เคลื่อนไหวให้เกิดเป็นทิศทาง และกระแสสังคม กระแสสังคมจะขับเคลื่อนนโยบายและการกระทำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนและเศรษฐกิจชุมชน

ควรทำเรื่องนี้ให้เป็นประเด็นทางการเมือง และทำทนายให้พรรคการเมืองแสดงจุดยืน (platform) เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง หัวหน้าพรรคการเมืองทุกพรรค ควรจะทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนี้ นายกรัฐมนตรีต้องสามารถชี้นำประเทศ และเป็นผู้นำในการนำนโยบายไปใช้ให้สำเร็จ ในคณะรัฐมนตรีควรมีรัฐมนตรีอย่างน้อยคนหนึ่งที่ได้รับมอบหมายจากนายกรัฐมนตรี ให้ติดตามกำกับให้มีการดำเนินตามนโยบาย

๒. สำรวจผังชุมชนและเครือข่าย

ในแต่ละจังหวัด ควรมีการสำรวจและทำผัง (mapping) ให้ทราบว่า มีชุมชนและเครือข่ายของชุมชนที่เข้มแข็งอยู่แล้วอย่างไรบ้าง ในเรื่องอะไร เพื่อจะได้สนับสนุนได้ถูกต้อง และเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชาวบ้านในที่อื่นๆ เพื่อให้มีชุมชนเข้มแข็งขยายตัวเพิ่มขึ้น

พัฒนาการตำบล เกษตรตำบล ครู องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันราชภัฏ ควรร่วมมือกัน ทำการสำรวจให้ได้ข้อมูลที่เชื่อถือได้จริง เพื่อทุกฝ่ายจะใช้ร่วมกัน

๓. ส่งเสริมการขยายตัวของเครือข่ายชุมชน

ส่งเสริมให้หมู่บ้านอื่นหรือตำบลอื่นเรียนรู้จากเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง ถ้ามีผังชุมชนเข้มแข็งตามที่กล่าวในข้อ ๒ ข้างบน ก็ทราบว่าจะไปเรียนรู้เรื่องอะไร จากที่ไหนได้บ้าง ถ้าเข้าใจตรงกัน และใช้ผังเดียวกัน การส่งเสริมนี้จะทำโดยหน่วยงานใดก็ได้ ไม่ว่าจะเป็นมหาดไทย เกษตรศึกษา สาธารณสุข องค์กรพัฒนา เอกชน พระ ธุรกิจ

เรื่องนี้ทำทำนองเดียวกับการระบอบโรคติดต่อ คือส่งเสริมให้ชุมชนเข้มแข็ง ระบาดขยายตัวออกไปโดยการเรียนรู้จากกัน

ถ้าทำโดยวิธีนี้จะง่ายกว่าทางราชการจะไปเป็นผู้สอนเอง ซึ่งอาจจะสอนไม่ถูก เพราะไม่เคยทำด้วย ตนเอง แต่ชาวบ้านที่ได้ลงมือทำด้วยตนเองสำเร็จมาแล้วจะเป็นครูได้ดี ทางราชการไปร่วมเรียนรู้และสนับสนุน ขอให้ทางราชการวางบทบาทให้ถูกต้องแล้วจะสบายและสำเร็จ

๔. สร้างศูนย์บริการวิชาการเบ็ดเสร็จ (one-step service)

เมื่อชาวบ้านรวมตัวกันทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น เกษตรผสมผสาน หรือการค้าขาย ต้องกระเสือกกระสนวิ่งหาวิชาการด้วยความยากลำบาก เช่น จะเริ่มต้นอย่างไร จะได้พันธุ์ไม้จากที่ไหน ขุดสระอย่างไร ค้าขายอย่างไร คุณภาพดิน คุณภาพน้ำ ฯลฯ เพราะแหล่งวิชาการอยู่ห่างไกล และกระจัดกระจาย

ในแต่ละอำเภอควรมีศูนย์วิชาการเบ็ดเสร็จ ทั้งเรื่องเกษตร อุตสาหกรรมชุมชน การค้าขาย รวมกันอยู่ที่เดียวโดยใช้กำลังคนที่มีอยู่แล้วมารวมกันที่นี้ ศูนย์วิชาการนี้จะต้องทำการศึกษาลำรวจให้เข้าใจชุมชน จึงจะให้บริการชุมชนได้ถูกต้อง รัฐบาลจะต้องเข้ามาจัดในเรื่องนี้ เพราะหน่วยราชการไม่สามารถประสานงานเอกกำลังของต่างกรมไปรวมกันได้

๕. เชื่อมต่อการค้าขาย

ชุมชนมีกำลังน้อย และช่วงสั้น ควรจะมีการเชื่อมต่อให้มีกำลังและมีช่วงยาวขึ้น โดยกระทรวงมหาดไทย จัดลานค้าในระดับอำเภอทุกอำเภอ ให้เกษตรกรสามารถนำผลิตผลของเขามาขาย เกษตรกรจะได้เงิน ไม่ใช่จัดร้านขายของให้เกษตรกรซื้อ ซึ่งทำให้เกษตรกรเสียเงิน

บริษัทใหญ่ๆ เพื่อชุมชน สามารถรับผลิตผลของชุมชนส่งไปขายศูนย์การค้าในเมือง และส่งออกต่างประเทศ

ระบบการค้าขายเชื่อมต่อเช่นนี้ จะทำหน้าที่เป็นระบบข้อมูลข่าวสารให้ชุมชน ว่าจะไรขายได้ อะไรขายไม่ได้ ราคาเท่าไร ระบบข้อมูลโดยการเชื่อมต่อเช่นนี้ จะทำให้ชุมชนเข้มแข็งขึ้น

๖. สื่อเพื่อสังคม

รัฐบาลควรส่งเสริม สนับสนุน และใช้กฎหมาย ให้สื่อต่างๆ ทำความเข้าใจเรื่องชุมชน และสื่อเรื่อง ชุมชน ตลอดจนให้มีวิทยุชุมชน ที่ชุมชนจะใช้สื่อสารกันไปได้

สื่อเพื่อสังคม หรือสื่อเพื่อชุมชนนี้จะทำให้เกิดกระแสสังคมตามข้อ ๑ และเป็นเครื่องมือเรียนรู้ของ ชุมชน ที่จะทำให้ชุมชนเข้มแข็งโดยรวดเร็ว เรื่องนี้จึงสำคัญยิ่งนักที่ต้องทำให้ได้

๗. ปรับวิธึงบประมาณ และตั้งกองทุนเพื่อชุมชน

มีกำลังทางราชการที่ทำงานในชุมชนเป็นอันมาก แต่กำลังเหล่านี้เอากรมเป็นตัวตั้งมากกว่าเอาชุมชนเป็นตัวตั้ง จึงไม่ค่อยได้ผล เกิดความสูญเปล่ามาก ไม่ประสานกันในพื้นที่ ควรมีการ

ปรับวิธีการงบประมาณ ให้เอาพื้นที่หรือชุมชนเป็นตัวตั้ง จะประหยัดงบประมาณได้มาก และช่วยให้ชุมชนเข้มแข็งจริง **กรม**. โดยเฉพาะนายกรัฐมนตรียะต้องสั่งการในเรื่องนี้

กองทุนเพื่อชุมชน ที่เป็นอิสระและมีประสิทธิภาพ จะเป็นเครื่องมือให้ชุมชนเข้มแข็งโดยรวดเร็ว รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังควรจะเข้ามาเอาใจใส่ดูแลในเรื่องนี้

๘. ออกกฎหมายเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน

รัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๔๐ มีโครงสร้างที่จะส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ควรมีการศึกษาให้ดี และนำมาออกกฎหมายให้มีการปฏิบัติ รวมทั้งศึกษาโครงสร้าง และกระบวนการที่จะส่งเสริมความเข้มแข็งของ ชุมชน ยกเลิกกฎหมายที่ขัดขวาง บัญญัติกฎหมายที่ส่งเสริม คณะนิติศาสตร์ในมหาวิทยาลัยควรมีโครงการกฎหมายเพื่อชุมชนทำงานร่วมกับองค์กรที่ทำงานในเรื่องนี้ เพื่อเป็นพลังในการพัฒนามาตรฐานกฎหมายเพื่อชุมชน

๙. การฝึกฝนอบรมทักษะการสร้างความเป็นชุมชน

ในการส่งเสริมให้มีการรวมกลุ่มสร้างความเป็นชุมชนทั่วประเทศ ต้องการผู้มีทักษะเป็นจำนวนมาก ในขั้นต้นควรรวมกำลังกันให้การฝึกอบรมอย่างเข้มกับคนจำนวนหนึ่ง ประมาณ ๑๐๐-๒๐๐ คน เพื่อเป็นกำลังในการประสานงาน

ในระยะต่อไป ควรจะมีการตั้งศูนย์วิจัย และพัฒนาทักษะการสร้างความเป็นชุมชนในมหาวิทยาลัย และสถาบันราชภัฏทุกแห่ง อาจตั้งในคณะรัฐศาสตร์ หรือสังคมศาสตร์ หรือศึกษาศาสตร์ ศูนย์เหล่านี้ควร รวบรวมความรู้เกี่ยวกับวิธีการที่ส่งเสริมให้คนทำงานแบบรวมกลุ่ม AIC เป็นวิธีการหนึ่งในบรรดาวิธีการทั้งหลาย มหาวิทยาลัย และสถาบันราชภัฏควรจะเข้ามาทำความเข้าใจเรื่องนี้เพื่อจัดตั้งศูนย์ดังกล่าว นอกจากนั้นองค์กรพัฒนาเอกชน ภาคธุรกิจ หรือแม้หน่วยราชการ ถ้าทำได้ ควรตั้งศูนย์หรือสถาบันสำหรับ ฝึกอบรมให้ทำงานร่วมกันเป็น การที่ต้องมีศูนย์เช่นนี้จำนวนมาก เพราะความต้องการฝึกอบรมให้คนทำงานร่วมกันเป็นนั่นเต็มประเทศไปหมด ในทุกเรื่อง

๑๐. การวิจัยเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนและการประเมินผล

กิจกรรมตั้งแต่ ๑ ถึง ๔ ล้วนต้องการการวิจัยเพื่อสร้างความรู้และเอาความรู้ไปใช้ จะได้ทำงานได้ ถูกต้อง ควรมีการเพิ่มงบประมาณ การวิจัยเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน โดยมีกลไก

การจัดการที่อิสระ และมีคุณภาพ เช่น สกว. ควรมีการวิจัยประเมินผลว่างานต่างๆ ที่ทำได้ผลมากน้อยเพียงใด เพื่อนำผลการวิจัยไปปรับการกระทำให้ดียิ่งๆ ขึ้น

แต่ละองค์ประกอบทั้ง ๑๐ ประการล้วนมีความสำคัญ ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นการกล่าวอย่างย่อ ควรพิจารณาทำความเข้าใจแต่ละองค์ประกอบ และความเชื่อมโยงขององค์ประกอบ ถ้าทำได้ครบทั้ง ๑๐ องค์ประกอบ ธรรมชาติแห่งเศรษฐกิจพอเพียงก็จะหมุนไป ส่งให้มีชุมชนเข้มแข็งขยายตัวเพิ่มขึ้น จนที่สุดเต็มประเทศ ทั้งในชนบท และในเมือง

ก็ยังมีคำถามอีกคือ ที่พูดมาทั้ง ๑๐ ประการ ถ้าไม่มีใครทำหรือทำไม่เป็นละ จะทำอย่างไร ตอนที่ ๑๓ จะกล่าวถึงพลังขับเคลื่อนวัฏจักรดังกล่าว

๑๓

กลุ่มไม่เป็นทางการ และประชาคม

พลังแห่งการขับเคลื่อนงานที่ยาก

ในการทำงานใดๆ เมื่อใช้กลไกที่เป็นทางการ ดูยากลำบากและติดขัดไปหมด ไม่มีพลังและบ่อยๆ ครั้งไม่ได้ทำ หรือทำไม่สำเร็จ เพราะความจำกัดของกลไกทางการหลายอย่าง เช่น

- ขาดความเป็นอิสระ เพราะการรวมศูนย์อำนาจ
- คนที่มีตำแหน่งขาดความสามารถที่เหมาะสมกับหน้าที่
- การทำงานมักเอากรรมไม่ใช่งานเป็นตัวตั้ง
- ทำงานแบบแยกส่วนตามสายบังคับบัญชา
- เปลี่ยนแปลงบ่อย ขาดความต่อเนื่อง

เมื่อตั้งคณะกรรมการที่เป็นทางการขึ้นมา ก็ติดขัดไปหมด เช่น ประธานกรรมการไม่ว่าง กรรมการไม่มีความรู้ในเรื่องนั้นๆ คนจำนวนมากอยากได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการแต่ไม่ได้อยากทำงาน ฯลฯ ฉะนั้นแม้มี คณะกรรมการต่างๆ มากมาย งานก็ไม่เดิน คนที่ตั้งใจดีอยากเห็นการแก้ปัญหาที่รู้สึกท้อแท้ หมดหวัง หงุดหงิด ไม่รู้จะทำอย่างไร

ตรงนี้มีเคล็ดลับนิดเดียว คือ การรวมกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการ การรวมกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการ มีคุณสมบัติตรงข้ามกับกลไกที่เป็นทางการดังกล่าวข้างต้น คือ

- คนที่มาร่วมและกลุ่มมีความเป็นอิสระไม่ขึ้นกับใคร
- เฉพาะคนที่มีฉันทะในเรื่องนั้นๆ มาร่วมกัน

- สามารถเอางานเป็นตัวตั้ง เพราะไม่ต้องขึ้นกับการบังคับบัญชาของหน่วยงานต้นสังกัด
- ไม่ทำงานแยกส่วนตามสายบังคับบัญชา
- มีความต่อเนื่อง เพราะไม่มีใครปลด เนื่องจากไม่ใช่การทำโดยตำแหน่ง

กลุ่มไม่เป็นทางการอาจเรียกว่ากลุ่ม หรือชมรม หรือในชื่ออื่น ประกอบด้วยผู้ที่สนใจในเรื่องนั้นๆ ไม่ว่าจะสังกัดหน่วยงานอะไร มารวมกลุ่มกัน ร่วมคิดร่วมทำ อย่างยาวนานต่อเนื่อง

คำว่ากลุ่มไม่เป็นทางการ ไม่ได้แปลว่ากลุ่มต่อต้านทางการ หรือ กลุ่มแอนตี้ทางการ เพียงแต่หมายถึง การมารวมตัวกันโดยสมัครใจ โดยส่วนตัว ไม่ใช่โดยตำแหน่ง กลุ่มไม่เป็นทางการทำงานเชื่อมโยงกับหน่วยงานที่เป็นทางการได้ทุกชนิด ท่ามกลางความผันผวนไม่แน่นอน มีความแปรผัน (variable) ของความเป็นทางการ กลุ่มไม่เป็นทางการเป็นตัว K หรือความต่อเนื่อง อาจเรียกว่าเป็นกลุ่ม K เมื่อมีกลุ่ม K อยู่ในสมการของความร่วมมือ ช่วยให้ส่วนอื่นๆ แม้แปรผันโดยตัวมันเอง แต่เมื่อมาเชื่อมโยงกับความต่อเนื่อง (K) ก็ช่วยให้ระบบทั้งหมดมีความต่อเนื่อง และมีพลังสร้างสรรค์

แต่ที่จริง กลุ่มไม่เป็นทางการก็คือชุมชนนั่นเอง ลองย้อนกลับไปอ่านเรื่อง ความเป็นชุมชนในตอนที่ ๙ จะเข้าใจว่าทำไมกลุ่มไม่เป็นทางการจึงมีพลังสร้างสรรค์ ในแกนกลางของกลุ่มไม่เป็นทางการมีคน ๒-๓ คน หรือแม้แต่คนเดียวที่มีลักษณะพิเศษ คือ เป็นอิสระ ไม่มีข้างไม่มีขั้ว ไม่เกลียดใคร ไม่เอาตัวเองเป็นที่ตั้ง พร้อมทั้งจะประสานกับฝ่ายต่างๆ เมื่อมีคุณลักษณะอย่างนี้เป็นแกนก็จะดึงฝ่ายต่างๆ ทั้งนักวิชาการ ผู้นำชุมชน ช่างราชการ กระทรวงต่างๆ นักการเมือง สื่อมวลชน เข้ามาร่วมคิดร่วมทำ เกิดเป็นประชาคม ในเรื่องนั้นๆ ด้วยความเป็นอิสระ ไม่มีข้างไม่มีขั้ว เมื่อราชการและการเมืองเข้ามาร่วมด้วย ก็ไม่ติดขัดด้วยความเป็นข้างเป็นขั้ว ประชาคมแห่งความร่วมมือจึงใหญ่ขึ้นเรื่อยๆ เกิดพลังงานทางสังคม (social energy) ที่จะขับเคลื่อนแก้ปัญหาใดๆ ได้

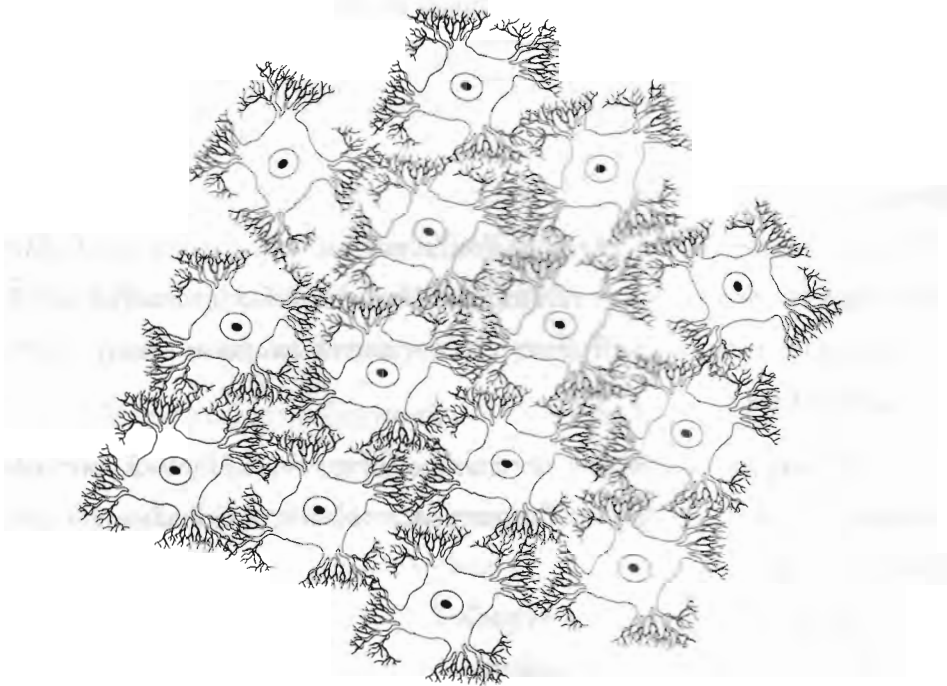
ปัญหาที่ยากและสลบซับซ้อน ฝ่ายการเมืองหรือราชการจะติดขัดแก้ไม่ได้ เพราะมีข้อจำกัดดังกล่าวข้างต้น ต้องอาศัยกลุ่มไม่เป็นทางการ และการสร้างประชาคม ที่เคลื่อนพลังงานทางสังคม จึงจะแก้ได้

ฉะนั้น ถ้าเผชิญกับปัญหาๆ ที่ดูเหมือนไม่มีทางทำให้สำเร็จได้ อย่าเพิ่งสิ้นหวัง ขอให้นึกถึงกลไกกลุ่มไม่เป็นทางการ และการเคลื่อนไหวประชาคม ตามที่กล่าวนี้

พลังสร้างสรรค์ของแต่ละปัจเจกบุคคล และตาข่ายสังคม

ในอนาคต สังคมจะประกอบด้วยกลุ่มหรือชุมชนที่เชื่อมโยงกันเป็นตาข่ายสังคม (social network) ทำนองเดียวกับตาข่ายเซลล์สมอง (neural network) สมองมีโครงสร้างที่วิจิตรและวิเศษสุดในบรรดาโครงสร้างทั้งหมดในจักรวาล จึงมีศักยภาพอย่างไร้ที่สิ้นสุด

ในสมองแต่ละคนมีเซลล์สมอง (neuron) ประมาณ 10^{11} หรือ แสนล้านตัว แต่ละตัวมีเส้นใยที่ยื่นไปสัมผัสกับเส้นใยของเซลล์สมองอื่นๆ ประมาณ ๘๐,๐๐๐ จุด ตาข่ายของเซลล์สมอง ๑๐๐,๐๐๐,๐๐๐,๐๐๐ ตัว คูณ จุดเชื่อม (synaps) อีกตัวละ ๘๐,๐๐๐ จุด จึงเป็นตาข่ายเซลล์สมองที่หนาแน่นเกินจินตนาการ เซลล์สมองแต่ละตัวเป็นจุดของการเรียนรู้ของตัวอื่น ในวงจรแห่งการเรียนรู้ประกอบด้วย feed back loop เพื่อให้มีการปรับ ความรู้ได้ถูกต้อง สมองจึงเป็นโครงสร้างที่มีศักยภาพในการเรียนรู้สูงสุด ทำให้มนุษย์มีพลังปัญญาที่จะบรรลุอะไรก็ได้

รูปที่ ๙. เซลล์สมองแต่ละตัวเชื่อมโยงกับตัวอื่นๆ ประมาณ ๘๐,๐๐๐ จุด เกิดเป็นตาข่ายเซลล์สมอง (neural network) ซึ่งมีพลังเรียนรู้สูงสุด

ในอนาคตสังคมจะประกอบด้วยกลุ่มคน หรือชุมชนที่เข้ามาเชื่อมโยงกันเป็นตาข่าย เช่นเดียวกับ โครงสร้างในสมอง (รูปที่ ๙) สมมติให้เซลล์สมองแต่ละตัวเป็นกลุ่มคนหรือชุมชน ในแต่ละชุมชนนอกจากจะประกอบด้วยบุคคลแต่ละบุคคลที่เป็นบุคคลเรียนรู้ ชุมชนก็เป็นชุมชนเรียนรู้ และแต่ละชุมชนยังเชื่อมโยงกับชุมชนอื่น เกิดเป็นตาข่ายแห่งการเรียนรู้ (learning network) ที่มีพลังทางปัญญาสูงยิ่ง เมื่อเกิดตาข่ายสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีพลังทางปัญญาสูงยิ่ง ก็จะแก้ปัญหาได้และเป็นคานาสังคม หรือสังคมสันติประชาธรรม

ฉะนั้น คนแต่ละคนสามารถเป็นพลังสร้างสรรค์ในตาข่ายสังคมนี้ แม้ขณะนี้จะเผชิญกับความยากลำบากหรือวิกฤตการณ์ใดๆ จงอย่าได้หมดหวังหรือท้อถอย พร้อมๆ กับวิกฤตที่ไม่มีทางออก มีสิ่งใหม่กำลังจะเกิดขึ้น คือโลกแห่งความเป็นชุมชน ที่ทุกคนมีความหมายและรวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อน และเชื่อมโยงเป็น ตาข่าย เป็นโครงสร้างใหม่ในโลก ที่มนุษย์มีความหมายและมีความสร้างสรรค์ได้เต็มตามศักยภาพ

แต่ละคนนอกจากจะทำอะไรและเรียนรู้ด้วยตนเอง ควรจะรวมกลุ่มกัน จะ ๔-๕ คน หรือ ๖-๗ คน หรือ ๑๐ กว่าคน หรือมากกว่านั้นก็แล้วแต่ ที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเชื่ออาทรต่อกัน มีการปฏิบัติร่วมกัน และมีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ นั่นคือสร้างความเป็นชุมชน และเชื่อมต่อกับชุมชนอื่นๆ ท่านจะพบความสุข ความชื่นชมยินดี และบรรลุความสร้างสรรค์อย่างไม่เคยมาก่อน และมีส่วนสร้างสังคมโลกใหม่ อันเป็น สังคมสันติประชาธรรม

๑๕

สรุป

ในการสร้างสังคมสันติประชาธรรมให้สำเร็จต้องคำนึงถึงองค์ประกอบ หรือขั้นของสังคมให้ครบทั้ง ๕ คือ ศิลธรรมเข้มแข็ง ปัญญาเข้มแข็ง เศรษฐกิจถูกต้อง รัฐถูกต้อง และสังคมเข้มแข็ง ทั้ง ๕ คือเบญจขันธ์ของสังคม ขันธ์ทั้ง ๕ มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยง และมีผลถึงกัน ต้องพัฒนาให้ครบทั้ง ๕ ประการอย่างเชื่อมโยงกัน จึงจะเกิดสังคมสันติประชาธรรม การพัฒนาอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเอกเทศ จะเป็นเศรษฐกิจดี ศิลธรรมก็ดีจะไม่ได้ผล

ในองค์ประกอบทั้ง ๕ "สังคมเข้มแข็ง" เป็นฐาน ถ้าสังคมเข้มแข็ง เศรษฐกิจจะดี การเมืองจะดี ศิลธรรมจะดี และทำให้ปัญญาเป็นไปด้วยดี ฉะนั้น ยุทธศาสตร์ชาติควรพุ่งเป้าไปสู่การสร้างสังคมเข้มแข็ง ใช้สังคมเข้มแข็ง เป็นเครื่องพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และศิลปธรรม

สังคมเข้มแข็ง หมายถึง สังคมที่มีการรวมกลุ่มกันในรูปแบบต่างๆ เช่น ชมรม สมาคม มูลนิธิ สหกรณ์ ชุมชน หรือประชาคม เมื่อมีการรวมตัวกันเป็นชุมชน หรือประชาคม จะเกิดพลังสร้างสรรค์ที่สามารถป้องกันสิ่งร้ายและสร้างสิ่งดีทุกอย่าง ทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมือง และสุขภาพ

การพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง หรือ เศรษฐกิจพื้นฐาน หรือเศรษฐกิจชุมชน ควรเป็นระเบียบวาระแห่งชาติที่ทุกฝ่ายเข้ามาทำความเข้าใจ และขับเคลื่อนให้เกิดขึ้น เพราะจะสร้างควมมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และศีลธรรม ระบบราชการและระบบการศึกษา อาจสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชนไม่เป็น เพราะได้ทิ้งชุมชนไปเสียนาน แต่มีชุมชนและเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็งที่สามารถเป็นศูนย์ฝึกให้ชุมชนอื่นๆ ได้ ทางราชการควรไปแสวงหาชุมชนและเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็งเหล่านั้นในทุกพื้นที่ และส่งเสริมให้ชุมชนอื่นๆ ไปศึกษาจากชุมชนที่ประสบความสำเร็จแล้วนั้น เพื่อทำให้เกิดชุมชนเข้มแข็งและเศรษฐกิจชุมชนใหม่ๆ เพิ่มขึ้นขยายตัวออกไปให้เต็มพื้นที่

มีวิธีการ ๑๐ ประการที่จะสนับสนุนเศรษฐกิจชุมชนตั้งแต่นโยบายไปจนถึงการวิจัย ถ้ามีการกระทำครบทั้ง ๑๐ วิธี ธรรมชาติแห่งเศรษฐกิจพอเพียงก็จะหมุนไปส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็งเต็มประเทศ ในด้านหนึ่ง นายกรัฐมนตรีควรจะเป็นผู้นำในยุทธศาสตร์ชาติเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ในอีกด้านหนึ่ง ควรมีการรวมกลุ่มกันอย่างไม่เป็นทางการ โดยฝ่ายต่างๆ ในสังคม และสร้างความ เป็นประชาคมที่จะผลักดันวงล้อแห่งเศรษฐกิจ พอเพียงให้หมุนไป

คนไทยทุกคน นอกจากเรียนรู้ และสร้างสรรค์ด้วยตนเองแล้ว ควรรวมกลุ่มกับคนที่มีความรู้ ประสบการณ์ ร่วมกัน สร้างความเป็นชุมชน เชื่อมโยงระหว่างชุมชน มากขึ้นๆ จนกระทั่งเกิดเป็นตาข่ายทางสังคม หรือการถักทอกันทางสังคม การถักทอกันทางสังคมจะให้ความสุขแก่ทุกคน และเกิดพลังทางสังคม ที่จะแก้ไขหรือสร้างสิ่งที่ยากๆ ด้วยพลังสร้างสรรค์ของแต่ละคน และของกลุ่ม และเครือข่ายของกลุ่มที่แต่ละคนช่วยกันถักทอ จนเกิดเป็นพลังงานทางสังคม จะทำให้เศรษฐกิจเข้มแข็ง สังคมเข้มแข็ง และศีลธรรมเข้มแข็ง เกิดการพัฒนาอย่างแท้จริง และยั่งยืน

มนุษย์มีศักยภาพอย่างไม่มีที่สิ้นสุด แต่ต้องมีวิธีการส่งเสริมให้มนุษย์ได้ใช้ศักยภาพของตนให้เต็มที่ การสร้างสังคมสันติประชาธรรมตามที่กล่าวมา คือ วิธีส่งเสริมมนุษย์ให้ใช้ศักยภาพของตนให้เต็มตามความเป็นมนุษย์ สร้างการอยู่ร่วมกันด้วยสันติ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม นั่นคือสังคมสันติประชาธรรม

พิมพ์ที่

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

โทร. ๒๒๔-๑๓๕๐ โทรสาร ๒๒๔-๗๓๕๘

ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา อรุณศรี พุทธานิธิ

พ.ศ. ๒๕๔๑

ในบรรดาประชาชนนั้น ไม่ว่าแห่งใด ย่อมมีผู้นำ ในกรณีนี้คือ ผู้ที่ได้สำนึกแล้วในสิทธิเสรีภาพ และใครเล่าที่ได้สำนึกเช่นนี้ ถ้าไม่ใช่ผู้ที่ได้มีวาสนาได้รับการศึกษา ทั้งภายในและภายนอกประเทศ เมื่อมีวาสนาถึงเพียงนี้ ก็ย่อมต้องมีหน้าที่ความรับผิดชอบมากกว่าผู้อื่น การนำไม่ใช่เป็นสิทธิหรืออภิสิทธิ์ แต่เป็นหน้าที่

ป๋วย อึ๊งภากรณ์

หนังสือสันติประชาธรรม ๒๕๑๗

เดอะ ร็อกเก็ตฟิล์ม

เดอะ ร็อกเก็ตฟิล์ม

เดอะ ร็อกเก็ตฟิล์ม

ประทีปโตย เล็กภาพ ของประชัน
ความสันติสุขและผาสุก ของ ประชัน
เป็นสิ่งที่ผม ปารถนา
รักและคิดถึง
ป่วย